

REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I DRUŠTVO

KAZALO

- Toma Podrug: *Promišljene pjesme* / 3
Slavko Jendričko: *Ptice* / 10
Denis Špičić: *Pjesme* / 17
Monika Herceg: *Pjesme* / 22
Marina Katinić: *Pjesme* / 28
Stanka Gjurić: *Šest lirskih eseja* / 34
Alojz Majetić: *Marusja i Tonia* / 41
Željko Funda: *Mikropriče* / 48
Sanja Lovrenčić: *Kabinet za trivijalnu sentimentalnu književnost* / 53
Stjepan Tomaš: *Pomirenje* / 63

TEMA DVOBROJA

Ivan Aralica: *Hrvatska književnost ponašala se prema komunizmu krajnje kukavički!* (razgovorala: Lada Žigo) / 82

Ivica Župan: *Veliki Oktobar proždri je svoju najbolju djecu* / 101

NOVI PRIJEVODI

Alfred lord Tennyson: *Idile o kralju*; s engleskoga preveo Luka Tripalo / 112

KRITIKA

Davor Velnić: *Stvarnost postoji da bi zarobila snove* („Suvremena kubanska književnost”, *Republika* 7-8/2017., DHK, Zagreb, 2017.) / 126

Katica Čorkalo Jemrić: *Zbirka koji priziva život* (Ljerka Car Matutinović, *Dok su ti ruke u pokretu*, Alfa, Zagreb, 2017.) / 128

Lada Žigo Španić: *Ronjenje po čudljivim strujama romana* (Dunja Detoni Dujmić, *Mala noćna čitanja*. Hrvatski roman 2011. – 2015., Alfa, Zagreb, 2017.) / 130

Dunja Detoni Dujmić: *Va bank ili kartografija očaja* (Marina Šur Puhlovski, *Igrač*, V. B. Z., Zagreb, 2017.) / 134

Iva Beljan Kovačić: *Biješke uz književni opus Veselka Koromana* (Veselko Koroman, *Sabrana djela*, Art Rabić i Synopsis, Sarajevo – Zagreb, 2017.) / 136

Zdravko Gavran: *Sablasti iluzije, osame i proplamsaji komunitarnosti* (Neven Jurica, *Iluzije*, Mala knjižnica DHK, Zagreb, 2016.) / 138

Tomislav Zagoda: *Prtenjačin kritički sentimentalizam* (Ivica Prtenjača, *Tiho rušenje*, V. B. Z., Zagreb, 2017.) / 142

Ivica Matičević: *Sluškinja, a ne gospodarica* (Korana Serdarević, *Eksperiment Irene Tot*, Fraktura, Zaprešić, 2017.) / 144

Maja Kolman Maksimiljanović: *Kronika DHK* / 147

Toma Podrug
Promišljene pjesme

(Ciklus pjesama iz neobjavljene zbirke *Promišljeno*)

JA I SLIJEPAC

Najbolje me slijepac vodi
Jer on gleda unutra
U sebi mene vidi

Pa mi ni maska ni brada ni brkovi
Ni sjenilo što mi podočnjake riše
Ne će prevariti njegovo unutrašnje oko
Kao što mene vara moje vanjsko

Ovdje stalno čezne za onim tamo
Kao nesklad doživljaja i izraza
Pa kad bih znao što je ovdje
Kaže mi slijepac
Lako bih izrekao ono što je tamo

U TOJ POVIJESTI

I ja bijah treptaj u toj općoj zbunjenosti
Mješavini straha opraštanja zaborava ravnodušnosti
Zla i rušenja onog davnog i ovog današnjeg
Danas spominjanog ničim ovladanog
Kao što povijest spominje

Ono što je prošlo nije bezuvjetno vladalo
Ni s pobjedama ni s porazima
U svim vremenima
U kojima su se bitke kao industrijska stvar
Rađale i vodile u ime osobnoga boga
Ne bi li se stalno u novim oblicima
Stvarao određeni doživljaj
Pobjednika i pobijedenih
Onih koji će klečati nad ruševinama
I onih koji će na tronu sjediti
I sebi prilagoditi povijest
Svojim viđenjem zastirati istinu
I tako stvarati svoje granice
Kojima će svagda nešto nedostajati
Da bi se popunjavale novim ratovima
O kojima će svjedočiti preživjeli pojedinci
Opamećeni gorčinom i pomireni sa sudbinom
Ne nalazeći riječi za ispisati istinsku Povijest
Jer će se tek na njezinu završetku spoznati njezina neizrecivost
Koja će služiti samo nestvarnim priopćenjima

IGRA

Nek što duže traje
Taj najveći dar
Višnji što nam je Bog dao
Da se u svemu
Što stvaramo igramo
S kamenčićima i riječima
Vidjeti onakvo kakvo nam je potrebno
Tijelu i duhu

I tako bez prestanka
Sve do nestanka
Nek igre vladaju
I otvaraju vrata uljudbi
Razumijevanju i opraštanju
Ne pateći od života dok se igramo
Bivamo djeca ne gubeći snove
Nevine i povezane s radosti

STVARALAŠTVO

Ta trudnoća što nas opsjeda
To rađanje što nam se događa
Život je bez stanke do vijeka neshvatljiv
Ljubavni čin što se preko nas smrtnih
U besmrtno ostvaruje u korist života
Događaj je kako bismo stalno
Pronalazili izlaz iz samoće
I odlazili ususret drugima i drugačijima
A koji odigravaju i za nas neke uloge
Kako bismo se pomlađivali
Novim životom nastavljajući stari
Upoznavali stvarnost sreće
Izmicali nesrećama koje bi sve mogle biti
U stalnoj novosti upoznavati sebe i druge
U svijetu koji nam priča starost
U svijetu koji nas potiče na mladost

BOL NIJE MISAO

Preispitujući smisao mogega života
Mojim oskudnim djelovanjem u njemu
Sve sam ograničeniji
Vidjeti njegov smisao
Koja se sve više ukružuje
U zaboravljeno znanje
U starost koja je samo sjećanje na mladost
Ne shvaćajući kratkoću života
Kad više ne znam živjeti
Iako mi je bol
Jača od svake moje misli
Jer je izvornija i posve moja
Prevladavajuća i nedopunjavajuća
Raznim mišljenjima koje nema znanje
Moja bol pokazuje što sam sada
A ne tko sam bio dok sam bez nje mislio

ZALAZAK

Slabi mi vid kako ne bih vidio
Pustoš koja se povećava
Diljem mojega polja
U kojemu se ponavljam
Gubeći prvotno vrijeme
Nepredvidljivoga trajanja
Čije me je disanje
Vezivalo uza se
Uvjerenjem da stanujem
U svojem vremenu
U stalnoj sadašnjosti
Onoga većega sna
Koji se sjećao
I slutio ono
Što me je već vidjelo
Zalazi u moje oronule godine

TRAŽEĆI SVOJU STVARNOST

Još uvijek neodvojen od svijeta
Sam sebi nisam dovoljan
Jer se svega ne odričem
Što izvana kao stvarnost
Dolazi meni a ja ususret njoj
I tako ne zaboravljam sebe
Potvrđujem ono što jesam
Zalutao ali ne posve izgubljen
Tražim se u svojoj stvarnosti
Dogovaram se s njome
Mojom obećavajućom
Kuju treba osvajati
Biti joj vjeran iako je prolazna
Tajanstvena da bih shvatio
Njezinu poruku
Koja me može spasiti istinom
Ili uništiti zavodljivim prividom
Iako mi se lako prevariti
U njenu istinitost

KASNIM

Kasnim u svemu pa i u smrti
Ne bih li u njoj doznao sve ono
Što mi se zbivalo
Koja će mi valjda na svršetku prizora
Bitni prizor svega mojega
Toliko ujezgreno kazati
Da ću moći poput zrna gorušice
Između palca i kažiprsta valjuškati
Sav moj zemaljski i nebeski život
Taj dar slobode koja me pita
Jesi li življeno proživio težeći dobru
I kroz grijeha molio to dobro
Da uništi u tebi zlo
Koje se može svakoga trena probuditi
Prestaneš li misliti na dobro
Zlo ti odmah naseli laž
Ako ti istina dobra stalno ne govori
Bolje je podnositi zlo nego ga činiti
Pa ćeš tako pobjeđivati
I strah koji ti je htio pokoriti
Uvjerenje da ti ne treba djelovati
Pod istinom dobra
Kako bi shvatio da je svaki tvoj napredak
Pa bio on i u zakašnjenju
Samo napredak ako se odnosi na tebe u dobru

TKO SAM

Nisam do sada vidio ono
Što se od mene u meni skriva
I čiju ja točnost i smjer slijedim
I što je pod mojim imenom
Hodam li tuđim nogama
I o njima razmišljam
Jer nemam vlastiti
Pa sve prednosti što ih stječem
U pogrešnom su smjeru
Ništa o sebi doznati ne mogu
Jer nisam ni u sadašnjosti
Kuju pritišće prošlost

Kako bih posjedovao samo ono
Što sam unajmio
Kao tuđe
Koje u meni prenoći
I ujutro mislim da je moje

Ako me nitko ne pita tko sam
Čini mi se da znam tko sam
Ali ako me upita
Nikakvim riječima nisam u stanju
Odgovoriti tko sam
Kao da svagda moram započinjati
Jer stalno zaboravljam
Tko sam Ja
I učim li od njega
Ono istinsko moje
Koje stalno zatrpava
U meni što sam
Pa se moram neprestano tražiti
Š pitanjem
Što se sve uplelo u mene
Od onoga što nasljeđujem
Sebe bivšega da bih
Današnjemu sebi priskrbio upit
Tko sam

Ne mogu reći u pravu sam
Iako sam u uvjerenju da sam podložan
Onome što sam ili što sanjam da jesam
Ipak ne znam biti ono što jesam
Jer u meni mnoštvo mojih ja
Koji mi javljaju dojmove trenutaka
Uime mene u stalnom su rađanju
Mojega koje je ovisno
O nestvarnom i nedokučivom
Ali jačem od mene
Iako ne boljem
Jer mislim da nisam rob tuđih želja
I da mi ropstvo nije dano
U nasljedstvo da me zarobljuje
Već slobodno mi je kao dar
Izmišljati sredstva moje slobode
Kako bih napokon doznao tko sam

U tolikim navikama idealima strahovima
I vjernosti svemu onome što se u meni skriva

Jesu li me drugi
U mojem početku
Odveli daleko od mene
Ili su me upravo drugačijim
Učinili naći svoj put
U razgovoru sa samim sobom
Da bih se usmjerio onome
Što sam promišljao
Istražujući i preispitujući
Kako ne bih bio u raskoraku
Sa sobom Ja koji sam
Odgovoran samome sebi

Ali svako približavanje sebi
Izaziva i sukob sa mnom
Jer sebe često
Tražim i u onome što je osuđeno
Na propast
Ne poznavajući svoje granice
Da bih mogao reći
Ja sam onaj koji oponaša
Onoga koji me izvlači odavde
Da se ne bih posve zarobio onim
Što sanjam da jesam
U zbilji koja me pita tko sam

Zagreb, siječanj 2018.

Slavko Jendričko

Ptice

PREOBRAZBA

Nitko me više
ne može vidjeti
srce stisnuto
u čvrsto jutro
ali dovoljno ludo
danju sam nastanio
u žici dalekovoda
noću u teleskopu
zvjezdarnice

Nitko me više
ne može opipati
sve što sam nekoć volio
dokinuo sam dekretom
ne postojim recimo
kao voda za tvoju žeđ
naranča za tvoja usta
kisik za novorođenče.

SPASITELJ

Znojim se dok za kompjutorom jedem
vruću juhu koja miriše na ljetnu kišu
iz otvorene tube za bojenje kose u kupaonici
vodovodna cijev opet bi mogla puknuti
a Kupa nabujati do iznad prozora kroz koji
neće stići izletjeti skakavci mušice ptice
s njima sam se nebrojeno puta utapao
u žlicama punim neumjerene sreće
ljubavi iscrpljene gustim crnilom smisla
za humor neba prečestim kopiranjem
uobičajenih riječi poput večernjih kapi rose

uvijek me je u zadnjem trenutku
spašavao netko koga nikada nisam
mogao doživjeti bićem koje uopće
nešto zna o ljudima i priboru za jelo.

POSAVSKA DRVENJARA

Iz kuće od drvenih planjki
otac otpuhuje dim cigarete
u pospane zjenice konja
ponad kojih smo na sijenu
zidali od svojih utišanih strasti
kipiće svećenika lišenih skepse
u gipsu koji nas pregrije
a potom ohlađen čvrsto stisne
u ukusnu svetu koricu kruha

Na svoju sedamdesetu godišnjicu
misništva u peradarniku s pijetlom
čitam Bibliju posve usprkos snazi
karme kolektiva bića autistične ljevice
ona ne trpi užas sve poklane peradi
sve sirovijeg guljenja krzna bijelih
kunića ispečenih s kruhom za uživanje
u davno prizemljenim rajevima čija vrata
otvaraju vlasnici daljinskih upravljača.

FUTURISTIČKA BOJIŠNICA

Uobičajeno u izlozima ženske
odjeće na polugolim lutkama
usahne pogled ne našavši ni traga
sjaju kože koji nadražuje vid
voljan pomoći svrsi množenja
kojoj je alibi ljubav koje nema
samo jača pošast proizvodnje
vojnika u tajnim maternicama
za njih nema moćnih prezervativa

nijema nezaštićena sunčeva galaksija
spremljena u praiskonske životinje
postaje svjesna u njoj razbuđene čežnje

usavršavanja načina usmrćivanja
bez prisuća otkucaja srca embrija
nema ni srama pogled u oči žrtve.

HUMANIZIRANA SFINGA

Zašto je tvoja mati naučila
napamet Bibliju kada nam
duh svemira šalje sve atome
kojima spoznajemo punu istinu

hibernirani smo poput medvjeda
uspavanih kriterija crnim sivimo noć
san bijel postaje prljavo bijelo
posve raspušten preseli u Sfingu

ondje humaniziran na TV kvizovima
u kratkom vremenu za razmišljanje
dobro počesljanim pitanjima
testira dobrovoljce ćelavim glasom

u križaljka moju susjedu
staricu zabavlja poput trenera
održavajući ne tako za dugo
kondiciju njenih moždanih stanica.

OZDRAVLJENA SAVA

Prošla su desetljeća
dok prošlog ljeta nisam
upecao zdravog šarana
u pomlađenoj Savi
nakon što je izdahnuo
slovenski rudnik ugljena
a hrvatskim tvornicama
ne služi umjesto WC-a
za obilno prosipanje otrova

bolest se prvi put ukazala
davnog kolovoza
poslije kupanja kosa je
doslovce zagušila češalj
ukiselila ogledalo poput zimnice

meandrirajući tjelesnom vodom
nagrižen hrđom nimalo naivan
ne pomišljam na pomlađivanje
premda se na neobjašnjiv način
doživljam čudesno prizdravljenim.

NEVINA STOPALA

Pecaj, sitna bijelka se koprca
samo dok je izvlačiš iz vode
ona obogaćuje zjenice neba
osim mene poslije joj nitko
ljubavnički ne tepa riječna vilo

posve razumijem ljubomorne žene
koje šeću obalom s crnim naočalama
većina njih hoće žalac samo za sebe
da ih vitalan veže za pomamni val
svi čamci s veslačem neka se pognu

neka ne zure u mene ima dalje oaza
u prolazu neka mi zahvalno poljube oči
bez imalo straha uzmu iz mojih tamnih

dubokih usta ugašenu voljenu večeru
iz čizama oslobodio sam nevina stopala.

SUODNOS

Bijelka sam
u vrućoj tavi
dok se pečem
gledam sunce

zapravo nemam pojma
možda je to
sijalica na stropu

znat ćeš pouzdano
ako ti ubojico
zarinem kost u grlo

premda sićušna
neke sam ugušila

kola hitne pomoći
nisu stigla upaliti
ni alarmno svjetlo

s groblja se čulo
promuklo pjevanje
grla punih udica.

STVARAN

Oslušni slast glasa
sjeću ptičje himne
izgubljene pameti

cijepaš zrake sunca
stvaran zaboravljaš
govoriti grobu

manjem od dječjeg
koji diše klija paperje

kao mladi uplašeni ptić

ne sjećajući se bolesti
od koje se ne umire
leži proklet na dlanu
nasmiješenog zrna.

POSLJEDNJI PLES

Učeci klas plesati tango
na nagnjiloj mjesecini
ne ležiš na meni učiteljice
netko te je daškom ugasio
kao petrolejku na prozoru

sada smo posljednji par
na polju krijesimo trgamo
meso zadovoljene žudnje
vrijeme dogorijeva poput
neprijateljskih zastava na internetu

kada iskočimo iz bunkera
nijemi komuniciramo samo vidom
seleći scene masovnih silovanja
u posttraumatsku diplomaciju raja
na koji ne utječe znalačko ubijanje.

APOSTOLKE

Sve je u pokretu
svi smo u njihovim
znojnim sandalama apostolkama
naslijedivši ih
poput bliskih rođaka

Sve je u pokretu
stopala se kližu
koračanje nije
nimalo manje rizično
premda nam se putovi
ukrščaju idu paralelno

razilaze se s onima
kojima su prolazili sveti

Sve je u pokretu
oko našeg pupka
Arhimed nije prestao
tetovirati krugove
krv natapa pijesak
pri svakom vađenju
sve je blistavija u epruveti.

Denis Špičić

Pjesme

BROD U LAVABOU

Moj brod se suši u lavabou
Pored četkice i konca za zube
Prije sam ga stavljao u kutiju šibica
I nosio u džepu s ključevima, maramicama
Kao sretni novčić ili poklonjeni oblutak
Služit će mi još desetljećima
I pričati priče o plamenu, plemenu i bubnjevima
Na sjeveru sam jednom izmislio strah
I valjda mu je voda ušla u svjećice motora
Tišina u prostorije
Rak u svijest
Zato je sada na sušenju

18. SIJEČNJA

Škljoca zubima, vrišti u snu i trlja si oko
Vlaga proizvodi zvukove
Prozor priča o ulici
Auto, nešto, netko, tko?
Limenka, pijani smijeh i jezici
Zidovi su debeli, soba je trudna, u kuhinji je hladno
Bosim nogama po čašu vode
Dvije hladne kapi
Zamrznuta olovna cijev
Čađa u dimnjaku kipi
Neka netko zaustavi zimu

HOD

Ma hodaš po Božjoj glavi
Ostavljaš perje i misli za zaspat' u tekućoj mekoći
I možeš reći da voliš
Kao čovjek
Kao vuk čopor i preriju
Kao žena s lukom i strijelom
Kao dijete predgrađe
Ma vidiš i dno te rijeke
I tu ribu s crnim pjegama
Mirnu u struji
Nemirnu u nastojanju
I plastiku u šikari
I šikaru s nasipa
I želiš
Kao što se zrak želi
U bezimenim krizama
I cvijeću u plastenicima
Kao što nju želiš
Koja hoda po glavi Božjoj
Da hoda pred tobom
I povremeno okrene glavu i kaže
Ide ti krv iz nosa
Ide ti to

KOLIKO DO RUPTURE

Još jedna štamparska greška
Paramparčad umjesto paramparam
Umjetnika bez ruke i pola srca
Djed tuče baku
Što je tebe tuklo
I koliko poziva na oružje
Ti je kucalo na vrata
Usred noći
I javnih poniženja
Golih prsa i popišanih hlača
Koliko ljubavi bližnjih
Je potrebno
Koliko bubrenja u kapilarama
Do prsnuća

NOGE

Bježim sa ženama
Kovčegom tjeram golubove u preranu smrt
Djecu na zijev koji proguta tišinu i mrak sobe
Moja pljuvačka na šinama sja
Moja cigareta najsporije izgara
Moja riječ ne znači ništa
Čovjeku bez noge

SUBOTA POPODNE

Uvaljaj me u brašno
Kao kruh ili mrtvo pile
Subotom ujutro
Možemo cijeli dan sjediti na prozoru
Nogama šutati zrak
Dahtati i tjerati
Golubove i prolaznike
Manje me strah kada crtamo tenkove
Slikamo unutrašnjost krafne
Ili šutimo
Dva nokta strše iz šake
Kao konstrukcija na pročelju zgrade
I oprez
Pada žbuka
Dva zuba strše i remete žvakanje
Prometnih priča u podne
A cijeli crkveni zbor nahrupi
Prekida tišinu
U šalici kave, zbirci Czeslawa Miłosz i mrvicama na tanjuru
Kasnije ćemo čistiti pećnicu i tuš kabinu
Slušati Arsena na laptopu
I moći razmišljati o
Uzvišenom poglavlju života

M. P. O.

Našao sam se
U posve maloj čaši za četkice
Kao talog paste i kamenca

Umiven i vrijedan
Kao dah na staklu
Poslije ponoći odjurio sam u pismo
Zalijepio sam se i poslao
Moram biti negdje drugdje
Inače mi srce staje
A mozak živi prebrzo za moje oko i dobro
I stopalo radi kružne pokrete
I laptop gasi
Malu posvetu običnosti
U malenom stanu i danu

SAMO IGRA

Jedno jutro vidio sam dječaka
Samog, na školskom igralištu
Izmislio sam mu ruke, šut i šutnju
Dres Chicago Bullsa
Kožu lopte ispucanu od udaraca
Kožu ruke od hladnoće
Zvuk metalne mrežice
Tvrdu zemlju
Izmislio sam sjene na betonu
Žile i koljena
Uši, nos i crveno na toplomjeru
Lopatom je trgao snijeg i led
Metlom tjerao lokve
Dahom zagrijavao unutrašnjost šake
Izmislio sam mu udicu i visoku parabolu
Meku ruku i rotaciju
Nisam bol u laktu
Izmislio sam mu i ime
Al' pao je mrak
I već sam zaboravio

VIOLIN CONCERTO

Ljubav je opasnija od morskog psa
Od mrskih ljudi s kojima si od početka načisto
Do pozdrava suncu ili kozici u valu
Zapaljena vata

Jednako kao sudar u podne
U ulici oljuštenih lutaka i dvosatnog ručka u podne
Sjediti sam, grbiti se, umovati
Urinirati kada želiš
Umrijeti kada želiš
Kakva pjesma

BRADA

Povuče se u promatranje riba
Tabanima na toplom molu
Kliještima drobi lješnjak i orahe
Ima jednu cigaretu
I cijeli dan
Cijedi sa sebe boleštine
Ljušti lukovicu
Kaže ah i šuti

KASNIŠ

Opet kaskaš za vjetrom iz filma
Ti lasice lastavičja
Suhe su ti šuplje kosti super i zubi
Kasno je za ugriz i usta puna soka bobova
I smijeh u letu
Ubrizgano perje pod kožom
I pjena na kljunu i usnama
Hodala je povorka
Dizali su glave bez očiju
Vodila ih je ona
Ti znaš koja
Poznata po srsima i grčenju
Opet kasniš
Evo prašine
Opet kasniš
Pokopali su iskru
Opet kasniš
Trube ti auti
Koliko dokaza trebaš?

Monika Herceg

Pjesme

GLEDATI PTICE

One prosipaju zarezze kad pripremaju seobe,
sazrijeva vjerojatnost opet prazne maternice.

Majka je vrabac pune kosti.

Otpuhne dokaze o okrugloj zemlji s obzora,
ukošti svijet u sjemenku za jedan od pet međuobroka
i razrijeđenog kljuna
savije cvrkt u pažnju prema pogodnoj vremenskoj prognozi.
Glave naslonjene na srce servera pažljivo prati
algoritam za napuhavanje oblaka.

Vjetar mora disati udah u krilo, izdah niz krilo.

Jednom se u kronično umoran organizam spustila oštroumna ptica
i pitala zašto ne zaoštrim glas prema bogu.

Samoća je netopiva pa izaziva
prometne zastoje ili infarkte.

Nikad ne kuham jer bih kuhala samo za sebe.

Samoća je neslana čak i kad sam u morskoj vodi
dovoljno dugo da mi narastu ljuske.

Spoznaja da se krila proizvode serijski kao vijci
znak su izmicanja povjerenja u božansko.

Uvijek potisnem sjećanja o vlastitoj prirodi stroja pod pazuhu
kad utonem u početnu točku.

Bog često traži
da skočim poput prvorazredne ptice i preskočim njegovu sjenu.
Sjena je često tako velika da moje oči
nikad ne izađu iz mraka.

KĆER

Trebalo je čekati da kćer u maternici preobrazi materiju u jesen,
okrutnost u lovostaj nakon kojeg započinje pošumljavanje Bornea.

Druge žene rekle su da žena pušta korijen samo
kad se u nju usidri sjemenka.

Majka je rekla da majka ne mora nikad dozrijeti
ako se ućahuri
u djevojčici.
Rekla mi je
tijelo se ionako razlomi,
dobro je nešto jednako porozno uzgojiti unutra.

Duša se migolji bubrežima,
zamišlja da sposobna zametnuti žumanjak
iz kojeg može oživjeti perje.
Pijem vitamine da se njene kosti ne prehlade u mom oceanu.
Pijem željezo da tijelo ne ispadne iz tijela.

Druge žene rekle su da se žena iscijedi
ako zaboravi počesljati
avione u kosi.
Djevojčica na mlazni pogon može odletjeti.

Majka je rekla
ako će mlijeko vrištati,
šuti kao dozrijevanje trešnje.
Loša majka nosi genetsku modifikaciju ljubavi,
svaka crvena voćka poželjna je ptici.
Loša majka ponekad rodi dobru majku.

Upuhujem čvrsti kostur u trbuh poput staklara,
Izrađujem čvrstu armaturu.
Kćer čupa drveće iz glave.
Presaðuje.
Ostaje očišćena šupljina.

PRIPREME TIJELA

Ujutro nam kažu da se postrojimo i čekamo, red
da nam spoje sonde na trbuhe nestrpljiva je stonoga
u krvotoku bolničkog odjela.

Pa oslušujemo.

Mozgovi selica kalibriraju kompase.
Ciklona upisuje
uranjeni ožujak u siječanjsku kičmu.
Ptičji motori proljeća pod prozorom
glasniji su od sitnih srca.

Kako živjeti unutar rode i pritom joj ne slomiti magnetsku intuiciju?

Tijelo razgrađuje zimu površno pa ugrušci zaostanu.
Mozak će zbog južine opustiti koru i večeras ću sanjati
da doručujemo nas dvoje, troje, četvero.
Djeca kao reklamni prospekti
Dodaju osmijeh pomnožen pekmezom.
U snu uvijek šljive kapaju niz obraze.

Oslušujemo.

Svijet bubri u zglobovima.
Neljubaznim medicinskim sestrama karcinomi hrču pod jezikom.
Plavo omotava dezinficirana srca.
Gumene rukavice najdlakavijeg doktora
taru tkivo najmlađe.

U sterilnim hodnicima
monitori aparata i igle infuzije
nose najglasnije kloppe, uvijek parne kao razmnožavanje.
Dok prohodavaju
naša povremena tijela,
učini nam se da kroz krvotok prolaze
preplašena božja kopita.

TELESKOPI JOCELYN BELL PROBIJAJU NEUTRONSKE ORGANE

U pupku velikog praska
učili su te šivati gumbe na košuljama
da se ne primijeti kad su otpali od teškog karaktera,
učili su te da je dno svemira unutar keramičkog lonca
da su svježije urbane glavice cvjetače
jedine rasprsnute zvijezde

Žena može rastvoriti nebo kao jaje ako poželi,
iz grudnjaka može uperiti teleskop
ali samo kako bi pronašla izdanke brkova na ženskim licima
Oni se moraju kratiti kao rečenice
Glasnija, moraš biti glasnija
kad prevodiš nebeska jajašca,
male usmrćene jezgre topline

Najgore je kad oči bole od rotacije svibnja,
pulsar naginje vakuum u točku
Ono što se prolijeva skupljaš u antenu
Iz nepravilnih signala mrtvih sunaca
buja optika, u iščekivanju da se tvoj fokus izoštri
u njihov neutronske pogon

Kažeš da si oprostila što su ti prošupljili sinapse
Što je svijet mogao znati, Jocelyn, o tvojim teleskopima
koje si mogla sazrijeti iz moždine
kao sir iz mlijeka

Sad kad čučiš u katalozima neba
ne možeš primjetiti da djevojkama sreća razmješta tijelo
nevoljko kao sol zaleđenu cestu,
nose spektroskop umjesto srca
a onda zrelost potapa
i zaborave udahnuti,
tako je jednostavno, Jocelyn.

ADU LOVLELACE IZJEDA RAČUNALNA LOGIKA,
KASNIJE ADA IZJEDA TURINGA

Londonski štakori dobrovoljno ulaze mačkama
u zalogaj, u prijevodu: grad je toliko kiseo
da je nula pamćenje koje meandrira ulicama,
kao konjska sjecišta raspadnuta u topot
Nulu opipavaš
u strogosti odgoja,
a kad nitko ne gleda
neprecizno izrezuješ ljubav čim
oksidira ispod suknje
Ovdje otkuda promatraš, matematika je pogon zbilje
i u šupljem mužu kojem možeš uvijek zapovjediti
da ti razradi kopita za galop

Ne prigovara, pokrije te kad usneš i pusti
da te probavlja veliki stroj
koji može pljunuti čak i pi do beskonačnosti,
da sanjaš kako njegovi zglobovi
postaju tvojima dok
u istom snu, Erato, okružena mačkama i abakusima,
dementna, čisti kaučeve i psuje tvog oca,
ali mačke i dalje pišaju

Dolje smrad kao da je mokraća stvarno oprala svijet,
žene škripe ako prerastaju korzete
i kad se već umoriš od razmnožavanja brojeva
legneš u očevu pjesmu
da vas skupa izjedaju kisele juhe tla,
radišnost saprofita
Iako se nikad niste poznavali
osim u kromosomima koji su ispravljeni
da umjesto poezije govore
neuronima Alana Turinga

TEOREM EMMY NOETHER NAUČILA SAM NA FAKSU

Pa mogu pretpostaviti, Emmy
da smo žilavo žensko meso
Objema crte lica govore
svaki je dan bio usamljena srijeda,
simetrična kao polutke tvoje pameti
Moja je majka prošle godine
zamijenila srce televizorom
nakon dugo premišljanja
Međugradska empatija ugrurana je u loše dizajniran tramvaj,
netko ponovno pretražuje na internetu kontracepciju
i kad me dotakne rub svemogućće mreže
dlačice se podignu kao da mi je hladan dlan pod majicom

Emmy Emmy
je li te hranila matematika tih sedam godina
kad su muškarci uzimali iz tvog mozga
Nikad plativši uz izliku
da u tebi ima samo brojevanih vrijednosti,
algebre previše sitničave, bezvrijedne
dugonogim filozofima
Danas bi te zatvorili u računalo,
proglasili umjetnom inteligencijom i nazvali nekim koketnijim imenom
Vanda ili Irma
pa pustili da algoritme pretvaraš u
potreban broj bombi na svakom kontinentu
da statistički nikad ne dođe do nuklearnog rata

Sjećam se kad su ti zavirivali pod teorem
na satovima klasične mehanike
misleći da je ispod brkato muško
Sigurno ne kruške žene
koje opet krađu potpeticama cestu

Emmy
svijet više ne stane u jednadžbu
Neke žene vjeruju da je u vrijeme lova dopušteno
dovesti ženu do ruba izumiranja
Tad osjetim oštru simetriju samoće
i znam da je i tvoja majka,
kad si plakala,
stajala pred sobom i priskuškivala
nikad ne otvorivši vrata

Marina Katinić

Pjesme

SKIDANJE

Htjela bih skinuti sandale
da se otekla stopala odmore od stiska.
Htjela bih skinuti haljinu
pa i rublje
da koža prodiše od ljepila.
Htjela bih još skinuti ruke
da se trup slobodno okreće
pa skinuti još i stopala
da se tijelo odigne, i fluidno kreće

Htjela bih onda još skinuti noge
da olakšam tijelu silu težu
i onda još zdjelicu, pa ramena,
da pluća i srce ne stežu

Htjela bih napokon skinuti trbuh
i još prsa, pa vrat,
da ostane samo glava.
Moje misli sad slobodno plove.

Za kraj, htjela bih samo još skinuti oči
da jasnije čujem što misli kažu.
Skinuti sve, i svoje ime,
da budem k'o Harmsov riđokosi čovjek;
o kom se ništa ne zna, o njem se i ne govori.

7. 7. 2017., Zagreb

DISANJE

Dok plivaš unatrag
koljena uranjaju u sunčevu kupku;
sirenskom lakoćom
 nehajno
izranjaju iz uljane vode.
 Pa izrone
urone
Izrone
urone
u ritmu daha.

Kao glava tuljana
iz praoceana pomolila se zemlja
 i neka su kopna opet uronila.

I tvoja koljena uranjaju izranjaju
 u zlatnu emulziju mora,
 u prajuhu otpalih klica.

Poprimaju boju naplavine;
uhvaćen si u disanje
Atlasa koji spava.

8. 8. 2017., *Vrsar*

PREDANJE

Predajem se
 kako se dosad još nitko predao nije
Sjećanja vješam o užad za rublje.

Stat ću sred kamenog trga
 zavrtjet se
i sva vlakna haljine razletjet će se
 u krug.
Moje će tkivo slijediti vrtlog
 k'o kad se rasprsne zrela smokva
 pa uđu pčele
k'o tisuću treščica
 odsječene cjepanice

Predajem se
polako, ali postojano
kako se dosad još nitko predao nije.

Suncu sam zapisala zavjet
rdom, na postolju svjetiljke.
I kad se predam,
zabost ću plavu zastavu na vrh zvonika.

Grožnjan, 7. 8. 2017.

NAGOVARANJE

More,
idući put kad navališ divlje
sa zaletom
da smrviš stijenje
da prstima usiriš sirutku obale
povedi me sa sobom.
Da znaš samo
kako se mučim
u neslanoj pustari kocaka

Idući put kad nahrupiš,
more,
u napad ustima zapregom trupom
da zapjeniš vodu
da rukama maslac istučeš
Ponesi me sa sobom,
more
u zemlju mliječne gustine.
Da znaš samo kako se nadam
zamučat
u otopini sedam soli.

Stojim dok dođeš i čekam te, more.
Skakavce jedem,
i divlji med.

25. srpnja 2017., Poreč

PRETAKANJE (II.)

Kad sam bila mala, more,
ti si bilo golemo,
 strašno.
I ja sam stala u te.
U tebi sam bila.
Sad sam ja velika;
naučila sve o salinitetu
o žarnjacima
 i o dubini,
a ti si malo.
Ti u mene staneš.
Ja više u tebe ne stanem
 i meni k tebi više nema puta.
Povećaj se opet,
 more,
da uđem u te
u tebi da budem
 ogromnom, strašnom,
kad ti iz mene male
 iscuriš
a ja se pretočim
u te.

25. srpnja 2017., Poreč

KRAJ ČIKATA

U slojevima izdigla te zemlja
 poplavljeni katovi stijena
prošarali smaragdno dno
 i netko je pošumio strništa
češljevi nomalepskog bora.
 U šupljoj ruci Apoksiomena
 moru vično
 mišje gnijezdo.

I svake godine dođemo
 odgovoriti što je živo
a što nije.

Misao je previše lijena za to.
Mjesto toga
na suncu ležim svijena
u fetalnom luku.

17. 5. 2017., Mali Lošinj

NA SUSTIPANU

već koji sat
ždrijelo mora grglja mjesečevo mlijeko.
Pod vrtom
nataložen prah pokojnikā.
Agave još uvijek spremne procvasti
zidaju sizifovski ples
uz rahli miris pinja
i zvuk šupljih razgovora

Moje se ruke sporo odšivaju
i skanjivo odaju zagrljaju
na klupi.
Tvoje lice obijeljeno prahom mjeseca
nalik kamenom licu anđela
oživjela u noći
izranja i uranja
pod obraze
iz ruku izranja
roni u usne
iz vrata se izvija
pa opet uranja u pregibe sna
u prepone zemlje tijela noći

Uronit će skoro u ponor za zidom.

Nad crnim ždrijelom mora
mjesečeva čaša plovi
i sedefne se duše roje.

Split / Zagreb / Poreč, 15. lipnja 2017.

MJESEČEVA OBRATNICA

Mjesec i zemlja postaju moje tijelo.
V. Parun

Ne postaju mjesec i zemlja moje tijelo,
već obratno;
moje tijelo postaje zemlja i mjesec.

S udarom groma
moje se meso uzemljuje
a duša ga lebdeći prati
točkama crte ovala.

Možda će napokon zemlja i mjesec poroditi mene.

I ne zna se što je prvo;
obrat od mene do zemlje-mjeseca
ili od njih do mene.

Grožnjan, kolovoz 2017.

Stanka Gjurić

Šest lirskih eseja

Herkules

Mrskoj rutini unatoč, smišljam kako ustajalost ipak ne napustiti, ostati tu gdje jesam, jer predstavlja moju stabilnost, pruža mi utjehu usprkos nevolji kojom me zahvaća s boka, nagovarajući moj svijet na mrkle promjene. Neizbježnu, novopridošlu se nedaću svejedno ne usudim uvesti u svoju svakidašnjicu, u potpunosti ju priznati i spoznati. Čak i da to učinim, možda bih tomu dijelu neporecive stvarnosti i dalje ostala dalekom, kao i sada, iza debela stakla, spontano štiteći samu sebe njegovom tustom, prozirnom neprobojnosti. Lagano osvještavam u sebi vlastitu nedodirljivost, čak ju pokušavam i razumjeti, i pritom se stalno pitam isto: je li A. u tome sa mnom, uz moje srce koje nastoji uvijek biti tamo gdje sam i ja, tijelom, no u tome rijetko i uspijeva? Kao da neprestano putujem između nezadovoljstva i osmijeha, zaleđena u vremenu u kojemu se odluke donose usput. Nešto je u meni lakoćom zatvorilo vrata duboke sućuti, preoblikovalo me u dobroćudnu neman koja me štiti iznutra, sve dok sam na straži i čekam vlastito buđenje, ipak nalik snu. Potreban mi je moj Herkules iz djetinjstva, moj, svojim svojstvom izmišljen rođak, junak koji sve probleme rješava samo jednim obećanjem i tek spomenom njegova imena nasilnike čini krotkima. Više no ikad, danas mi treba, mentalno, ali i fizički taj lik koji bi moju majku mogao ponijeti na rukama, osoviti na noge, prošetati s njome, pružiti joj nadu. Jer drugih nema. Postoji još samo taj, uz mene davno oživjeli heroj kojega bi trebalo ponovno prizvati, domamiti iz vremena kada mi je maštanje pomoglo preživjeti, obraniti se, kako bi bilo manje opasno i bolno... Nužno mi je potreban taj mitski junak da ga u mislima zagrlim, zavolim ponovno, i stvaran i izmišljen, djelotvoran kao

tada kada sam se kao petogodišnjakinja branila njegovim postojanjem, familijarno ga svojatajući. Gdje li je sada taj dragocjeni privid pomoću kojega sam u najtežim trenucima nadvladavala svoj strah? Dok su mi „patuljci” prijetili, poput mantre izgovarala sam njegovo ime i pritom rasla kao mišice Popaja u momentu dok guta svoj špinat. Što li se sve događa u glavi djeteta kada se osjeća ugroženo i kada ga nitko drugi ne može spasiti, osim njegovih oživotvorenih sanjarija! Koliko se sjećam, spominjanjem „ujaka Herkulesa” uvijek sam se uspjela zaštititi. Ni najmanje nisam stradavala niti kada se činilo najopasnijim ili kada mi nisu vjerovali, no koliko me pamćenje služi, kod njih nikada nisam osjetila ni tračak sumnje u ono što govorim. Moji su vršnjaci poznavali moje roditelje, znali su da mi tata nije nadčovjek, braću nisam imala, no, na sreću, postojao je taj, moj pomalo tajanstveni ujak. Tako maloj i nejakoj štit mi je mogao biti jedino on, nadograđen, prenamijenjen u tu nepobjedivu bogoljudinu. Danas ga zazivam, sada kada mi zaista treba, više no ikada, kako bi ovaj put iscijelio Nju, kroz mene.

Dar

Moj pas u dnevnome boravku vozi slalom unatrag. Napolju je snježna mećava, Isus se rodio prije samo nekoliko dana, i unatoč ugodnomu ozračju koje dopire izvana, čini se kako su ljudi podjednako tjeskobni i uznemireni. Što li nas čeka pod slojevitim, mrzlim nanosima i hoćemo li se moći ogrnuti potrebnom količinom topline i brižnosti? Suvišno je razmišljati o tome što su sve čovjeku oduzeli, jer što god mu činili, nitko i nikada ne može mu uzeti ono najvažnije. Zna li on to baš uvijek? Neki od nas u sebi su čvrsto zatvorili vrata, kako bi ih ponovno mogli širom otvoriti, jer kroz sitničavu sumnju iz koje sramežljivo izranja nepokolebljiva vjernost životu, nadovezuje se neuništivo ufanje.

Gledam te kako odlaziš, ne osvrćući se za prošlosti. „Posve ispravno”, zaključujem, jer, u trenucima u kojima šutke kazujemo zbogom, ne postoji ništa bitnije od samoga odlaska, sadašnjosti koja je već budućnost, u stanju smo ju jasno vidjeti i nitko je od nas ne može mijenjati. Tvoje su oči boje lavande, a još jučer bile su tamne kao mokra glina. Gubim se u njima, ali ne dovoljno dugo. Kada si to otišao, u kojemu je času to postalo konačno? Tko li se, nadnoseći se nad tvoju postelju udaljeniju od mezgare, svojom skrbi usudio taknuti tvoj obraz, koji je svojom postojanosti dokazivao sebe? Jesam li te mogla voljeti više i jesi li ti to uopće mogao znati, dok si u vrućici tonuo u svoja buduća sjećanja na danas, kojima upravlja ono što je nemoguće pokopati? Pristizanja ljubavi i umiranja praćena su gotovo nevjerojatnom ljepotom. Produhovljuju li nas takva stizanja stoga što su nezaobilazni dio mreže

neophodnih ciklusa u našem životu ili zato što se time u potpunosti oslobađamo, u nama godinama taloženoga, čemera? Što li nam to donosi smrt, a što ljubav – a a što nas proljepšava? Možda baš oslobođenost od svake stege.

Bilo je to davno; moj bolešću ostarjeli otac, stajao je pri vrhu stepeništa govoreći mi prije mog odlaska: „Ne zaboravi kupiti kakao bez šećera”. Bio je mlad i zanosno lijep muškarac. I u tome trenutku bio je takav, samo to nitko nije vidio osim mene. Zidovi su tu da nas štite i od pogleda, pa i dok cvjetamo i dok naš blještavi sjaj zapravo nagovještava gašenje. Nikada te neću zaboraviti. I ti, kao i on, hodali ste istim putem, i ne znajući, kao što ne znaju ni oni koji tek dolaze. No kako prepoznati stoji li pred nama ljubav ili smrt, kada je oboje isprepletano ljepotom začudne neočekivanosti. Podjednako nam je darovano, ali vremenom i oduzeto. Na svoj način, oboje.

Ništa nije naše, osim onoga što u sebi nosimo. Naša djeca nisu naša, kao ni naši roditelji. Sve nam je tek posuđeno, na kratko dodijeljeno kako bismo mogli izgraditi sebe, graditi druge, primati ih u sebe. U dnu duše sami smo sa sobom i plivamo bez pojasa do samoga svršetka. Zagledate li se duboko u svoju unutaršnjost, što možete vidjeti? Samo svoja djela. Sami ste po sebi dar samima sebi, ukoliko ste dovoljno iskreni prema svojoj samotnosti u vječnosti i u stanju ju prihvatiti takvom kakva jest.

Čudovište

Ne znam točno zašto, no volim misliti kako je danas nedjelja, pa čak i da ti ne odlaziš. Zauvijek – samo nedjelja, jer se, zacijelo, nećeš više vratiti.

Bolećivo čudovište u meni nikada neće umrijeti; toga se bojim. Malena se zvijer doima neuništivom. Mogu ju prepoznati čim joj se, u meni, zarumene obrazi, a bjeloočnice oblože ružičastom pjenom. Suočena sam s njome u najneočekivanijim trenutcima. Zaprepasti me, zgromi, a mnogo kasnije (kada se već podmuklo pritaji) ostavlja slomljenom, međutim, s njome se nemoguće hrvati, isisati ju iz sebe poput pčelinjega, zmijskog, osinjeg otrova. Ona je „ja” toliko koliko si „ti” samo ti, jedno, umiveno, blaženo, obožavano lice.

Moje, pak, je kotur koji se kadgod, poput kakva onemoćala cvijeta okreće strani koja priziva njegovu zlokobnu slabost, kako bi je, poput oružja, pucnjem okrenulo od sebe k meni.

Ponekad mi se čini da se uopće ne poznajem, a kako bih tek poznavala čudnovata stranca unutar sebe kojemu bih često najradije iskopala oči. ... Tomu nekom, koga se kadikad gnušam, premda sve više naslućujem da jest ili tek sve više postaje neotuđiv dio mene koji bi trebalo obzirno prihvaćati. Zapravo, nisam sigurna je li to moje lice, koje se trenutno

uvuklo duboko, u za njega udobnu tminu, i pritajeno iščekuje moment u kojemu će moći ispoljiti svoju nadljudsku i svemoguću volju, nužno prisutno zbog moje mogućnosti preživljavanja ili je samo rezultat, kao kod svih nas, prilika u kojima se pokatkada nalazimo, zbog čega postajemo zaprepašujuće drukčijima.

Možda je to nešto posve normalno, mada meni nepodnošljivo, budući da rezultira nečim odbojnim, opipljivim, čvrstim i hladnim poput magneta kojega ne mogu odvojiti od „metalne ploče” sebe, jer prijanja uz nju kao u zemljani otvor upalo sjeme, iz kojega niče biljka koju ću kasnije bezdušno sasjeći.

Je li moguće da sam satkana od tolikih proturječja kako bi od mene (odavno) mogao nastati pisac? Moja me preosjetljivost često odvodi u područje koje uvijek mukotrpno ranjava, do iskrvarenja, čak i kada to moje drugo, nenamjerno prikrito lice zauzme svoje snažno stajalište, razumno odlučujući o nečemu što se u potpunosti kosi s onim što dijete u meni osjeća trenutak prije, ili nakon toga. Ta kontroverza i odlučnost, u kojoj ustrajem kao da mi o tome ovisi život, koji put zaista zastraši, jer sam tek sada, nakon bezbroj bezbrižnih godina, primorana odlučivati u nečije tuđe ime, što se neminovno i bolom odražava na moju svakodnevicu. Ne, to nije rabota za mene. Ja nisam ta koja to mogu, ali činim jer moram i zbog toga glavinjajući ulazim u čorsokak, stupajući možda zabludjelim korakom, no drukčije ne znam, što, moguće, ujedno opravdava toga sićušnoga, povremenog monstruma u meni.

Utvrd

Moje trenutno boravište moja je tvrđava i moje skrovište. U njemu te volim ganutljivom ljubavi postojano privržene životinje. Ne mogu izići iz sudbine koju mi je namijenilo tvoje usporeno, precizno pomicanje. Želiš me zadržati u ljusci iz koje sam potekla, zakrpati moje kričće rane svojim toplim dahom. Nikako nisi mogao znati da poslije tebe neću ljubiti druge. Ne stoga što ne bih mogla, već zato što ne želim. Mnogo toga dobrog u meni nestalo je tvojim odlaskom, dok je ustrajalo ono nepoželjno. Strepim od Svega nepoznatoga. Potrebno mi je sunce u koje ću moći netremice gledati, biti ogrišana nepokolebljivošću neophodnoga. Moji me koraci sami navode nepogrešivim pravcem, dok god razmišljam složenom, stalozenom jezgrom sebe koja me održava na površini, sačuvanu. Donekle, sve je onakvo kakvo i očekujem da bude, poput ustajale, zamučene, bezopasne i pitke tekućine. Sve što prekoračuje taj prag oduzumlje mu odanost dužnosti, priliku biti ništavno čak u svojoj odgođenoj poniznosti. Jučer sam rekla svomu psu: „Nikada tako nisko nedostojno kao čovjek”.

Kada vas uspijevam prozreti, vi ste i dalje odlučni u svojoj prijetvornosti i bezbrižni ste pred samima sobom. Moje vas otkrivanje tek okrzne poput paperjaste lepeze, gotovo pomiluje kretnjom istinoljubivosti. Jer onaj tko nije iskren prema samomu sebi, ne može biti ni prema drugima, osjetiti udarce njemu nepoznate čestitosti.

Zatajit ćete mene, ali ne znajući, kroz to, iznevjeriti i sebe, izdati me duboko u svojoj nutrini do koje, svojom spoznajom, ne možete doprijeti. Poneke čestice vas, svojim malenim dijelom, unatoč svemu ostaju nezatrovane, čiste kao tek rođena vjernost. Ako to ikada uvidite, svejedno, bit će već kasno; ako uspijete dotaknuti srž iz koje ste nastali, opipati je i prepoznati, shvatiti da nema ničega vrjednijeg i snažnijeg od (takve) poniznosti. Možda ću vam biti naklona i dalje, u priči kojoj sam sama dopisala kraj. U sobi s mirisom muškarca, dima cigarete, slasti i razbluda. Dotaknut ću vas usred gomile, pronaći u bilo kome, usnuti s vama i kada se sve u meni opire toj, za mene posve nepotrebnoj prisnosti, jer svoju utvrdu želim samo za sebe, u trenucima kada nesvjesno u meni postaje moj dom u koji ulaze i imaju pristup samo zauvijek, neiznuđeno otišli.

Molitva

Možda je ovo što ti se čini kako proživljavaš sanjanje, a ono drugo, što misliš da sanjaš, zbilja: tvoj ponosan hod, radosno poskakivanje u snijegu, bez mene. Ja niti ne postojim.

Živiš u Parizu, na samome vrhu Eiffelova tornja gdje te posjećuje tvoj neodoljivi ljubavnik, mlađahni Robert Redford. I možeš letjeti.

Da mi je uvjeriti te u stvarnost kakvu vide snovi, ili želi mašta. Zamijeniti im mjesta, dokazati tvojim najljepšim snima kako su zbiljnost, javi da je san. Buđenje neka ti bude prekidač kojim ih spontano pališ i gasiš. Neka mi ne bude teško krenuti za tebe, k tebi, uvijek, s mirom u grudima; za sve tvoje korake, tvoje odlaske i pristizanja, sva tvoja tiha, strpljiva koračanja za mene.

Uključujemo li opraštanje od bliske nam osobe u onome času kada nam se situacija učini kritičnom, ili bi ono trebalo postojati oduvijek, od samoga početka? Rastajati se s dragim ljudima kao da je posljednji put, kao i sastajati.

U mislima neprestano vidim tvoja skupljena ramena, pognutu glavu, u pogledu skrovito narušeno dostojanstvo.

Tvoja me stvarnost, kakvu je ti odnedavno doživljavaš, svakoga dana nanovo pogubljuje.

Trenutno me malo što vezano uz tebe pogađa kao tvoje radosno izrečeno: „Vraćam se doma”.

Posljednjih nekoliko mjeseci „dom” je bio neprivlačan prostor u kojemu boravimo u nedostatku boljega rješenja, pomireni s neizbježnim, premda daleko od najbližih. Danas je on već mjesto gdje smo sretni, jer nismo u bolnici.

Netko ti je ispod nogu izvukao tepih, netko poput mađioničara. Bilo je prebrzo da bi osjetila. Je li bolje ne znati, biti manje svjestan onoga što se uistinu zbiva, svega što su nam oduzeli ili smo izgubili?

Imam potrebu držati te u slatkoj zabludi, reći ti kako živiš u suvremenoj izvedbi vlastita dvorca. Ti si vladarica sa svojom svitom, osobnim liječnikom čijim se naredbama treba povinovati, koliko god bilo teško. Ponekad je nužno poslušati druge, znati da je biti usmjeren isključivo za naše dobro.

Voljela bih da vjeruješ kako su osobe koje leže s tobom u sobi ondje samo zato da ti olakšaju tvoje muke i kako bi imala prilike vidjeti kako i drugima tvojih godina nije nimalo lako. Ili da su to anđeli čuvari koji su preuzeli ljudsko obličje kako bi mogli, otjelotvoreni, bdjeti nad tobom i pomoći ti riječju i rukama čovjeka.

Htjela bih da ti mogu pričati o ljepoti življenja koje te čeka, ali ne mogu sve dok ne usneš istinu koja će nas svojom dražesti obje preobraziti. Usnimo obje!

Da se ne pokida

Da se ne pokida, pažljivo razmatam svoju laž. Promatram te; poput noćobdije iz nužde, snuždeno sjediš u tustome mraku. Iščekuješ da se naša tuga oko tebe prorijedi, razide, kako bi mogao i ti, kao krpena lutka na kiši, razmočena do srca, nevidljivo zaplakati.

U tebi nitko nije vidio nekoga komu je potrebno išta više od redovitoga obroka i povremena zagrljaja. Zapravo si zatočen u našem svijetu, premda oslobođen iz drugoga u kojemu si bio samo napola svoj. Bi li danas, da te se pita, odabrao onaj prvi?

Kao ni mi, nemaš izbor, čekaš trenutak u kojemu će te patnja zaobići poput osvetoljubiva, naoružana prolaznika koji se na tebe, krenuvši dalje, samo svojski izvikao.

Mada su vješala još nad nama, kao i nad tobom, dželat negdje motri našu nemoć i naš strah, jer mori ga savjest nakon preduga vrebavanja i volio bi nekomu olakšati muke.

Ti si naša oživotvorena sjena, koja stopljena s nama postaje „mi”, naše zrcalo, naš odraz. Sjedinjeni u jedno, svojim jadom najavljujemo posrnutu odanost koja, keseći se, prijeti gotovo djetinjom njuškom krvožedne zvijeri koja vam nije u stanju odgristi ruku, ali vas može duboko raniti.

Opasna ljepota u tebi s kojom smo spojeni pulsirajućim ritmom, u neprestanome gibanju koje se primijeti tek približavanjem samomu pregibu naših spojenih trbuha, ono je što nas održava na životu i usredotočenima. Pa ipak, koliko samo čeznemo, ili bar jedno od nas, da se zauvijek razdvojimo, ako ne drukčije makar prinudno, mačem odsječeni. No naša nas sudbina, čini se, pečati osobitim razlogom, u kojemu ti ne možeš ne biti obilježen onime čim smo žigosani mi, privezan za stijenu. To te na drukčiji način, ali podjednako kobno slabi, oduzmlje ti moć koja bi te mogla učiniti manje nesretnim. Poput tebe, i mi režimo, kao vuci u-ljudskim vonjem-dirnutoj šumi.

Promatram te i zamišljam netaknutu tvoju radost kako se pomalja iz tvojih crnih očiju i tijelom nadire daleko, sve do „Velikih kola” gdje si nekada davno posadio nadu otpornu na stvarnost. ... Da se ne potrga.

Alojz Majetić

Marusja i Tonia

(ulomak iz romana *Afroditin ključ*)

Ne samo Dvorac Ledene Kraljice nego me i Ugut i sve u njegovoj blizini zbunjivalo. Nastambe su bile od drvenih oblica složeni kućerci, okomitim gredama učvršćeni u močvarno tlo, a preko svih uličica bila je također od oblica napravljena staza, podignuta trenutno nekih skoro metar od tla. Iako je zemlja bila okovana ledom, objasnili su mi da u proljeće, kada se sve počne otapati i kada nadru vode, život ne bi bio moguć da cijelo selo nije sastavljeno kao sojenice. – Sibirska Venecija! – uskliknula sam. Selo Ugut imalo je još nekih podudarnosti s Venecijom. Lov na krznaše bio je sveden samo na objekt turističke atrakcije. Lovom iz helikoptera u novije vrijeme zvijeri su se lovile uspješnije, brže, jeftinije. Turisti iz bezbrojnih zemalja razgledavali su selo na drvenim nogama, imućniji su, zajedno s lovcima na čekama, pucali u krznaše, seljani su pak izrađivali suvenire u kutijama od brezove kore. U restoranu mirisala su jela od divljači, uključujući riječne ribe, kao i sokove s izbušenih stabala breza. Broj turističkih posjeta bio je ograničen, pa se tako još više povećala želja da nekoliko dana provedete kao pravi *sibirjak*.

Meni je sve to bilo ponuđeno na dlanu. Mogla sam birati što god mi srce poželi! Posebno kada je Genadij spremio laptop i prateću tehnologiju. – Upravo mi je stigla e-pošta koju sam očekivao. Ujutro krećem. Bit ćeš sama s mojim djetinjstvom, s mojim odrastanjem... Upoznat ćeš me dublje i šire nego da sam uz tebe. Točnije, moja će ljubav i dalje biti s tobom. Dogodit će se da ti se neću moći odmah javiti. Osim poslova, tu su i vremenske zone. U mislima, bit ću stalno u Ugutu.

Genja ima moći koje ne mogu objasniti samo tehnološkim mogućnostima. Nešto me prenijelo u Tihomirov krajolik. Šuma je disala punim plućima, trava je draškala gležnjeve, Sunce je toplinom ispunjalo svaki kor-

jenčić mahovine. Ugledala sam Pana koji je frulu bacao u zrak, dočekivao je jednom pa drugom rukom, okretao je, nosio u sjenu golema stabla, jurio s njom na otvorenu livadu. Iz frule su izlazili zvukovi kakve nikad ranije nisam čula. Cijeli krajolik bio je pjesma.

Shvatila sam kako frula mijenja zvuk svaki put kada se mijenjala količina i vrsta svjetla kojom ju je Pan izlagao. Nije svirao Pan, svirala je svjetlost. Kako se spuštala noć tako je frula bivala sve tiša i na kraju je utihnula.

Kada sam se probudila, Genja je već bio otišao.

Uključila sam laptop i potražila sve što je na internetu navedeno o Panu i posebno o njegovoj fruli. Nigdje ni jednom riječju ili bilo kojom vrstom zapisa nije navedeno da je Pan na svojoj fruli svirao pomoću svjetlosti.

Jesu li ljudi mogli zaboraviti tu tako važnu činjenicu? Jesu li ljudi zaboravljali čitave dijelove povijesti? Hoće li dijelovi povijesti oživjeti kroz mene? Tko će mi vjerovati da sam malo prije slušala Pana koji je svirao pomoću svjetla? Je li Panova začuđujuća pokretljivost baš otuda što je, da bi svirao, morao velikom brzinom mijenjati mjesta u prirodi?

Gdje naći Apolona? Bog Sunca i glazbe sigurno je svirao na Panovoj fruli. Ne znam kako i zbog čega, znam da moram naći Apolona. Makar me on i ne prepozna. Sve više imam pitanja, sve manje odgovora. Bolesna sam od skrivenih tajni. Ne znam živjeti u tajnama.

Jesam li samo sanjala? Kako sam u snu mogla čuti zvukove koje nikada ranije nigdje nisam čula? Od čega sam? Od čijih sam sve snova? Tko sanja moje snove?

Osjetila sam želju vratiti se u Tihomirov krajolik. Tamo bih u miru mogla razmišljati o svemu što mi se događa. Nalazila bih odgovore na tisuće tajni. Ne bih dopustila nijednoj novoj tajni ući u moje dvije dimenzije.

Ustala sam oko deset sati. Nije mi bilo do jela. Odmah sam krenula do Marusje, Genjine daljnje rođakinje. Ona je baš prošli tjedan prešla sedamdesetu godinu života i bila je mirna, shvaćajući smrt kao promjenu godišnjeg doba. U ovom dijelu svijeta postojala su samo dva godišnja doba. Ovdje je ulazak u noćni višemjesečni život svaki put toliko pogasio biljni život da se, u razdoblju kada je tama bila neprekidna veza sa životom, činila bespovratno izgubljena.

Marusja je od predaka slušala kako se živjelo u prošlosti. Bez telefona, bez helikoptera, bez električne energije, bez agregata, benzinskih i dizelmotora, bez vijesti iz dalekoga svijeta, bez Sunca i vode koja bi žuborila, život se probijao kroz tamu i izmišljao priče, raskošnije od svega što bi sibirski Šeherezada mogla ikad zamisliti. Priče su izmišljali svi seljani. Istu priču nastavio bi pričati prvi koji bi se probudio. Ponekad su svi još spavali. Iako ga nitko nije slušao, on je priču pleo i vezao kao da ga slušaju stotine ljudi, a svaki koji bi se probudio slušao bi ga pažljivo i bez pitanja što se u međuvremenu događalo. Znali su kako će priča imati tisuće oblika i da se nikad neće potrošiti.

– Imate li Afroditu, ženu koja je bila u ljepoti i ljubavi prava kraljica? – pitam živahnu Marusju.

– Nisam ti još pričala o Frigočki. Kako znaš za prelijepu Frigočku? – nagne Marusja glavu u stranu i ispitivački me promotri.

– Niste ju spominjali, ali znam kako ju svi ljudi imaju. Moj prijatelj Antonije misli da Afrodita živi samo u maštama ljudi. Je li vaša Frigočka živjela ovdje u Ugutu?

Usred sibirske tame zasnivila je mogućnost da saznam nešto o sebi. Makar i posredno provjeriti količinu bestjelesnosti u sebi, uspoređujući se s predanjima drugih zemljana. Marusja je zapazila strast u mojemu gorućem pogledu.

– Frigočka živi i sada u našem selu – odlučno će Marusja.

– Vi se šalite?

– Što bih se šalila!? Ona je tu, ovdje, pred tobom?

Zbunjeno sam pogledavala gore i dolje, lijevo i desno od Marusje, ali tu nikoga nije bilo. Malo sam se podigla vidjeti nije li netko iza starice. Marusja se osmjehnula. – Ne možeš ju vidjeti jer ju ne osjećaš. Pomoći ću ti! Samo mirno sjedi i slušaj!

Marusja je sklopila oči i pustila iz sebe glas koji je obilazio prostorijom i tražio ljepotu. Ili možda čak ljubav. Glas me okružio, nježno dodirivao, zavlacio mi se u odjeću, ulazio sve do gologa tijela. Drhtala sam. Tresao me osjećaj bliska orgazma. Bila sam sigurna kako sam u Arkadiji i da će mi satir zadignuti halju, baciti me na mahovinu i snažno gurnuti spolovilo duboko do pod srce. Zastenjela sam, obnevidjela, bila na mnogim mjestima svijeta, iz pjene se rađala, kotrljala kokosove orahe, pila ambroziju, ljubavlju bičevale nesretne mladiće, žudnju utiskivala u djevojačke usne.

– Gdje sam? Gdje sam? – zazivala sam, a Marusja mi je položila ruku na čelo i dalje puštala glas koji je nosio i nju i mene na mjesta puna osjećaja uzajamna pripadanja. Na tim su mjestima bili neki drukčiji ljudi. Bili su od istoga tkiva kao i glas Marusjine pjesme. Gipki, podatni, topli. Sve sam ih zavoljela jednako neograničenom ljubavi.

Marusja je utihnula, glas se pretvorio u tišinu kakva se mogla čuti samo u sibirskoj Veneciji. Opojenost je slabila, prepoznavala sam pletiva, krzna, posude od brezove kore. Znala sam gdje sam.

– Vidjela si gdje je Frigočka. Živi u našim pjesmama. Dovoljno je da je pozovemo i svi smo kao ona: lijepi i puni ljubavi. Jesi li osjetila njenu prisutnost? – upita me Marusja.

– Moram razgovarati s Frigočkom! Marusja, draga, molim vas, dogovorite mi nasamo se sresti s Frigočkom.

Marusja začuđeno pogleda. – Razgovarati s našom najdražom prijateljicom? O čemu bi ti s njom razgovarala? Ona je jednostavna djevojka. Ona je kao mi. Pitaj mene, ako budem znala ja ću ti sve reći.

– Onda mi recite, koliko vremena je ta djevojka s vama? Deset, dvadeset, stotinu godina? Koliko... od kada?

– Ni ona ti na to neće znati odgovoriti. Valjda oduvijek. Otkako je pjesme, ona je s nama. Živi u pjesmi, sve što zamisliš s njom u toj je pjesmi. I ti možeš biti tamo.

Marusja opet zažmiri i pusti glas iz sebe. Polako sam ulazila u taj glas i pokušavala misliti zemaljski, a onda i kao božica. Gledala sam u sadašnjost i u budućnost. Vrijeme nije protjecalo koliko god brzo prelazila iz bilo kojeg vremena u bilo koje drugo vrijeme. Svaki prelazak kretao se kao dio glasa. Frigočka me uzela za ruku i pokazivala prostranstva ljudskih duša. Je li to bio Svemir, koji, ovaj ili neki drugi – nije bilo važno. Pamćenje bezbrojnih lovaca lakoćom ih je upućivalo na tragove ljudskih srca, umova i putenosti. Same su odlučivale koje će tragove slijediti. Iz dubokih šuma odlazile bi čitati tragove na opnama oceana, nalazile koralje, otkidale ih i pravile ogrlice. Zaogrtaile bi se fotonskim vjenčanicama, obuvale u cipele od klorofila.

– Nemoj mi se gubiti – prestala je Marusja pjevati kada je vidjela kako se skoro nisam onesvijestila. Pljusnula me u obraz, lijevi pa desni, podigla mi bradu, drugom rukom širila očne kapke. – Ah, hvala Bogu, tu si, sve je dobro završilo. Nisam znala da će te naša pjesma toliko dirnuti. Duša si, baš si srce.

Marusja me majčinski poljubi u čelo i privine na usahle grudi. Odustala je zapjevati staru dugonočnu uspavanku. Osjetila sam miris užegla mlijeka. Miris se sve jače pretvarao u smrad. Znala sam da ne smijem odgurnuti ženu koja me tako majčinski drži u naručju. Osim toga, to bi dovelo do velikoga sukoba s Genadijem. Namjerno sam duboko udahnula, u želji da potaknem u sebi božansku moć.

Smrad je nestao!

U mene se vratila Afrodita!

Marusja je vidjela promjenu u meni i za sebe rekla: – Genadij nije mogao izabrati bolju ženu!

– Vratili ste mi ljepotu – šapnula sam Marusji.

– Ne samo muškarcu – i žene traže ljepotu! – doda Marusja, zagledana u sjenu svog glasa.

– Svi smo psi koji trče svijetom i širom otvorenih nozdrva ispituju gdje je, makar i mrvica ljepote. Nikad se nećemo nasititi okusa i mirisa ljepote. Svuda je ima i nitko ju ne može dohvatiti.

Obična si, nezanimljiva, banalna, nikakva, što raditi s tobom? Nitko te neće i ne treba. Nitko te ne sanja. Primjećuju te samo ako smrdiš ili si prekrupna, pa zauzimaš nekomu mjesto između stupova hrama ili u zrakovu. Jesi li žena? Jesi li majka, sestra, kći? Jesi li ljudsko biće?

Dala sam se uvući u zajedničku priču: – Nitko se neće potruditi odgovoriti na pitanja koja te kinje. Jedino ti možeš tražiti i naći odgovore. Našla bi ih kada ti ne bi nedostajalo hrabrosti. Na tvojim dojčkama ne napaja se hrabrost. Bježi s njih, traži mlijeko na nekoj drugoj ženi. Tvoje je mlijeko gorko, bolesno, ne prija, nema ništa zdravoga u tvojemu mlijeku.

Marusja je zapjevala pjesmu koja ni u čemu nije imala sličnost s onom pradavnom: – Nestala si, ni ime nije ostalo od tebe. Kroz stepe nosila su te kopita nezaustavljivih konja. Sve ružno i sve lijepo zabijeno je u korijenje trava. Tundra te jede. Ni od čega si.

Prenijela sam se u svoje stepe i tundre: – Muškarci nisu sigurni da sam iz njihova sna. Zamišljali su Marilyn Monroe ili Brigitte Bardot, rođeni nešto kasnije vidjeli su u meni Scarlett Johansson ili Juliju Roberts, dojilje iz *Playboya*, misica zaselka ili kontinenta – ničemu ni najmanje nisam bila nalik. Moje je meso bilo odstajalo, potamnilo je, plijesan se hvatala na mojim bedrima. Muškarci bi bježali glavom bez obzira. Ni starci me nisu željeli. Ni vojnici, ni nasmrt bolesni. Nije mi preostalo ništa drugo nego se prometnuti u ljepoticu.

Marusja me obujmi: – Ne smiješ pristati na starenje. Moraš mi vjerovati: jasno vidim da nikad nećeš ostarjeti.

– Da, lako je to reći. Još lakše pomisliti – bojala sam se izgovorenih riječi – Ušla sam u život Genadija Sologuba, Genadij je ušao u moj život. Mane koje vidim na sebi uskoro će početi i on nazirati. Otvorit će širom oči i pitati se: S kojom ja to nakazom dijelim krevet i život?

Marusja se staroseljački prekrži. Podigla je pogled nekamo iza čela. Bila je užasnuta. – Genja to neće nikada izgovoriti. Nikada!

Pod dojmom Marusjinog pogleda nastavljam: – Genja mi još uvijek govori: Pijan sam od tvojih koraka, od tvojih riječi i šutnje, od lica u snu i na javi... najdraža, otkako sam te prvi put vidio, još se nisam otriježnio!

Marusja se smiri: – Vjeruj mu, govori istinu. Nema razloga lagati te. Tako te vidi sada, tako će te uvijek vidjeti!

* * *

Nije mi se dalo vrijeme provoditi u gledanju televizije. U Dvorcu Ledene kraljice mogla sam gledati prijenose preko satelita svih mogućih i nemogućih programa. Takvo što koristila bih s oduševljenjem ranije, dok sam učila jezike. Ovdje u Ugutu učila sam nešto drugo: geologiju ljudskoga mozga. Uranjala sam u sloj po sloj te zagonetne naprave. Nije me napuštala strast o zemljanima saznati još i još. Vjerovala sam kako bih tako došla do odgovora na pitanje o samoj sebi.

Ne samo Marusja nego i većina ugutskih žena bile su dragocjeni rudnici za proučavanje davnih slojeva ljudske vrste. Dva dana već se bavimo bogatstvom tjelesnih pokreta. Mene je zabavljalo odakle mi sposobnost sve pokrete lako slijediti, brzo učim, a samo nekoliko sati kasnije pokazujem ih tako vjerno da su Ugutkinje počele vjerovati kako sam jedna od njih ranijih i da sam jednostavno iskoračila u njihovo sadašnje vrijeme.

Vrlo brzo se po Ugutu pročulo kakvu je ženu doveo Genja. Oko mene

krenule su velike priče. Nastajala je legenda o sibirskoj Afroditi.

Nije čudo da se na vratima Marusjine kuće pojavila Tonia. Bilo je jasno kako je sve žene, koje su tada bile u kući, znaju otprije. Jedino se sa mnom trebala upoznati. Pružile smo si ruke: – Ja sam Tonia, supruga Genadija Sologuba, točnije bivša supruga tvojega sadašnjeg supruga. Još točnije, druga bivša Genjina supruga.

Tonia je bila blaga i topla osoba, iz nje su izbijale dobrota i plemenitost. Jutros je doputovala iz Petrograda gdje stalno živi. U Ugut je požurila uhvatiti teško uhvatljiva Sologuba. S Genadijem je htjela raščistiti neke pravne, još neriješene dvojbe, ali ne zbog toga što bi netko od njih bio oštećen nego je na papir trebalo staviti pojedinosti koje je zahtijevala birokracija. Tonjin i Genadijev odnos se razvio u pravo prijateljstvo, jedini je problem ostalo vrijeme. I tako je ona, eto, tu, u Ugutu, ali Genadij je opet izmaknuo, kao noć danu ili dan noći.

Znala je o meni sve što ju je zanimalo. Nije bila ljubomorna na novu Genadijevu ženu. Štoviše, među nama se odmah počela razvijati simpatija, Genja je bio čovjek u trećemu planu. Neovisno o Genji, nešto zajedničko razvijalo se između nas dvije. Nisam znala kako je Genja i njoj u Ugutu sagradio kuću. Pozvala me da ju posjetim.

Kuća je bila vrlo ugutska, ali i prilično neugutska. – Nisi odavde, pa i ne možeš znati odakle je većina predmeta tu kod mene. Genja je svoje snove pretvarao u stvarnost. Danas Tobolsk nema neku posebnu vrijednost. Ali u davnini, Tobolsk je bio sjedište Zapadnoga Sibira, podružnica Petrograda i Moskve, i danas je u njemu Kremlj, svega se tu može naći. I Genja je tražio, a onda i kupio sve što je bilo na prodaju. Velik dio toga je sada ovdje, pa neki put ne znam stanujem li to možda u muzeju ili sam vremenoplovom otišla u neka prošla stoljeća.

– Tonia, tako se i ja osjećam. Ali ne sada tu kod tebe nego dugi niz godina, kao da mijenjam vremenske blokove. Vrijeme osjećam kao stvar. Pomičem se vremenom kao stepenicama.

– Ponekad me hvata vrtoglavica. Imam strah da ću pasti u sadašnjost.

– Koje ima, ali ne znamo gdje je. Ima je svuda, ali se stalno skriva.

– Sadašnjost je bila. Sadašnjost je budućnost koja propada u prošlim brzacima.

Da nas Genja čuje, pomislio bi kako smo bića koja postoje samo prividno. Umjesto o cipelama, nas dvije pričamo o neopipljivom hujanju vremena.

– Vrijeme je kao Leopold – pomislim na Genjina sina. – Hoćemo li ikada saznati gdje je nestao Leopold? Pričaj mi o njemu. Jedva da sam išta čula o njemu.

– Nemoj mi zamjeriti što ću ti reći sve, možda i previše. Nekomu moram to reći. Nećeš se ljutiti?

Nisam znala na što Tonia smjera, ali bila sam sigurna da je ona osoba kojoj mogu, smijem i moram vjerovati. – Tonia, ti i ja ionako dijelimo sudbinu.

– Genja je jalov – tiho je izgovorila Tonia, gledajući me ravno u oči. Ni Tonia ni ja nismo trepnule. Skamenjeno smo gledale jedna drugoj u dušu.

– Da, Leopold nije njegov sin. Ni Zalja ne zna tko je djetetov otac. Genja je kasnije izračunao da je Zalja, devet mjeseci prije Leopoldova rođenja, bila sama na ljetovanju na Mallorci.

Jesam li zločesta kad sam pomislila kako Sredozemno more prečesto ulazi u Genjin život?

– Genja je kasnije posumnjao u Zaljino ponašanje i očinstvo *njegova* sina, ali, da je i odmah posumnjao, nikakva genetska ispitivanja ne bi bila moguća. Genomika je bila u povoju, a fluktuacija golemoga broja turista zahtijevala bi globalnu organizaciju. Neizvedivo. Da Zalja nije stradala, možda bi se moglo vremenom doći do nekih tragova. Njenom smrti vrata su zauvijek zatvorena.

Obje smo gledale kroz prozor iza kojega se vidio samo mrak.

– Iako vrlo rijetko, ali Genja je sa Zaljom činio sve kako bi začela njegovo dijete. Obišao je sve klinike, iskušao sve paramedicinske alternative. Od svega ništa. Uzalud. Upoznala si dio znanstvenika kojima se okružio?

– Da, zadnje koje sam upoznala prije dolaska ovamo su ona simpatična trojka. Nismo stigli detaljnije popričati čime se točno bave.

– Ti znaš što je DNK?

– O, da, kako ne? DNK me prati još od Zagreba!

– Trojka se bavi funkcijama skrivenim u DNK. Idu dublje od poznatih znanstvenih otkrića. Genja prema njima nije nimalo štedljiv. Vjeruje da će oni riješiti njegov oštećeni fertilitet.

– Bit ću neposredna. Jesi li bila uključena u njihova istraživanja?

– Zbog nečega je Genja izabrao mene u pokušaju postati otac. Možda zbog toga što sam iz njegova kraja, ne baš iz Uguta, ali svega nekoliko stotina kilometara odavde, rijeka Irtiš nije daleko od mogega rodnog mjestašća. Čim je prošlo vrijeme žalovanja, vjenčali smo se i počeli živjeti zajedno. S Genjom sam prolazila njegovu kalvariju, trudila se ugasiti njegovu neukrotivu žed za potomstvom.

– Jesam li ja kriva za vaš razilazak?

– Ne, draga, nitko nije kriv. Zasad!

– Zasad?

– Da, jer bi mogla biti kriva ako ne prihvatiš uključivanje u istraživanja s Trojkom. I Genja i oni od tebe očekuju čudo. Ako u tvojoj genetici bude ono što njima treba, možda dođe do uspjele oplodnje. Veća sreća za Genju nije moguća. Ništa ni u poslovima, ni u politici, ni u znanostima ne bi ga moglo više usrećiti od djetesća koje bi primio iz tvojih ruku. Imaj to stalno na umu!

Gledale smo u mrak. Tamo su se nazirala bića kakva čak ni Heteri nisu rađale.

– Što ako rodim nakazu? – nisam htjela prikrivati pred Tonijom zastrašujuće slike koje sam vidjela u tami.

Željko Funda

Mikropriče

Miki

Po povratku sa službenoga puta odspavao je dva sata. Ženi je nekoliko puta poslije ponovio kako su i posao i putovanje bili naporni. Dok su pili kavu, pitao ju je da li mu kupila križaljke. Pobjesnio je kada mu je rekla kako je zaboravila. Odmah se počeo oblačiti da sam ode po njih.

– Zar ti ništa ne primjećuješ? – upita ga plaho supruga.

– Ne! – reče on odrješito.

– Nema nam Mikija. Nema ga već tri dana. Otkako si ti otišao na put – reče supruga.

– Mene nema tri dana – ništa, mačka nema tri dana – frka – reče on s vrata.

– Ti si se vratio, on nije – reče supruga gledajući u prazno. – Vjerojatno niti neće.

– A da se ne vratim? A da se ne vratim? – reče on gledajući u suprugu. Čekao je neko vrijeme odgovor. – Zašto nećeš ništa reći?

– Ti se vraćaš i ne vraćaš – reče mu ona i pogleda ga na čas.

– Što ti to sada znači? – upita on nakon kraće šutnje.

– Mislim da čujem mačka! – reče ona i potrči prema vratima.

Meditacija

– Bilo je odlično! – reče on, izlazeći iz sobe.

– Drago mi je – reče ona.

– Zato sam malo odužio. Trideset i pet minuta – reče on.

– Zvao te tata – reče ona.

– Sigurno zbog lijekova – reče on.

- Ne. Umrila je mama – reče ona.
- Zašto me nisi dozvala? – reče on.
- Meditirao si. Rekao si da te se ne smeta kada meditiraš – reče ona.
- Bože, ja mantram, mama mi umire!
- Ja kuham.
- Što hoćeš reći?
- Da je objed gotov.

Kruh

Kao i svake večeri za lijepa vremena, gospodin Makar je izišao u šetnju. I ovaj put ponio je krišku kruha, ako slučajno sretne kojega psa lutalicu. Namjeravao je napraviti uobičajenu rutu od jednoga sata i vratiti se. Tako će povesti novu bitku protiv starosti, a i stići će na film. Poslije pola sata hoda nije sreo ni čovjeka ni psa. Promijenio je rutu i pošao prema centru. Tu i tamo pojavio bi se koji prolaznik. Svi su bili u žurbi.

- Stari, imaš koju kunu? – upita ga iznenada mladi pijanac.
- Nemam, ali imam kruha – odgovori mirno gospodin Makar.
- Odjebi sa svojim kruhom! – reče pijanac prezrivo.
- Ali, svjež je – reče gospodin Makar za pijancem.
- Onda si ga pojedi! – reče pijanac uz psovku.

Bra...

– Oprostite, ne vidim dobro. Gdje da potpišem? – upita gospodin Makar blagajnicu.

- Ovdje, gospodine – reče mu ona blagim glasom.
 - Sada sam bogat da mogu kupiti tristo litara benzina! – reče gospodin Makar uzimajući novce.
 - Ruke uvis! Ruke uvis! – zadere se zakrabiljeni mladić koji je s još jednim pljačkašem upao u banku. – Ti, mala, daj lovu! Brzo!
 - Budite dobri pa ćete još stići na nebo! – reče drugi pljačkaš trima strankama koje su se zatekle u banci. – Zato lijepo na pod i tišina.
 - Bra...! – prozbori gospodin Makar prepoznavši glas svoga sina Bran-ka. Istoga trena ovaj ga žestoko udari u lice.
 - Rekli smo tiho, ako hoćete stići na nebo – reče drugi pljačkaš. – U raj!
- Dok je dolazio k svijesti, gospodin Makar se sjećao promocije svoga sina, kada je umjesto *bravo* stigao reći samo *bra*, jer je od uzbuđenja dobio srčani napad. Poslije je ipak tri puta rekao *bravo*. Sada će, sada će...

Ja, čudo

– Nisam znao da si takva faca – reče mi prijatelj u prolazu.
– Zašto mi to kažeš? – upitam ga, iznenađen njegovim riječima.
– Vidio sam te u *Artrti!* – reče on i zagonetno se nasmiješi.
– Da, i? – rekao sam, još uvijek ne shvaćajući o čemu to on govori.
– Kao skulpturu, čovječe! U naravnoj veličini! – reče prijatelj i tresne me po ramenu. – Faca!

– Ja, skulptura u *Artri!*? – rekao sam, do kraja zbunjen.
– Da, da, da. Gospodine Ivane Horvate, izvolite pogledati gospodina Ivana Horvata – reče mi prijatelj i nakloni mi se.

Odmah sam se uputio u galeriju *Artra*, jednu od dviju u našem gradu. Hodajući, nastojao sam dokučiti tko i kada je izradio moju skulpturu, kako je moguće da ja o tome ništa ne znam. U našem gradu nema nijednoga kipara, tek nekoliko slikara amatera. Kako u novinama i na radiju nije bilo ništa o izložbi, nisam ni znao da se u našoj *Artri* održava neka izložba skulptura.

U galeriji kustosica mi je nezainteresirano mahnula da slobodno uđem. Naravno, unutra nije bilo nijednoga posjetitelja. Točno na sredini druge prostorije galerije stajao je Ivan Horvat. Čak je bio u istoj odjeći kao ja. Zbunjen i iznenađen, ponosan i prestrašen, polaskan i posramljen, nesvjesno sam zauzeo isti položaj kao i moja skulptura. S ulaza se začula graja. Uskoro je galerija bila puna skupine turista.

- Kako životno! – reče stariji gospodin.
- Kako vjerno! – reče gospođa s fotoaparatom i napravi snimku.
- Zašto dva ista? – upita gospođa s naočalama.
- Možda su blizanci – reče joj stariji gospodin.
- Piše *Ivan Horvat* – reče gospođa s naočalama.
- Gle, pa ovaj plače! – reče djevojka primijetivši suzu na mome licu.
- Da je Isus, sada bi imali čudo – reče visoka gospođa.

E, more!

Na kraju večere ostali su sami za stolom. Drugi su se požurili dotjerati u svoje sobe za *farewell party*¹. I jednomu i drugomu nije se išlo na zabavu. Osjećali su se prestari, neprimjereni za društvo čiji prosjek je bio oko trideset i pet godina. Zapravo, oboje su se veselili odlasku, jer su po tko zna koji puta na seminaru čuli ono što im je već odavno poznato. Povrh svega, znali su da bi bilo lijepo nešto reći, razgovarati, ne biti lutka.

– Jeste li primijetili kako je more ispred hotela u šest nijansi plave boje? – reče on iznenada.

¹Engleski, oproštajna zabava.

- Sedam! – reče ona kao iz puške.
- Sigurno? – upita on, iznenađen njenom sigurnosti.
- Možemo se kladiti! – reče ona izazovno.
- Dobro. Vidimo se na recepciji u sedam ujutro. Tko nije pogodio, plaća kavu. Može? – reče on ustajući od stola.
- Može! – reče ona samouvjereno.
- Oboje su bili na recepciji prije sedam sati. Odmah su krenuli na mol. U tišini su promatrali more neko vrijeme.
- Ja sam nabrojao osam nijansi! – reče on vedrim glasom.
- Ja također – reče ona i pogleda ga.
- Tko je onda izgubio okladu? – upita on okrećući se prema njoj.
- Oboje smo dobili! – reče ona i ponovno se zagleda u more. – More, ovakvo more!
- Da. E, more! – reče on i okrene se prema moru.

Čisti grijeh

Više nije mogla slušati trabunjanja o *warming up activities*² po kojima je potrebno učenika spustiti na nivo debila da bi se on „dobro, moderno i pravilno“ zagrijao za nastavu engleskoga. Jedva se suspregnuvši da nešto kaže, izišla je iz „radionice“ glasno lupajući potpeticama. Na terasi kafića na molu nije bilo nikoga. Naručila je kavu, izvadila *Emmu* i počela čitati.

– Tako divan dan, a vi sami! To je čisti grijeh! – reče zgodan crnokosi mladić, sjedajući k njoj za stol.

- *Excuse me?*³ – reče ona iznenađeno.
- Jesem ti ga na. Ju ingliš? – reče zbunjeno mladić.
- *Yes, I am. Do you need anything?*⁴ – reče ona uživajući u izabranoj ulozi.
- Ne. Nou. Da, jebi ga – reče mladić bespomoćno se ogledavajući.
- *Tell me. Maybe I can help you*⁵ – reče ona i zatvori knjigu.
- Ništa. Sori. E, u pičku materinu! – reče mladić i ode.

Potihio se smijala dok je zbunjeni mladić odlazio. Kada ni nakon deset minuta nitko nije došao na terasu, požalila je što se poigrala s mladićem. Tješila ju je pomisao da bi mu skoro mogla biti mama. Uz to, pokušala se zabaviti traženjem odgovora na pitanje tko je napravio čisti grijeh. Uz to, more je tako smirujuće šumjelo pod njenim nogama.

² Engleski, *aktivnosti za zagrijavanje* (pred početak nastave).

³ *Oprostite.*

⁴ *Da, jesam. Trebale li nešto?*

⁵ *Recite mi. Možda vam mogu pomoći.*

Humoristi

Čekao ju je jedan sat, makar je znao da će, kao i obično, poslije zračenja vjerojatno radije otići bolničkim kolima s drugim pacijentima, a ne s njim u autu.

– Znaate da sam ja najbolji humorist među njima, pardon, najsmješniji tumorist – rekla je sa smiješkom čim ju je predložio povesti.

– A vi znate da vas sigurno neću odvesti u grmlje, da vas neću...

– Znam – reče ona i zastane.

– I? Brže biste bili doma.

– Bojim se da ne počnete pričati o ljubavi – rekla je ona tihim glasom i na tren ga pogledala.

– Zaista?! Možda i hoću.

– Toga se bojim. Nemamo mi sad više ništa s tim. Ne smijemo...

– Zašto ne smijemo? – reče on i zagleda se u nju.

– Pa, oboje smo vjenčani. Bolest... Čisti humor – reče ona i pokuša se nasmijati.

– Da, humor sudbine – reče on i gorko se nasmiješi.

– Zato ću ja zabavljati svoje humoriste, a vi slušajte Severinu.

– Radije bih nešto vaše i smiješno.

– Evo, odmah! Dođe žena doma poslije zračenja, muž pripremio objed, hrabri je, kaže da je voli. I moj tumor? – pita žena. – Zar ti ga nisu izvadili?

– kaže muž. – Jesu, zato me sad ima manje. – Nema veze. Zato ne moraš na dijete – reče ona i pogleda ga. – Hoćete vic o jednodojčanoj?

– Imate li koji o jednojajčanom?

– Za jednojajčani trebaju blizanci.

– Ili dvoje tumorista.

Povratak

Poslije Zagreba prešao je na staru cestu za Varaždin. Nije mu se nikamo žurilo. Doma više nema ni ribice ni papagaja. Dao ih je prijateljima. Ana je odnijela Mikija sa sobom. Njegovih sedam kaktusa mogu izdržati i mjesec dana bez zalijevanja. Kiša je postala gušća. Dodatno je usporio vožnju. Vozio se pedesetak kilometara na sat. U stanu je sigurno hladno. Kod benzinske stanice u Zelini primijeti policijski auto. Imao je upaljeno plavo svjetlo.

– Što ste stali? Nesreća k'o nesreća. Vozite dalje! – grubo poviče policajac na njega čim je izišao iz auta.

– Oprostite – reče on i požuri u auto.

Prometa gotovo nije niti bilo. Ni pred jednim lokalom kraj kojega je prošao nije bilo automobila. U Varaždinu se kiša pretvorila u pljusak. Zaustavio je auto na parkiralištu ispred zgrade. Nije imao ni kišobran ni ogrtač. Ostao je sjediti u autu. Udaranje kapi o staklo baš se dobro čulo.

Sanja Lovrenčić

Kabinet za trivijalnu sentimentalnu književnost

(dva fragmenta iz romana u nastajanju)

Nikina priča: TERMINAL

Hodnici, prolazi, pokretne trake. Ona korača, trudeći se održati ritam. Bez nesigurnosti: ona je netko tko zna kamo ide. Zaista zna. Aplikacija ju vodi. No labirint joj se čini beskrajnim. Ničija zemlja u kojoj je, još uvijek, sve moguće.

Početak labirinta bila je prijava diplomskoga – početak hodanja od jedne do druge, stvarne ili virtualne točke. Za program odlaska treba se prijaviti istovremeno kada i za diplomski, ne nakon diplome. To je jedna od malih smicalica, prepreka koju treba preskočiti. Preskočila je. No nije bilo jednostavno, čak niti doći do osnovnih informacija, u ovo informacijsko doba. „Stigli smo do pete razine“, rekao je T., „ali igrica nema kraja“. Bez njega ona ne bi znala za rok prijave, kao što većina studenata njezinoga fakulteta ne zna. Zašto? Valjda zato što fakultet zapravo nije htio potpisati taj sporazum. Ali, što je uopće fakultet? Profesori u Vijeću? Neki su htjeli, neki nisu htjeli, pa se na koncu potpisalo, što je imalo svoju cijenu. Tamo sve ima cijenu. I kako je lijepo reći *tamo* za to mjesto. Tu zemlju u kojoj se posvuda otvaraju jezerca crnoga blata, ideš trgov i odjednom ne možeš proći, nikuda, osim kroz crni mulj. Tu zemlju neprekidnih i besmislenih građevinskih radova, gdje se iste ulice pomiču malo desno, malo lijevo.

„No ipak bi nas htjeli zadržati“, mislila je hodajući sve brže, „htjeli bi, makar načelno“. I nezgodno je, ako se pročuje tko s kim surađuje u tome javno-privatnom partnerstvu. Ona je upravo izišla iz javnoga. S diplomom koju je jedva uspjela izvući na vrijeme, zaobišavši najam toge i ostale skupe gluposti. S tom, prvostupanjskom diplomom (bolje-išta-nego-ništa) ušla je u privatno područje: tvrtka *Mobilis*, slobodna distribucija mjesta i kompetencija.

Našla se pred još jednim šalterom za provjeru i usmjeravanje. „Terminal 3“, rekao je čovjek iza stakla i poslao joj kod. Iznenadio ju je njegov jezik, negativno iznenadio. Očito nije dodijeljena sektoru *English* koji je zatražila nego *North*. Brzo je stavila slušalice i uključila *prevoditelja*, program je prepoznao estonski. No to ne znači ništa, službenici se rotiraju. Ovaj je zatražio – još jednom – potvrde o medicinskim pregledima i ponavljao poučak o dopuštenoj prtljazi. Na sva pitanja uspjela je odgovoriti od prve. „To je dobar program“, rekao je T., „samo moraš koristiti najjednostavnije formulacije. Subjekt, predikat, objekt. Polako. I bez elipsi“. „Kako uopće prolaze ljudi bez tih programa, tih telefona?“ upitala je. „Svakomu prema mogućnostima“, nacerio se. To je bilo prije tri tjedna, ovo je sad. Vježbali su u međuvremenu, zajedno prošli svaki korak.

Napokon se pred njom otvara još jedna energetska barijera. Ne zna što je Terminal 3 i to ju ispunjava nelagodnom.

U prolazu oko nje sada su poruke i reklame sektora *North*. Kada bi htjela znati što znače sve te riječi, morala bi zastati kod svakoga oglasa i *pokupiti* informacije. Nema razloga to ne učiniti, nije joj zadano nikakvo vrijeme polaska. I možda bi joj pažljivo čitanje reklo ponešto o mjestu prema kojemu ide? Slike ne govore mnogo, uljepšane kao uvijek. Ipak ne zastaje. Kada bi zastala, mogla bi se izgubiti.

Bilo bi joj lakše da su barem krenuli istoga dana, ona i T. Poslali su prijave u istoj minuti, no njegov je datum ipak pao kasnije od njezinoga. Ni on do zadnjega trena neće znati kamo ga šalju. „Glavno da se izvučemo odavde“, ponavljali su jedno drugomu, „poslije ćeš ti doći k meni ili ću ja doći k tebi, snaći ćemo se već nekako, uostalom, nema nikakvoga razloga da nas ne pošalju u istu zemlju, kada smo to stavili u posebne napomene, baš nikakvoga“. *North* je dobar, iako bi jezik mogao biti problem, ne može se uvijek i sa svima razgovarati preko *prevoditelja*. Ili može?

„Ne zaboravi uključiti oblak“, rekao je T. na rastanku, „i stalno snimanje, i bežična napajanja. Iako je sve to već bilo uključeno. Ako ugasiš telefon, moraš sve to poslije uključiti ručno, svaki put, i ne trebaš zvati, osim ako mi baš moraš nešto reći, slijedit ću te cijelo vrijeme“. On je sada s njom, ali ona ne može biti s njim. Mora se koncentrirati na stvarnost oko sebe. Ne zamišljati ga kako sjedi zavaljen pred ekranom, okružen grickalicama i energetskim napitcima, odvojen od svijeta tihim brujanjem svoje bijele buke i zavjesama navučenima preko svih prozora. *Slijedit ću te cijelo vrijeme*.

Brzo je prošla još jednu kontrolnu točku. Ima malo stvari i to ubrzava priču. Najnužnije, prema popisu najnužnijega. Korača pokretnom trakom kroz sljedeći dugački prolaz, kada se u lijevom donjem uglu aplikacije odjednom pojavljuje ikonica za vlak. Ali ne! To ne dolazi u obzir! Ona se okreće i trči natrag prema kontrolnoj točki. U suprotnome smjeru od trake i svih ostalih ljudi.

„Ne vlak!“ govori službeniku, jedva dolazeći do daha. „Avion“.

On je šalje opet u istome smjeru.

„Ne. Želim razgovarati s nekim iznad vas“.

On je ponovno šalje u istome smjeru.

„Upozoravam vas da se sve ovo snima i emitira u realnome vremenu“. Šalje mu adresu oblaka. Jednim klikom, unaprijed spremna. „Upozoravam vas da ću uputiti službenu pritužbu. Kroz javni prostor. Ne poslije, nego ovoga časa“.

Ružno ju gleda dok poziva pomoć. *To ti ničemu ne služi*, prevodi program njegovo mrmljanje. I još nekoliko psovki, koje su smiješne u prijevodu.

Čekajući, ona stoji u prolazu i svima smeta. Izložena pogledima koji joj se čine još gorima od kontrolorovoga.

Napokon stiže osoba koju čekaju, ovaj put žena. „U čemu je problem?“ pita jezikom koji *prevoditelj* prepoznaje kao danski. „Ne vlak“, odgovara ona još jednom, jednako razgovijetno. „Avion“. Žena joj počinje tumačiti kako su mogućnosti izbora ograničene i da je potpisala što je potpisala. Smatra razgovor završenim, želi otići, no ona ju zaustavlja. „Stvari nisu tako jednostavne“, kaže i izvlači svoj primjerak ugovora, „prema procjenama distributera, ali ne ispod minimalnih uvjeta garantiranih kvalifikacijom. Ja imam diplomu. Subjekt, predikat, objekt. No smatra li se to svugdje na svijetu diplomom?“ Ona vadi ovjeren prijevod. *English*. Žena govori o promijenjenim potrebama. Ona podsjeća na aferu *Istok* i ponavlja da se razgovor snima i prenosi. „Kakav djetinjast pokušaj ucjene“, misli dok govori što govori. No situaciju joj olakšava to što zna da je T. prati, kao podrška, kao publika. Netko tko će prepoznati svaki ton u njezinu glasu i sva značenja u njezinim rečenicama.

Obje znaju da se tu ne radi o metodi prijevoza, iako višednevno trućanje vlakom zna biti neugodno. Vlakovi voze na mjesta udaljena od aerodroma i većih gradova (autobusi, pak, voze u zabačena sela). Vlakovi su za slabije kvalificirane i ljude bez novca. Ona spada među ove posljednje, to je svima jasno iz njezina profila, ali kvalifikaciju ipak ima. „Pročitala sam popise“, kaže danskoj ženi, „znam da su dijagnostičari potrebni posvuda“. „Popisi nisu obvezujući za nas“, odgovara žena – a onda se odjednom začuje neki pištavi zvuk i promijeni se boja svjetla u hodniku. Ljudi oko njih počinju trčati.

„Što se događa?“

„Aktivirala se zaštita od orkanske bure. Ljudi trče zato što misle da će stići do vrata prije nego što se zatvore, ali neće.“

„Kakve orkanske bure?“

„Zar vi ne pratite vijesti?“

„Nisu mi baš bile u fokusu ovih dana.“

„No svejedno, samo se mirno uputite prema svomu izlazu, tamo je čekaonica.“

„Ne.“

„Što hoćete, da vas izvedem odakle ste došli?“

„Izmijenite mi rutu.“

„Ne mogu.“

„Možete.“

„Mislite da ne znam za opće pravilo kako nitko nikad ništa ne može, unatoč tomu što netko nešto očito može?“ – ali ne, ona to neće reći. Nijednu suvišnu riječ. Ni u jednome trenu neće izgubiti živce. Samo stoji pred ženom i nema namjeru pustiti ju da prođe.

Prolazom oko njih trči sve manje ljudi. Čuje se zujanje i neki teški štro-pot, unatoč zvučnoj izolaciji.

Eto, sljedećih nekoliko sati nitko ne ide nikamo!

Žena joj okreće leđa, kreće na suprotnu stranu, ali ona počinje na sav glas recitirati presudu protiv tvrtke *Mobilis*. Krivnju i kaznu, zna ih napamet. „Prestanite“, kaže joj žena pomalo umorno, prije nego što je stigla do kazne, „i pođite za mnom, ionako se moram pobrinuti za vas. Dok traje orkanska bura“, dodaje. A ona odjednom osjeća kako joj se hladan strah penje uz kralježnicu. Što će biti s komunikacijama u tih, tko zna koliko sati? „Slijediš li me još uvijek?“ upitala bi T.-a, ali se ne usuđuje ni na trenutak ispustiti ženu iz vida.

Žena dodiruje zid nekim privjeskom i pojavljuju se vrata. Ulaze u malen prostor: dva puta po dva ležaja na kat, zalihe vode, konzerve i dvopek. „Generičko sklonište“, rekao bi T.

„Bilo bi vam bolje u velikoj čekaonici. A i meni bi bilo bolje negdje drugdje.“

„Idemo onda obje ‘negdje drugdje’?“

„Ne idemo, sada je prekasno.“

Žena joj tumači sustav zaštite od vode. Terminal je na močvarnome terenu, blizu rijeke. Zato ima nepropusne pregrade koje se zatvaraju između odjeljaka čim počne narančasta uzbuna. (Ali, zašto je na močvarnome terenu, blizu rijeke, ako ne zbog nekoga mutnoga dogovora s gradskim službama, zbog nekoga novca?)

„Ima pregrade, kao *Titanic*?“

„Eto, baš tako.“

Njih dvije sjede na istome krevetu i piju vodu. Iako dijele taj tijesni prostor, još uvijek razgovaraju preko telefona, uz pomoć *prevoditelja*. Što znači da komunikacije rade.

„Vi ste relativno razumni“, kaže žena, „ima ljudi koji ne mogu podnijeti ovaj prostor pa vrište do iznemoglosti“.

„Neću vrištati“, kaže ona. „Ako mi promijenite rutu“, dodaje i smije se.

Ipak joj se čini kako se prostor smanjuje, da u njemu ima sve manje zraka, unatoč ventilaciji i vratima koja su ostavile otvorenima. Izlazi na hodnik, no to baš i ne pomaže. Ima osjećaj da joj se koža steže u tome slabo osvijetljenome crnom tunelu i odjednom je svjesna kako se cijelo vrijeme

boji, očekuje fizički napad. „To nema smisla“, govori samoj sebi, „riječi koje govori nemaju smisla“. Vraća se u sklonište, tamo barem može sjediti.

„Osim tih pregrada, postoji i vanjska zaštita?“

„Postoji opna od karbonskih vlakana, zovemo ju kukuljicom, podiže se, također, čim zasvijetli narančasto.“ (Ona se divi programu koji spremno zuji između dvaju jezika, omogućuje da razgovor teče manje-više glatko.)

„Zato je u hodniku mrak?“

„Sumrak“, kaže žena i otvara paket suhих kekša.

„Nestaje struje.“

„Ne brinite, uključit će se agregati, s vremenom.“

No vrijeme mraka traje. Svijetle samo ekrani njihovih telefona. Ni jednoj ni drugoj nije jasno zašto nema nikakve priručne svjetiljke u tome skladištu. Žena pokušava dobiti nekoga tko bi im mogao pomoći, reći im gdje tražiti nakon što su sve pretražile, dati neku uputu, reći bilo što korisno. Nekoga tko je odgovoran za to što su ostale bez svjetla. No nitko ne reagira.

„Eto, nitko ništa ne može!“

Žena prati vijesti o vjetru. Onda opet pokušava dobiti nekoga od kolega. Ona bi, pak, nazvala T.-a, ali zna da ne smije trošiti energiju. No neće ugasiti mali ekran. Ni *prevoditelja*, bez kojega bi tek nastao pravi mrak.

„Avion nije nikakva garancija“, kaže žena, a glas joj je promukao kao da dugo nije govorila, iako je od posljednje razmjene rečenica prošlo tek nekoliko minuta. „Nikakva garancija da ćete dospjeti na mjesto koje će vam se svidjeti. Kao što ni sklonište nije garancija da ćete udobno provesti nalet nevremena“.

„Sklonište ipak štiti.“

„Što znači da ipak jest nekakva garancija“, mogla bi dodati. „A vaša je usporedba potpuno pogrešna i neumjesna“ – ali ne, to neće reći. Vaša je usporedba rezultat vaše privilegiranosti i iskrivljenog načina razmišljanja koji iz nje proizlazi.

Žena brzo tipka po ekranu koji joj dogovara kao poslušna mala ptica.

Ona se jedva usuđuje disati. Ne usuđuje se pitati ženu što radi, radi li doista ono što ona misli da radi, mijenja li joj rutu. Kao da joj je nedostatak svjetiljke donio svojevrsnu prednost koju bi lako mogla izgubiti. Ili možda njezin slučaj daje toj ženi osjećaj korisnosti u mraku? No treba odbaciti te misli, ne misliti ni o čemu, osim o tome kako je sada važno ne zaspati. Jer, mogla bi se probuditi u tko zna kakvome vlaknu – za rasuti teret? Za životinje? Za ljude iz čudnih zemalja? – na putu prema tko zna kakvom mjestu. Na sudu se, unatoč svim pokušajima zataškavanja, ipak jasno dokazalo da je ozloglašeni i neoglašeni sektor *Istok* postojao, što znači da bi mogao postojati opet. „Ne znači“, šapće joj T.-ov glas iz one sobe sa zastorima, „ne još!“

A što ako to što žena čini s mobitelom nema nikakve veze s njezinom

rutom? Ako se ona samo boji neželjene gošće i pokušava se nekako osigurati? Ali, od čega, zapravo? Što bi još mogla učiniti kako bi ju prisilila na promjenu, kojim još argumentima raspolaže? Zamišlja sebe kako vrišti na hodniku punom ljudi. Zamišlja sebe kako ledenim glasom govori: „Da, ja sam medicinski dijagnostičar i mogu vam reći da ćete umrijeti u mukama za manje od šest mjeseci“. Na koncu ipak pada u lak, isprekidan san.

Nekoliko sati kasnije, sjedeći u avionu koji će krenuti prema *prijestolnici sjevera*, piše brzu poruku: „Čini se da je uspjelo“. I čita brzi odgovor: „Pazi, još nije gotovo“. Zatim gasi mobitel i potpuno je sama.

Karmelina priča: PRED UTVRDOM

Govorio je tako dirljivo, a ipak odmjereno, dostojanstveno. „Mi ne dolazimo kao prosjaci, ne pružamo nemuštu ruku da nam udijelite ili ne udijelite, naoružani sitnim lažima i krezubim osmijehom“. Da, takve je stvari govorio i odmah sam sve vidjela, ono što nismo, ono što jesmo. „Došli smo na razgovor, premda nas niste pozvali, no ne mora svaki razgovor započeti vašim pozivom. Došli smo na razgovor i nećemo otići dok ne počnete s nama razgovarati“. Ah, ne, zaista nitko ne želi otići, vidim to svud oko sebe.

Kako se skuplja sve više ljudi i stražari postaju sve brojniji. Ne znam dolaze li iz utvrde, ne znam niti kako bi to bilo moguće, kada su vrata tako neprobojna, tako čvrsto zatvorena. Možda iz grada ili iz neke od vojarni s druge strane rijeke, dolaze i skupljaju se oko zidina, gusto načičkani štite goli prostor pred vratima, vidimo im samo oči. Ali oni nas valjda dobro vide, valjda čuju govornika jednako jasno kao mi.

Završio je, sišao s dasaka, no ljudi nisu odlazili, tek kada se već bližila večer neki su krenuli kući, govoreći kako će se sutra vratiti, dovesti rodbinu i susjede. Bilo je dobro, bilo je mirno, lica obasjana zadnjim svjetlom dana, i kada bi se začula ljutnja u nekome glasu, odmah bi se uzdigao drugi, pomirljiv i svijetao. Uspjet ćemo, naravno da ćemo uspjeti, kao i svi na čijoj su strani istina i pravda. „Pogledajte nas“, rekao je govornik, „ne želimo više biti nevidljivi“.

Malo ih je otišlo s danjim svjetlom, većina je još tu.

Sada već ima raznih zaklona oko utvrde, ima malih vatri. Jedna je žena sa svojim sinovima počela dovoziti vodu – gdje ima vatre i vode, može se stanovati. Muž i žena koji drže gostionicu u gradu postavili su cijelu kuhinju u jedno prijepodne. „Došli smo pomoći“, rekli su, „kuhat ćemo zabadava svima, ali ako nam možete pomoći s nešto novca za nabavke, duže ćemo izdržati“. „Ali čemu“, rekla sam, jer bila sam tamo i pomagala, učvršćivala s njima voštano platno tako da ga vjetar ne može odnijeti, „nećemo ovdje biti dugo“. „To ne možeš znati“, rekao je muškarac, „opsa-

de znaju potrajati“. „Zar je ovo opsada“, nasmijala sam se, „pa došli smo samo razgovarati“. Njegov je brat bio onaj koji je govorio pred svima i ne čudi me što su njih dvoje došli pomoći, potaknuti njegovim riječima. Od njegovih riječi nama su navirale suze, no nismo spuštali pogled, kao oni koji se predaju ili se stide.

Stroj su dovezli u jedinu čvrstu – iako malenu – građevinu ispred utvrde. Tu je bila stražarnica, ne znam jesmo li mi istjerali stražare ili je kućica već bila napuštena, nitko mi ne zna reći, a nije ni važno. Tu nema ničega, osim stroja i svega onoga što ide s njim. Zaštićen je i od kiše – koja još dugo neće pasti, jer nas nebo čuva! – i od dobrih ljudi previše znatiželjnih prstiju. Ali ja bih htjela govoriti! Oh, kako bih se željela popeti na one daske i pustiti iz sebe sve te riječi koje se vrtlože negdje unutra. Gledam kako govornik silazi i popela bih se, dok svi još stoje uokolo i slušali bi – ali se ne usuđujem. No naša je radionica nešto poput tihe govornice, mi također proizvodimo riječi.

Sa mnom su Marija i Barbara. Sve tri imamo nešto iskustva, što izaziva čuđenje, jer otiskivanje nije ženski posao. Ali, ovdje nije toliko teško zaobići pravila koja smo već uspješno zaobišle drugdje. Barbara slaže slova, Marija nanosi boju i spušta prešu, ja izvlačim papir. Tako smo napravile tisuće letaka s pozivom da nam se ljudi pridruže. I već se čini kako je davno bila ona grozničava večer u kojoj smo smišljali riječi poziva. Mnogo se ljudi tada uguralo u našu radionicu i svi su vikali u isti glas, sve dok Marija nije rekla da će zapisivati jednu po jednu rečenicu, ali cijelu. Onda se pokazalo koliko malo cijelih rečenica ljudi znaju smisliti. Ne znam odakle je stigao stroj, malo drugačiji od onih u našem gradu. No sada, kada razmišljam o tome, čini mi se kako su oni koji su ga dovezli računali s tim da nam se vrata neće otvoriti tako brzo i jednostavno. Morat ćemo napraviti još mnogo, mnogo letaka; pozivati ljude i širiti glas o tome što se tu događa, ili će to umjesto nas činiti netko drugi, netko tko bi mogao reći kako se ne događa ništa, da nas nema – i možda nije slučajno što se utvrda nalazi tako daleko od grada.

Kako god bilo, mi smo tu, vidi nas se i čuje, iako stražari možda i ne čuju pod tim svojim kacigama; možda ne čuju ljudi iza debelih zidina, no bit će da tu i tamo ipak gledaju kroz one sitne otvore visoko gore. Zbog njih smo počele izrađivati velike natpise, kistom ravno na papir, i sada ne znam tko se tomu dosjetio, u nekome od trenutaka kada mnogo ljudi govori odjednom. Napisat ćemo – napisale smo, opet Marija, Barbara i ja, jer *nama to ide* – ono što tražimo, ono o čemu želimo pregovarati. *Sloboda, jednakost!* – pisalo je na prvome velikom papiru, i moram reći da je čak i Marijina ruka drhtala povlačeći prvi potez kistom. *Nijedan zid nije vječan* – napisala je moja ruka na drugi lijepi komad papira. *Pravda je život* – napisala je Barbara. No bile su to riječi koje pripadaju svima, koje je mogao izreći bilo tko od nas. Kada netko dođe k nama i predloži nešto

jasno i neosporivo, mi to prihvaćamo kao svoje. „Doći će sunce i u našu ulicu“, rekao je crvenokosi mladić koji nam je donio novu zalihu boje, i Mariji se to svidjelo, a i meni. „Odakle ti te riječi?“ upitala je Barbara, a on je samo slegnuo ramenima. „Jer čini mi se da sam ih negdje već vidjela ili čula“, dodala je Barbara, ali on je već izlazio iz naše radionice. Onda su ona i Marija raspravljale o tome što te riječi zapravo znače, no problem je bio nešto drugo. „Ako nitko od nas ne nosi takvu parolu“, rekla je Marija, „a ti si ju negdje već čula ili vidjela, to znači da ju je smislio netko drugi, negdje drugdje, i sada se postavlja pitanje tko i gdje, i kojim ciljem?“ Uznemirilo me nešto u toj njihovoj raspravi, pa sam uzela nov komad papira i napisala *Solidarnost*, što nije bilo ni osobito lijepo ni osobito pametno, ali mi je izgledalo kao dobar zaključak. Boja za slova koju je donio onaj momak bila je crvena, pa su i moja slova bila crvena. „Možda ne razlikuje boje“, rekla je Barbara, misleći na onoga momka koji joj očito ne izlazi iz glave.

Neka žena popela se na daske i počela govoriti. Zavidjela sam joj na hrabrosti i možda ju zbog te zavisti isprva nisam htjela slušati, nego sam krenula natrag u radionicu. Ali onda me nešto zaustavilo, pa sam se ipak vratila. Ona kao da uopće nije govorila nama nego samo onima iza zidina; nije ju bilo briga razilaze li se ljudi oko govornice ili ne, a bilo je dosta takvih koji su, poput mene, okrenuli leđa pozornici. Govorila je najprije o jednostavnim stvarima, o tome kako bi svako ljudsko biće, pa i zadnje od zadnjih, trebalo imati dom, vatru i vodu, hranu i zaklon. Zatim o ljudima čija pohlepa ne ostavlja drugima ni najnužnije. Koji su takvi zato što se boje smrti, a smrt ipak dolazi po njih i otima ih iz svega što su nagomilali iza zidina. „Otima ih!“ tako je rekla, i ne znam jesam li samo ja u tome trenu čula prijetnju u njezinu glasu. „No mi ne želimo prepustiti smrti samoj uvoditi pravdu i jednakost“, rekla je kroz nekakav osmijeh, „i bliži se trenutak u kojemu će molba i prijedlog postati zahtjev“.

Ovdje ima nekih koji obilaze stražare, prilaze najbliže što mogu, do samih vršaka kopalja koja ovi podižu prema svakomu tko im se približi. Tumače stražarima što želimo, uvjeravaju ih da su i oni zapravo na našoj strani, premda toga još nisu svjesni. Strpljivo im pripovijedaju različite osobne priče, govore o razumnosti i skromnosti naših zahtjeva, objašnjavaju ono što riječi s plakata govore previše šturo. I ja sam pokušala muškarcu, koji je kroz procjep na kacigi gledao nekamo mimo mene, reći zašto sam tu, pred utvrdom, upitati ga zašto je izabrao biti s druge strane te oštrice, pa da zapodjenemo raspravu. No riječi su se razbijale o njegov oklop, glas mi je zvučao šuplje i brzo sam odustala.

Otisnule smo nove letke i bile smo umorne, no mi smo jedine koje spavaju pod čvrstim krovom u nečemu nalik na krevet i ne možemo se žaliti ni na što, pa se nismo žalile ni te večeri, kada je došla skupina ljudi s bubnjevima i čegrtaljka. „Ovakvih stvari trebamo još“, rekli su i pitali možemo li ih napraviti. „Možemo, ako nam netko nabavi materijal“, rekla

je Marija. „Možemo“, rekla je Barbara, „ako nam netko pomogne, jer imamo i drugoga posla“. „Ovdje nema baš mnogo mjesta“, rekla sam, očito pretiho, jer kao da me nitko nije čuo. Sad nas je šest i u radionici je zbilja tijesno. Vežemo komade drveta, veselimo se svakomu komadiću željeza. Stroj nam služi tek kao odlagalište za dovršene predmete, koji ne ostaju ondje dugo. „Udaraljke su bolje od zviždaljki“, rekla je jedna od novih. „Trebali bismo se svi zajedno podijeliti u smjene“, rekao je mladić koji je došao s njom, još gotovo dijete, zato su ga valjda i poslali k nama. „Jedni lupaju, drugi se odmaraju“, rekao je, „i tako sve dok se vrata ne otvore“. Marija mu se majčinski osmjehnula, no djevojka se nadovezala na njegovu misao. „Da“, rekla je, „vidim kako ih buka nosi iz utvrde kao što poplava nosi srušena stabla, nosi ih ravno k nama, moraju se suočiti s nama, više ne mogu tvrditi da nas nema“. Oni su nastavili razgovarati, a meni se činilo da je neosporivo samo jedno: mijenjamo metodu uvjeravanja, prelazimo s riječi na galamu. No, unatoč tomu, ljudi se još uvijek penju na daske pred utvrdom i govore: „Evo što bismo htjeli, evo što predlažemo, evo kako se može bolje urediti svijet“.

Navečer je prostor oko utvrde tako miran, tako lijep. Gore male vatre i glasovi postaju sve tiši. Nijednoga izgreda nije bilo otkada smo tu, na vrijeme su zaustavljeni pokušaji svih onih koji su došli izazivati kavgu. Mirno i lijepo, da, s onim svjetlima koja dopiru s visokih prozora utvrde. Koračam po travi, podižem ruke istežući se nakon cijeloga dana zgrčenosti nad poslom i ponekad vidim zvijezde. Barbara kaže da je jednom vidjela vlastitu sjenu u zvjezdanu svjetlu, no to sigurno nije bilo ovdje. Ležala sam na travi, zagledana u nebo, i svijet je izgledao kao prijateljsko mjesto, kada je naišao neki par. Zastali su blizu mene, udaljivši se od drugih; zaokupljeni svojim razgovorom nisu me primijetili. Žena je usrdno ponavljala da se nikada ništa neće promijeniti, ako nitko ništa ne poduzima. Muškarac je govorio, vrlo suzdržano, kako se stvari uvijek mijenjaju, same od sebe, i kako treba samo raditi svoj posao. „Držati se svojega posla“, ponavljao je. „No što je tvoj posao“, pitala je žena, „i je li on zaista tvoj?“ Bilo je očito da on namjerava otići, a ona ostati. Bilo je očito da se njih dvoje ne mogu razumjeti i to je bilo žalosnije od uporne zaključanosti utvrde.

Predložila sam da napravimo još jednu seriju letaka pa smo ih napravile. *Vrata utvrde samo što se nisu otvorila* – napisale smo. *Budite dio promjene* – pozvale smo. No lica nisu bila onako zažarena kao pri prvim rečenicama. Sada do nas dolaze vijesti o ljudima koji uništavaju naše letke, napadaju one koji ih nose, odvođe ih u nepoznato. Crvenokosi momak koji donosi boju kaže da je to znak – ti letci očito imaju moć, ako ih se netko toliko boji. Kaže da bismo trebali napraviti letecu napravu pa iz nje bacati svoje lijepe papire, i odmah počinje crtati. Barbara mu znatiželjno gleda preko ruke. I kada se oko naše radionice počnu gomilati veći komadi željeza i drva, mi isprva mislimo kako je to Josip zaista odlučio sagraditi svoj leteći brod.

Sa svakim podnevom govornici se penju na daske, no kako jesen napreduje kao da im se lica pomalo suše, glasovi venu. Žena koja je govorila onako žarko, više se ne obraća ljudima u utvrdi. Ali obilazi logorište i upozorava: „Više ne smijemo oklijevati, s prvom velikom kišom ljudi će se početi razilaziti i bit će gore nego ikada, očito je da se mirnim putem ta vrata neće otvoriti“. Muškarci su srušili neka stabla u blizini, a mi sada proizvodimo oruđe za rušenje. Radionica se raširila oko stražarske kućice i sve više ljudi dolazi pomoći. Toliko da bismo se Marija, Barbara i ja mogle vratiti svomu pravomu poslu, no nismo sigurne da znamo dobre riječi za ovaj trenutak.

Govornik, onaj koji se prvi popeo na daske, održao je posljednji govor. Posljednji je put rekao kako smo pokušali zapodjenuti razgovor, iznijeti svoje pritužbe i ostvarive prijedloge. Kako smo strpljivo čekali odgovor. Kako su na našoj strani ne samo istina i pravda nego i stare povelje i dobri običaji. Kako nam nitko nikada nije odgovorio. A mi moramo dobiti nekakav odgovor, makar i silom. Zato smo odlučili sami otvoriti vrata koja se ne otvaraju kada pristojno kucamo. Još jednom, zaista posljednji put, pozvao je one unutra neka otvore utvrdi. Zatim je samo stajao i čekao. Svi smo stajali i čekali, i mi i stražari. Dugo. Činilo se da je protekao cijeli dan, cijela godina, cijeli život. Onda smo se pokrenuli. A stražari su se razmaknuli.

Vrata su pala od prvoga udarca. Pohrlili smo u utvrdi, po stubištima, iz prostorije u prostoriju – no nismo našli nikoga, osim nekoliko prestrašenih žena u nečemu nalik pisarnici. Njima se ništa nije dogodilo, no razbijanje se nije moglo spriječiti.

Ali tada, dok su prštala dragocjena stakla i skupocjeni namještaj letio niz stepenice, začuo se prodoran glas: „Našli su ih! Našli su ih! Našli su sjedište generalne uprave! Našli su pravu utvrdi!“ Muškarac je mahao kartom, između povika odgovarao na pitanja, dijelio krhotine priče. „Idemo“, vikao je, „poslije ćete čuti pojedinosti, sad moramo krenuti, svi zajedno, sa svim stvarima!“ I dok su se neki tek suočavali s činjenicom da u tvrđavi nema nikoga, drugi su hrlili u novu opsadu.

Kada sam se vratila u našu radionicu, već su rastavljali stroj. „To je dobar stroj“, rekla je Marija, nadzirući svaki njihov pokret.

Stjepan Tomaš

Pomirenje

(drama u sedam slika)

Mjesto radnje: grad Osijek

Vrijeme radnje: sredina devedesetih godina 20. st.

OSOBE:

Vlatko Matičić, doktor književnosti, predavač na PF

VRANICA, član izdavačkoga savjeta

MISLAV, njegov zet, urednik

AGENT 1/STRAŽAR

AGENT 2

DEKAN PF

LILIJEN

SUDAC

MINISTAR KULTURE

KATARINA, Vraničina supruga

ZVONIMIR K.

KGB (književnik Goran Babić)

Emilija

SLIKA 1.

(*Terasa ili soba Vraničine kuće.*)

VRANICA (*odloži u krilo knjigu koju je čitao*): Mislave, zete moj, jesi li čitao? (*pokaže mu naslovnicu*)

MISLAV: *Bijelu knjigu*¹? Listao sam.

VRANICA: Pa, jesi li shvatio što je pisac htio reći? U posljednje vrijeme razgovarao sam o njoj s mnogim obrazovanim ljudima.

MISLAV (*prezrivo odmahne rukom*): Uglavnom ste razgovarali s isto-mišljenicima.

VRANICA: Cijela Jugoslavija staje na put duhovnim kontrarevolucionarima, samo mi ne.

MISLAV: Srećom, u nas ih nema. Oni zaduženi za duhovne neprijatelje dobro obavljaju svoj posao.

VRANICA: Ima ih, sine, ima.

MISLAV: Pa neka ih kažnjavaju cenzori. (*podrugljivo*) Tata, sada ste u mirovini. Godinama ste radili i bdjeli. Pustite sada mlade neka rade i bdiju. Ne podižite branu iza sebe, neće poslije vas nastati potop, ne brinite.

VRANICA: Odlazeći u penziju obećao sam svojim da ću i ubuduće bdjeti.

MISLAV: Bdijte, ali ne izmišljajte.

VRANICA: Nisam, ja napisao *Bijelu knjigu*... Ali da me potakla na razmišljanje – jest. To nije obična knjiga, to je molitvenik, evanđelje.

MISLAV: To je smeće.

VRANICA (*razočarano*): Dobro, smeće je. (*uputi se po piće*) Jesi li pročitao popis imena?

MISLAV: Mislite *Index autorum prohibitorum*? Od dvjestotinjak imena nijedno nije iz naših krajeva, nijedno iz našega grada.

VRANICA: To ne znači da ih nema.

MISLAV: Nema ih. Da ih izmislimo?

VRANICA: Nažalost, ne treba ih izmišljati. Valja nam samo bolje otvoriti oči, izoštriti sluh i razbuditi duh... Rovare oni u svakoj sredini, pa i u našoj... Vidiš, jedni pišu bijele knjige, drugi sastavljaju crne liste – samo mi ništa. Jer nismo dovoljno budni.

MISLAV: Nije baš vrijeme za lov na vještice.

VRANICA: Slušaj me. Valjda ti je jasno da uz stalne, vanjske neprijatelje, grizu i unutarjni crvi. Povremeno se pritaje, jedni i drugi, ali rovare stalno. I mi ih moramo razotkrivati, ustanoviti njihov pogubni utjecaj i onemogućiti im daljnje djelovanje.

¹*Bijela knjiga*, radni Partijski materijal S. Šuvara i drugova: „O nekim idejnim i političkim tendencijama u umjetničkom stvaralaštvu, književnoj, kazališnoj i filmskoj kritici te o javnim istupima jednog broja kulturnih stvaralaca u kojima su sadržane politički neprihvatljive poruke.“ (21. 8. 1984.)

MISLAV: Ja ne želim u tome sudjelovati... A i vas upozoravam – budite oprezni. Ne zaliječite se. Ako ne uspijete dokazati ono što tvrdite, odgovarat ćete zbog klevete.

VRANICA: Što neću uspjeti dokazati? Za ono što želim dokazati nije mi potrebna ova knjiga, dovoljna mi je nečija jedna rečenica. Jedna riječ. Jedna kriva riječ.

MISLAV: Valjda se nećete služiti poluistinama, istrgnutim citatima, odlomcima izvučenim iz konteksta, što me ne bi začudilo... Ostarili ste, a ništa niste naučili na svojim zabludama.

VRANICA: Baš naprotiv, mnogo sam naučio.

MISLAV: Znae što ćete i kako ćete, još samo da znate i s kim ćete.

VRANICA: Tako je. Vidim da s tobom ne mogu o tome niti razgovarati, a kamoli zajednički djelovati.

MISLAV: Naći ćete vi istomišljenika, ne strahujte. Naći ćete nekoga odnjegovanoga vašom rukom, virka ispod vašega plašta... Naći ćete nekoga tko vam jako mnogo duguje, a nikada vam se neće moći odužiti. A znate i kako ćete: ostat ćete skriveni u busiji, a nahuškat ćete ispred sebe nekoliko jurišnika, pa ako po zlu krene, oni će izgubiti svoje lude glave, a vi ćete svoju sačuvati.

VRANICA (*ogorčen onim što čuje*): E, sada si već bliže istini. Ali neću čuvati svoju glavu, uvjeravam te. Osobno ću pisati u *Socijalizmu danas* o ovome o čemu ti govorim. Nisu mi potrebna ničija dječaćka prsa!

MISLAV: Možda i nisu. Vama se više ništa ne može dogoditi... Ali zašto, na primjer, ne biste pisali memoare? Izdavača imate, a ja ću vam biti urednik.

VRANICA (*ode po čašicu pića*): Dakle, autori *Bijele knjige* griješe...

MISLAV: Naravno, ova knjiga više dolikuje srednjevjekovnoj Evropi nego socijalističkoj Jugoslaviji. Kažem vam, moj vas naraštaj moli, ne radite više ništa. Što ste učinili, učinili ste. Dopustite sada i nama da nešto uradimo.

KATARINA (*dolazi Katarina, obrati se Vranici*): Telefon za tebe... Zovu iz časopisa *Socijalizam danas* (*pa će, kao usput*) I okani se Mislava, čovječe! Ne truj ga politikom o kojoj on zna više od tebe. I ne pokušavaj ga preodgojiti. Ostavi to našoj kćeri.

VRANICA: Ona će ga preodgojiti? Gdje, u krevetu?

KATARINA: U krevetu, naravno, u njemu se dobivaju i važnije bitke.

SLIKA 2.

(*Ured izdavačke kuće.*)

VRANICA (*Vranica sjedi. Kada uđe Mislav, on odgurne otisnute „špalte“ ispred sebe pa će pobjedonosno*): Zete moj, pronašao sam kontrarevolucionara i u našem gradu!

MISLAV: Tko je taj nesretnik, jadan ne bio?

VRANICA: Vlatko Matičić.

MISLAV: Matičić? Što je učinio?

VRANICA: Pisao je.

MISLAV: Što je u tome loše?

VRANICA: Loše je pisao. Loše priče.

MISLAV: I od loše literature društvo može imati koristi.

VRANICA: Društvo da, ali on ne. A ni ti.

MISLAV (*ironično*): Uvijek vam se potajno divim, pitajući se kako uspijevate na prvi pogled prepoznati dobru od loše literature?!

VRANICA: To je bar lako. Pročitaj njegovu priču *Pomirenje* i shvatit ćeš.

MISLAV: Čitao sam je kao urednik, u rukopisu.

VRANICA: U rukopisu će i ostati.

MISLAV: Zašto? Ima dvije pozitivne recenzije!

VRANICA: Jedna je gotovo pozitivna, ali nije. Pokrajac je napisao, zavirio sam u njegovu recenziju, da rukopis preporučuje za tisak ako autor izbaci spomenutu priču. A autor ju nije izbacio. Zašto to nisi uradio ti, kao urednik?

MISLAV: Jer je to najbolja priča, noseća.

VRANICA: Noseća jest, ali problemima. Moraš spriječiti njezino objavljivanje jer ćeš stradati. Bolje da Matičić ostane bez knjige, nego ti bez posla.

MISLAV: Već sam mu rekao da je knjiga u tisku.

VRANICA: Izmisli nešto. I reci mu da se okane pisanja priča i romana. On je književni znanstvenik, neka piše eseje, prikaze, to je manje opasno. Dobro je što sam ja zavirio u „špalte“, on bi te uništio, a ja ću te spasiti.

MISLAV: Dobri duh izdavačke kuće.

VRANICA: Mislave, fakultetski si obrazovan, ali moraš još mnogo učiti... Da prepoznaš opasnost – ne kada je i slijepac vidi, nego na prvi pogled. Da ju nanjušiš izdaleka.

MISLAV: Kakvu opasnost?

VRANICA: Misao crnu i prevratničku, kontrarevolucionarnu.

MISLAV: Ma, kako li ste ju vi nanjušili? Prepoznali?

VRANICA: Da si četrdeset godina gradio ovo društvo kao ja, prepoznao bi ju i ti.

MISLAV: Gradio sam i ja ponešto.

VRANICA: Dograđivao si, ali ja sam mu udarao temelje.

MISLAV (*pomirljivije*): Što je problematično u *Pomirenju*? Jedan je sin partizan, a drugi ustaša. Obojica su poginuli, naravno na suprotnim stranama. I obojicu je majka oplakala i podigla im spomenik, s natpisom: POGINUO OD BRATSKE RUKÉ... Što u tome ne valja?

VRANICA: Vidiš, poluslijep si, a to je gore nego da si potpuno slijep, jer tada ništa ne bi vidio, ne bi postao ni urednik u izdavačkoj kući i ne bi bio odgovoran za tuđe rukopise. Ovako, kako ćeš opravdati ono što

gledaš a ne vidiš, što čitaš, a ne razumiješ?

MISLAV: Što ste vi vidjeli i razumjeli u ovoj priči?

VRANICA: Vidiš, podliježeš prvomu dojmu. Zaviri malo priči pod kožu... Zar ne shvaćaš, on glasa za pomirenje svih boraca. Glasa za svenarodno pomirenje, ustaša i partizana, kukavica i heroja, vremena prošloga u sadašnjosti. Poručuje nam da se valja pomiriti ako želimo ubuduće živjeti u miru, a da ne prebrojavamo više grobove i jame.

MISLAV: Naravno, kako gledati u budućnost očima punim prošlosti!

VRANICA: Prošlost mora stalno opominjati sadašnjost. Možemo li izjednačiti ordenje, valjda nije isto visi li ono na partizanskim ili ustaškim prsima?

MISLAV: Mislim da se ne radi o prostrijeljenim prsima nego o živim ljudima.

VRANICA: Krivo misliš, Mislave.

MISLAV: I jedan i drugi pali su za domovinu.

VRANICA: Dakle, zajednička im je majka domovina... Pa da obojici podižemo spomenike. Za to ti glasaš?! (*nervozno šće*) Nemoj mi govoriti o tome kako su u ratnome bespuću putokazi bili ispremještani, jer nisu. Kako se nije bilo lako orijentirati, da se lutalo, jer nisu svi lutali. Ja nisam lutao. Znao sam kamo idem i na koju stranu pucam i za što se borim.

MISLAV: I oni su znali. Vi ste se borili za Jugoslaviju, oni za Hrvatsku... Mnogi od onih koji su pucali na pravu stranu, kasnije su požalili za svakim ispaljenim metkom.

VRANICA: Ma gdje li su?

MISLAV: Pun ih je Goli otok, neki su u zatvorima, neki izolirani.

VRANICA: Onima zalutalima i razočaranima sudimo, ne dižemo im spomenike.

MISLAV: Znači, svi oni koji drukčije misle naši su neprijatelji. „Tko drukčije kaže, kleveće i laže i našu će osjetiti pest!“ Od rata naovamo živimo s njima, gnjetemo ih polako kao uši, čupamo ih kao kukolj s njive, ali ne želimo se s njima izmiriti. Jer istina je samo jedna.

VRANICA: Tako je, postoji samo jedna istina.

MISLAV: Ta jedna istina je medalja s dvama licima.

VRANICA: Ti kao da si Matičićev odvjetnik. Ako sam te dobro shvatio, ti također misliš, Mislave, da nam je potrebno dvostruko pomirenje. Ono s mrtvima koji su pali na krivoj strani i ono sa živima koji ni danas nisu na našoj strani, koji ne vjeruju u našu stvar.

MISLAV: U što?

VRANICA: U socijalizam, u komunizam. U daleki, ali nadolazeći komunizam.

MISLAV: Jedina nam je šansa da komunizam dođe k nama. Mi k njemu nikada nećemo. Za vas bi bilo bolje da što prije umrete. Ne biste se

razočarali u budućnost.

VRANICA (*razočarano*): Pa da, ti misliš kao i Matičić. Zato nisi ni nanjušio trulu jabuku među zdravim plodovima, ono kukavičje jaje koje nam je podmetnuo.

MISLAV: Nije on nama ništa podmetnuo. Napisao je priču i želi ju javno objaviti. A napisao ju je onako kako smatra da ju mora napisati, a ne kako smije. Pisanje nije čin prisile nego slobodne volje. Pravo na drukčije mišljenje.

VRANICA: E da... Što je bilo, bilo je... Idemo ponovno izmiješati karte za novu igru. E, nećemo.

MISLAV: Morat ćete... Ne mogu uvijek isti imati adute u rukama, pogotovo ako su loši igrači.

(*Pojavi se Vraničina žena.*)

KATARINA: Pero, jebem mu mater, ti meni nisi jasan! Dokle ćeš se nadmudrivati s tim čovjekom? Dokle ćeš čitati knjige koje ne razumiješ, hoćeš li već jedanput učiniti nešto korisno?! Zašto ne bi bacio pero u trnje, jer u njemu više nema tinte? Zašto ne bi, kao svi normalni ljudi, ošišao travu, podsjekao živicu, uzeo čekić pa prikucio čavao u rasklimanu ogradu, neki vijak u razvaljena vrata, poskidao paučinu s prozora i gdje li se već sve rasprostrela? Zašto ne bi uzeo unučicu pa s njom išetao u park, na igralište... Zašto ne bi otišao na pecanje, zašto ne izideš među ljude i ne ponašaš se kao čovjek?! Kao muž, kao otac, kao punac, kao djed?!

(*Odlaze, Mislav ostaje sam, naziva Matičića.*)

MISLAV: Zdravo, Matičiću, Mislav ovdje... Zovem te u vezi s tvojim rukopisom... Ma u tisku je, „špalte“ su već izvučene, ali pojavio se jedan problem... Zapelo je na izdavačkome savjetu... Što im je sporno? Priča *Pomirenje*, smatraju ga kukavičjim jajetom u knjizi, ako me razumiješ... Pa i ja sam tako shvatio, pustio sam tekst u tisak, onda su se umiješali cenzori... Predlažu da izbacimo tu priču... Ne pristaješ na to... I mislio sam... Bojim se da ćemo povući vraga za rep... Da, vidjet ću može li se tu još što učiniti... Javit ću ti se, naravno.

SLIKA 3.

(*Noć, dnevna soba Vlatka Matičića. Bučno kucanje na vratima. Vlatko ih otvori i dva SUP-ovca, agenta, uđu.*)

VLATKO: Tko ste vi, što želite?

AGENT 1: Mi smo iz Sekretarijata unutarnjih poslova... (*Pokaže mu usput, kratkim pokretom nekakvu značku ispod revera. Jedan sjedne u fotelju, drugi počne prevrtati po Vlatkovim knjigama i rukopisima.*)

VLATKO: Imate li dozvolu za premetačinu?

AGENT 1: Misliš, nalog za pretres? Nemamo... Hoćeš li da se vratimo s njim? Shvati ovo kao informativni razgovor. Susretljivi smo, mogli smo tebe zvati u Stanicu, mogli smo ti doći danju u uniformi, mogli smo...

AGENT 2: Svašta ti čitaš.

VLATKO: Ja sam doktor književnosti.

AGENT 2: Znamo komu smo došli.

AGENT 1: Sedamdeset i prve studirao si u Zagrebu.

VLATKO: Jesam.

AGENT 2: Štrajkao si glađu.

VLATKO: Često sam bio polusit, ali nikada nisam štrajkao glađu.

AGENT 2: Bio si član *Bijafre*.

VLATKO: Ah... To su bile moje kolege s likovnih umjetnosti... I moj cimer, likovnjak... Jednom mu stipenditori nisu poslali novac na vrijeme, a on se našalio i rekao: „Kad nemam što jesti, štrajkat ću glađu“. Ja s tim studentima nisam imao veze... Oni su se zabarikadiralili u jednome krilu doma, a tako su se nazvali u znak podrške gladnim Afrikancima u Bijafri... U Jugoslaviji nitko nije bio gladan. (*agent ga poprijeko pogleda*)

AGENT 2: Oblačio si raznobojne čarape.

VLATKO (*ironično*): To je djelotvorno protiv uroka... Šalim se, ostale su bile u pranju.

AGENT 2: Ti si anarhist. Pokušao si zapaliti studentski dom.

VLATKO: Jednoga zimskoga dana uzalud sam pokušao zapaliti drva u peći. Bila su vlažna i nikako da se zapale. Tada sam uzeo bocu benzina za čišćenje mrlja i pljusnuo ga po drvima... Vatra je odmah planula i vratila se plamenom do boce. Ispustio sam je i povukao deku s najbližeg kreveta. I ugasio je. Uplašio sam se i toga dana ju više nisam niti pokušao zapaliti. Tamo sam toliko nahladio bubrege da sam se kasnije godinama uzalud grijao.

AGENT 2: Hm, da... U vojsci si čitao *Hrvatski tjednik*.

VLATKO: Prodavao se na kioscima u Banjaluci.

AGENT 2: Jest, ali ti si znao što se u njemu objavljuje. Kao školovani vojnik, znao si da je to mina.

VLATKO: Kao školovani vojnik, znao sam rukovati minom.

AGENT 2: Bunio si se što su ti u Vojnu knjižicu upisali da si po nacionalnosti Jugoslaven.

VLATKO: Samo sam rekao da je Jugoslaven državnost, a ne nacionalnost. Nisam tada još znao da može biti i nacionalnost i da mi je svaki podoficir može mijenjati.

AGENT 2: Nije to bio podoficir nego oficir.

VLATKO: Oficir se samo potpisao.

AGENT 2: Jedne noći, u brdima Manjače, rekao si mladomu vodniku da je on još sisao majčino mlijeko dok si ti sisao znanje.

VLATKO: To je istina. Podoficir je tek završio srednju školu, a mene je

toga popodneva dvaput prisilio da zašijem džepove na hlačama u kojima sam grijao ozeble ruke.

AGENT 2: Vojska ti je dala rukavice.

VLATKO: Netko mi ih je ukrao.

AGENT 2: Netko ti ih je ukrao... Ali kad si razduživao opremu, vratio si i rukavice.

VLATKO: I ja sam ih nekomu ukrao. Stara vojska je uvijek uzimala od regruta ono što je prethodni naraštaj uzeo njoj. Ali vi to ne znate, vi niste bili u vojsci.

AGENT 2: Da si ti bio tamo gdje sam ja bio, ne bi imao problema ni s nacionalnosti, ni s rukavicama, ni s vojskom.

VLATKO: Moj brat je htio u školu za milicionara, ali ga nisu primili. Htio je, zapravo, u vojnu školu, ali o tome je samo mogao sanjati.

AGENT 2: E, da... U vojnu školu primali su djecu prvenstveno palih boraca, partizana, a tvoj je otac bio domobran.

VLATKO: Da.

AGENT 1: Tebe ta škola nije zanimala, ti si postao znanstvenik i književnik. Oficiri nisu pisci.

VLATKO: O, jesu... Imam jednoga prijatelja, vojno je lice, koji je napisao knjigu *Malih pušaka nije bilo*, on je svirač u vojnome orkestru.

AGENT 1: Da, umjetnik je. Mi pokrivamo sva područja.

VLATKO: Kasnije sam se sprijateljio i s onim vodnikom. Kada smo se vratili s vojne vježbe, s Manjače, pročitao je u mojim papirima da imam visoku spremu, da sam profesor književnosti... Trebao sam mu za političku nastavu, za organiziranje priredbi, za zidne novine... Unatoč tomu i dalje me „školovao“. Vidjeli ste što je napisao u Vojnoj knjižici.

AGENT 2: Jako ti je stalo do tvoje nacionalnosti.

VLATKO: Nije. Ja sam slučajno Hrvat, nikada u životu nisam s time mahao.

AGENT 2: O, jesi... Studentima si branio da pišu ćirilicom. To je bilo u vrijeme pojačanoga hrvatskog nacionalizma.

AGENT 1: U vrijeme nacionalističke histerije.

VLATKO: Nisam im branio da pišu ćirilicom, ali srpski studenti, koji su svi odreda dotada pisali latinicom, odjedanput su počeli seminarske radnje pisati ćirilicom.

AGENT 1: Imali su pravo pisati ćirilicom.

VLATKO: To sam im i rekao, ali nisam uspijevao pročitati njihov neispisan rukopis. To je bila više molba nego zahtjev. To je bilo iz praktičnih razloga, bez niskih i podmuklih namjera.

AGENT 2: Oni su to drukčije shvatili. Prema svojoj nacionalnosti bio si osjetljiviji nego prema njihovoj.

VLATKO: Nisam. Otiđite studentima kojima predajem i pitajte ih.

AGENT 2: Bili smo. Oni su nam to i rekli.

VLATKO: Nikada nisam izigravao apostola hrvatstva.

AGENT 2: Jesi. Izigravao si apostola, glumio vjeroučitelja.

VLATKO (*glasno otpuhne*): ... Jednom sam u zadnji čas zamijenio kolegu. Nisam stručnjak za staroslavenski, nego za povijest književnosti, pa sam studente pitao o čemu žele da razgovaramo. „O Uskrsu“, dobio je netko jer bilo je vrijeme uoči katoličkoga Uskrsa. „Možemo i o Uskrsu“, odgovorio sam, odnosno o uskrsnuću kao književnoj temi. „Moj je dva tjedna kasnije“, javio se neki drugi student. „I jedan i drugi su naši“, pokušao sam pomiriti katolike i pravoslavce. „Moj nije nijedan“, dobio je treći student. „Za sve vas važno je uskrsnuće kao književna tema“, ustrajao sam. „Tolstoj je napisao istoimeni roman, to znate“, podsjećao sam ih. To su i znali, srećom. Kažem srećom, jer nisu znali da pisac na početku romana citira trojicu evanđelista, niti što je Evanđelje. Ništa nisu znali ni o Bibliji, najčitanijoj knjizi svih vremena, ništa o Starome i Novome zavjetu, još manje da je u Starome zavjetu jedna od najljepših ljubavnih pjesama, *Pjesma nad pjesmama*, kralja Salomona...

AGENT 1: To je socijalistički odgoj.

VLATKO: Pokušavao sam im ukazati na vezu između Biblije i razumijevanja europske i hrvatske književnosti... Podsjetio sam ih na Marulića i na skorbu godišnjicu – 500 godina hrvatske književnosti.

AGENT 1 (*ironično*): Puno, puno...

VLATKO: Za njih je Isus bio mitska osoba. Bit će da sam jednoga od njih naljutio svojom pričom pa me neki, neidentificirani sjedeći objekt, upitao predajem li ja književnost ili vjeronauk... Ništa nisu znali o simboličkim imenima Adama, Lazara, Eve, Joba... Nisam izigravao apostola nego učitelja... Jeste li znali da su brojni hrvatski znanstvenici književnosti bili svećenici?

AGENT 2: Nas pitaš? Nisi u prilici da pitaš nego da odgovaraš na pitanja.

AGENT 1: Evropske stranke šalju ti svoje materijale, nekakve propagandne zapadnjačke letke.

VLATKO: Poštar ga donosi meni i drugima.

AGENT 1: Drugi ga bacaju u smeće, ti ga čuvaš.

VLATKO: Ja sam pisac.

AGENT 1: Možemo i o tome razgovarati... I zbog toga smo noćas ovdje. Čitamo samo *Sportske novosti*, ali tvoje *Pomirenje* smo pročitali.

(*ZAMRAČENJE, SNOVIĐENJE.*)

MAJKA: Što si noćas sanjao, sine?

VLATKO: Ne sjećam se, mama. Kada se probudim, sjetim se sna, ali ga odmah potom zaboravim.

MAJKA: To je zato što čim otvoriš oči, pogledaš kroz prozor i san ti odleti. Ako ne budeš gledao kroz prozor, upamtit ćeš ga.

ZVONIMIR K.: Povijesna je činjenica da je hrvatski narod, osim rijet-

kih pojedinaca, bio na strani ustaša i Nezavisne države Hrvatske.

KGB: Povijesna je istina da je hrvatski narod masovno sudjelovao u narodnooslobodilačkoj borbi i s drugim antifašistima oslobodio svoju domovinu i utemeljio Socijalističku Republiku Hrvatsku.

ZVONIMIR K.: Utemeljio je Socijalističku Republiku Jugoslaviju. Nemoj ti meni govoriti o povijesnim činjenicama jer ja sam ih proživljavao, a tebe su o njima učili u školi.

KGB: Što ste proživljavali?

ZVONIMIR K.: Hrvatski narod nije se masovno odazvao Partiji četrdeset i prve, a Hrvati koji su išli u šumu prevareni su. Borili su se za hrvatsku državu, a dobili su Jugoslaviju. Jugoslavija je trebala Srbima. Uostalom, Hrvati su imali državu.

KGB: Hrvati su DOBILI državu... Bili su uvjereni da je najvažnije da im se ispuni tisućgodišnji san, pa makar se on pretvorio u noćnu moru za ostale narode u Hrvatskoj, ma kakva ona bila.

ZVONIMIR K.: Ne baš bilo kakva... Ili, ako baš hoćeš, u početku bilo kakvu, kasnije bi joj se pravednije podijelile granice.

KGB: Vidjeli smo kakve su joj bile granice.

ZVONIMIR K.: Nije izgledala kao kifla, kakva je danas... Nikada u prošlosti nije tako izgledala. Tvoji su ju poslije rata krojili, ali prekrajali su ju drugi. Znamo kako to biva u krojačnici historije, kada pobjednici uzmu škare u ruke.

KGB: NDH je bila samoobmana.

ZVONIMIR K.: NDH je bila samoobrana.

KGB: Od koga se branila, jedna?

ZVONIMIR K.: Od terora u staroj Jugoslaviji.

KGB: Dakle, drugovi, ili gospodo, ako hoćete, nije Zvonimir K. neki smrdljivi neutralac. On je, pravo da kažem, vječni opozicionar. Hrvat!

ZVONIMIR K. (*podigne čašu vina, nazdravlja*): „A tko hoće s nama pit' tog hrvatskog vina...!“ Reci mi, KGB, ti koji sve znaš, zašto o vašoj slavnoj narodnooslobodilačkoj borbi ni riječ nisu napisali oni koji su je trebali opjevati: Krleža, Andrić, Selimović, Crnjanski...

KGB: Pisao je Nazor.

ZVONIMIR K.: Onaj pjesmuljak o čamcu na Kupi, onaj borbeni letak *S Titom naprijed!* Bolje da to nije napisao.

KGB: Ivan Goran Kovačić, koji je napisao čudesnu baladu *Jama* o ustaškome klanju.

ZVONIMIR K.: Je l' to onaj kojega su zaklali četnici?! (*KGB odmahne rukom i udalji se, a Zvonimir K. opet zapjeva*) „Oj ti vilo, vilo Velebita, ti vilo svih Hrvata...!“

SLIKA 4.

(Soba Vlatka Matičića. Vlatko zuri kroz prozor.)

VLATKO: Za sve je kriv Černobil, već danima kiši.

LILIJEN: Černobil?! Koliko je Černobila dosada zataškano u Evropi i u svijetu! Osim toga, ne kaže se Černobil, nego Černobilj.

VLATKO: Šalio sam se, ljubavi. *(pride joj i zagrlj ju)* Dobro, nije kriv Černobilj, ali u mojoj zemlji u ovo doba godine nikada nije bilo toliko kiše. Ožujak je kao svibanj, svibanj je kao veljača...

LILIJEN: U mojoj zemlji je još snijeg i temperatura je ispod ništice, ali ne optužujem nikoga zbog toga.

VLATKO *(mazi ju)*: Volim Majku Rusiju i njezinu lijepu kćer Lilijen. Volim sve, osim Staljina. *(ljubi ju dugo i uporno)*

Lilijen : Ugušit ćeš me.

VLATKO: U mojoj zemlji se tako ljubi. *(gura ju prema krevetu)*

LILIJEN: Čekaj, svući ću se.

VLATKO: Ja ću te svući. *(Ona se uspravi i podigne ruke, a on joj svuče bluzu. Ukaže se majica s natpisom SANA.)* „Sve rijeku teku od izvora prema ušću, samo Sana teče prema vama“, znaš to?

LILIJEN: Lilijen teče prema tebi.

(Vlatko ju nervozno grli, ljubi kratkim površnim poljupcima, i Lilijen osjeća njegovo neraspoloženje.)

LILIJEN *(izvuče se iz njegova zagrljaja)*: Istuširat ću se za minutu. Ti se dotle svuci. *(Ona ode u kupaonicu, a Vlatko se počne sulačiti. U donjem rublju zavuče se pod pokrivač. Lilijen se vratila s ručnikom oko bokova.)*

VLATKO: Mokra si.

LILIJEN: Ti me obriši. *(Dlanom prekriva gole grudi. Vlatko ju počne nježno brisati ručnikom. Osjetila je njegove mehaničke pokrete. Uze nestrpljivo ručnik i sama se poče brisati.)* Što ti je, mili?

VLATKO: Oprosti, ovih se dana blesavo osjećam... Uznemiren sam, ali to nema veze s tobom... I ja ću se istuširati. *(Vrati se uskoro, ispije čašicu pića nadušak, drugu daje njoj. Ona odbije, a on ispije i njezino piće.)* Zapravo, sviđa mi se kada pada černobiljska kiša u Hrvatskoj. Onda je najljepše s lijepom lektoricom ruskoga jezika – u krevetu. Još ljepše bi bilo s tobom u Lenjingradu, kada pada snijeg i čuju se praporci trojke... Uz vodku. *(Vlatko ju zagrlj, pa otpuhne i sjedne nervozan na krevet.)*

LILIJEN: Ugasi svjetlo, molim te.

(Vlatko ustane i ugasi svjetlo, komešanje ispod pokrivača).

LILIJEN: Možemo i pod svjetlom, ako hoćeš.

VLATKO *(opet ga upali)*: Ma ne... Nema to veze s tobom, nego sa mnom... Slušaj, nisam ti to namjeravao reći, ali to me toliko uznemirilo da se ne mogu opustiti.

LILIJEN: Što se dogodilo?

VLATKO: Došla su mi dva milicionara, agenta, što li su, u stan... U pola noći...

LILIJEN: Zašto? Što si uradio?

VLATKO: Zbilja, što sam uradio. I ja se to pitam.

LILIJEN: Što su htjeli?

VLATKO: Podsjećali su me na prošlost za koju sam mislio da je bespri-
jekorna... Sve su znali o meni...

LILIJEN: O Hrvatskome proljeću?

VLATKO: Što je najljepše, to proljeće je prošlo mimo mene... Nisu se
mogli zakvačiti za to, pa su me ispitali o studentskim danima drugih,
o vojsci, o fakultetu...

LILIJEN: Zato si me grlio kao da se hrvaš s udbašem... Možda znaju da
se sastajemo. Možda misle da sam ruska špijunka.

VLATKO: Valjda se imamo pravo voljeti!

LILIJEN: Mi se imamo pravo voljeti, a oni nas imaju pravo uhoditi.

VLATKO: Volim svoju malu Matu Hari... (šutnja) Ti i ja špijuni? Bože,
je li to moguće?!

LILIJEN: U mojoj i tvojoj zemlji sve je moguće.

VLATKO: Da, sve je moguće pod kapom nebeskom. (*Vlatko se izvuče
iz kreveta i ponovno si natoči piće. Ispije polovicu čašice pa ju pruži njoj.*)

LILIJEN: Za ovo i treba puna čašica. (*Ispije piće. Vlatko se ponovno
zavuču pod pokrivač i nastavi s ljubavnom igrom. Piće kao da je učinilo
svoje i ubrzo seksualni odnos postane vrlo buran.*)

(ZAMRAČENJE, SNOVIĐENJE.)

(Sudnica.)

TUŽITELJ: Na osnovu člana 45, točke 3 Zakona o krivičnome postup-
ku, podižem optužnicu protiv Vlatka Matičića, doktora književnosti,
sina Luke i Đurđe Štetić, rođenoga 2. lipnja 1948. u Mederovcu, a koji
se nalazi u pritvoru po rješenju istražnoga sudca, broj 140, od 28. svib-
nja ove godine, jer je u svojoj priči *Pomirenje* neistinito i zlonamjerno
prikazivao društveno-političke prilike u Hrvatskoj, odnosno u Jugosla-
viji, konkretno o narodnooslobodilačkoj borbi, idejno neprihvatljivo,
na način koji nadilazi humoristički i satirički izraz i pretvara se u ironiju
i sarkazam... Pišite, Emilija, ne gledajte optuženog!

EMILIJA: Pitam se, zašto se tako lijep i pametan mladić ne kurva sa
ženama koje mu ne mogu odoljeti, nego s politikom?

VLATKO: Zašto je u poroti paran broj porotnika, kako će glasati?

SUDAC: Neka pristupe svjedoci optužbe.

VRANICA: Autor u prvu verziju zbirke nije uvrstio i priču *Pomirenje*.
Ona je kasnije dodana kao kukavičje jaje. Došao je u tiskaru i zamolio
rukopis da nešto provjeri i zadržao ga tjedan dana. Kada ga je vratio, u

njemu se našla i zloglasna priča. Ja sam priču, koju sam kao predsjednik Izdavačkoga savjeta, uočio tek u „špaltama“. U priči *Pomirenje* su neprihvatljive idejne poruke i ja se s tim nisam mogao pomiriti.

SUDAC: Zašto ste čitali priče u „špaltama“?

VRANICA: Jer ne vjerujem piscu sve dok mu slova ne vidim otisnuta u knjizi. Neprijatelji su svuda oko nas.

GLAS OFF: Neprijatelji su svuda oko nas. Neprijatelji su svuda oko nas.

SUDAC: Je li priču pročitao urednik knjige?

MISLAV: Ja sam ju pročitao u rukopisu i odobrio za tisak... Ali istu priču različito smo pročitali i razumjeli.

SUDAC: Isti tekst ste različito razumjeli? Ta nije filozofsko djelo.

MISLAV: Čini se da je višeslojno.

SUDAC: Najprije ćete se zakleti da ćete govoriti istinu i samo istinu, ma kakva ona bila.

ODVJETNIK: Vlatko, ne morate govoriti istinu.

VLATKO: U kući pravde ne moram govoriti istinu?

ODVJETNIK: Ne morate, oni su tu zato da ju ustanove... Na sudu svi lažu: i optuženi i obrana, i svjedoci i odvjetnici...

LEONARD: Ja sam brat optuženoga, novinar sam, slušat ću i zapisivati. Pisanje je u našoj obitelji nasljedno. Kada je umrla naša sestra u Australiji, naša je majka napisala vrlo tužnu pjesmu.

SUDAC: Brat ste optuženoga, dakle, neobjektivni ste. Zapisujte za svoju dušu. Javnost će o suđenju izvještavati službeni sudski izvjestitelj.

VLATKO: Ovdje se ne sudi meni, nego slobodi stvaralaštva. Vaše razumijevanje ovisi o vašim asocijacijama.

SUDAC: Vaša je sloboda ograničena slobodom drugih koji drukčije misle.

VLATKO: Ne razumijem.

SUDAC: Objašnjenje će uslijediti u obrazloženju presude.

VLATKO (*naginje se stražaru, jednomu od agenata koji mu je došao noću*): Je l' u zatvoru tuku?

STRAŽAR: Ne, to je strogo zabranjeno pravilima službe.

VLATKO: Prijatelj Krznar mi je rekao da su ga tukli vrećicama pijeska po bubrezima... A ja sam tu najosjetljiviji.

STRAŽAR: Kažem ti, zlostavljanje je u Službi najstrože zabranjeno.

SUDAC: Optuženi, ne razgovarajte za vrijeme suđenja.

STRAŽAR: Ako si ovdje zbog pronevjere, tučnjave ili čak silovanja, sve će biti O. K., ali politički su najebali.

VLATKO: Tuku ih?

STRAŽAR: Ne po tijelu, po duhu.

VLATKO (*uoči Lilijen i došapne joj*): Podigni haljinu. Molim te, zadigni haljinu. (*Ona se obazre lijevo, pa povuče rub haljine nagore.*) Još. (*ukažu se gaćice*) Ljubavi, raširi noge. (*ona i to uradi*) Povuci u stranu rub gaćica, molim te. Da ju vidim. (*Ona i to uradi, pa brzo povuče haljinu naniže.*)

LILIJEN: Idući put ću doći bez gaćica.

STRAŽAR: Ne razgovarajte o politici, to je najstrože zabranjeno. Piše i na zidu. (*glavom pokaže na jedan zid*)

SUDAC: Autor tvrdi da je njegova priča krivo protumačena i da joj je dodano značenje koje nema. Ovakva obrana ne može se prihvatiti s obzirom na jasnoću u njoj iznesenih poruka. Usvojivši, dakle, gore izneseno, da je okrivljeni Matičić na neistinit i zlonamjieran način prikazao našu narodnooslobodilačku borbu i socijalističku stvarnost, ovakvim se djelovanjem stječu sva obilježja krivičnoga djela neprijateljske propagande, iz člana 133, stavaka 1 i 2, a s obzirom na to da je utvrđeno kako je optuženi i okrivljeni nesumnjivo krivično odgovorna osoba, ova je optužba osnovana... Optuženi, priznajesh li krivicu?

VLATKO: Priznajem. Priznajem i optužujem zbog toga mračnu stranu svoje osobe koju nisam mogao obuzdati.

SUDAC: Je li to kajanje?

VLATKO: To je samooptužba.

SUDAC: Vi ste vrlo plemenit čovjek. Sebi ste, dakle, i tužitelj i branitelj i sudac.

VLATKO: Uglavnom tužitelj. Mene je nemoguće braniti.

SUDAC: Prestrogi ste prema sebi.

VLATKO: Nisam. Morao sam se odavno osuditi. Da sam to učinio, ne bi mi se danas sudilo.

SUDAC: Vi ste vrlo hrabar čovjek.

VLATKO: Da mi je biti barem čovjek.

ODVJETNIK (*Vlatku*): Klijente, ima još gore kazne od one koja je predviđena za političke.

VLATKO: Koja?

ODVJETNIK: Prisilna hospitalizacija.

VLATKO: Što je prisilna hospitalizacija? Branitelju, pojasnite.

ODVJETNIK: To je prisilni smještaj u psihijatrijsku ustanovu.

VLATKO: U ludnicu?

ODVJETNIK: Tako je. Zato ne izigravajte luđaka ni budalu, kako ću vas poslije izvući iz lude kuće?!

VLATKO: Gdje se boravi kraće, u zatvoru ili bolnici?

ODVJETNIK: U bolnici, ali njega je intenzivnija.

VLATKO: To je ono s rukama na leđima (*cereka se*), luđačka košulja, je li? (*Branitelj šutke potvrdi klimanjem glave.*)

SUDAC: Nastavljamo suđenje... Zbog svega iznesenoga, a u ime naroda, mi te, Vlatko Matičiću, osuđujemo na dvije godine uvjetno te dvije godine zabrane javnoga djelovanja. Straža, odvedite optuženika, okrivljenika i osuđenika!

GLAS OFF : Što si noćas sanjao, sine?

SLIKA 5.

(Soba dekana Lisjaka, ulazi Vlatko. Dekan Lisjak pokaže mu rukom na stolicu, sebi nasuprot, pa će intimno, prijateljski:)

DEKAN: Što da radim s tobom, momčino?! *(Vlatko slegne ramenima)*
Aj, jaj, jaj... Partijski sastanak...

VLATKO: Crna misa za moju partijsku dušu.

DEKAN: U ludome vremenu živimo... Nitko od onih koji su digli ruku za tvoje izbacivanje nije niti vidio tvoju knjigu, niti pročitao onu nesretnu priču, a svi su ju osudili... Nije ni objavljena, ni umnožena na „geštetneru“, nije izišla ni kao „samizdat“... ali svi su bili partijski disciplinirani, solidarni u osudi. Sve je to histerija. Kada već nemamo stvarnih neprijatelja, hajdemo ih izmisliti. Tražili su, tražili, a kada nikoga nisu našli – izmisliš tebe. Nisam tu mogao ništa učiniti, da i mene ne smijene. Naredba iz Gradskoga komiteta... Branio sam onomad profesora glazbenoga koji je u katedrali pošao na koncert crnačke duhovne glazbe... i dobio po nosu. Jednom su antisluhisti, drugi put ganjaju vještice... *(Ustane i ode do kutnoga bara, natoči dvije čašice pića, jednu ponudi Vlatku. Ispijaju piće.)* Znaš... u tvojoj mladosti prepoznajem svoju, u tvome inatu svoj prkos... Htio bih da se dogovorimo što da učinimo – da vuk bude sit, a koza cijela.

VLATKO: Je li to moguće?

DEKAN: Sve je moguće... Zapali, ako pušiš.

VLATKO: Ne pušim.

DEKAN: Ne pušiš, ne opijaš se... Jesi li se oženio?

VLATKO: Nisam.

DEKAN: Moraš se oženiti, moraš, da mi ne ganjaš studentice na fakultetu...

VLATKO: Nisam ja Grahovac...

DEKAN: Ne spominji mi Grahovca, jedva smo zataškali tu glupost, a oženjen čovjek, vidiš! E, budale! Dogovori sastanak sa studenticom u lovačkome motelu, donese joj cvijeće, a ona ga dočeka s novinarskom ekipom...

VLATKO: Ne znaš što je gore: kurvati se s politikom ili sa studenticama.

DEKAN: Osvojio si našu lijepu Lilijen... A i nije ona za mene, staroga jarca, već za tebe! To je u redu!... Ti baš ne voliš kravatu. *(zagleda se u njegovu raskopčanu košulju)* Kada ti čovjek vidi frizuru, dođe mu da ti ponudi češalj... Kada te vidi u patikama, dođe mu da ti kupi cipele... Otkvačen si tip!... Čuj, rekao sam ljudima, nemojmo lomiti tamo gdje možemo savijati...

VLATKO: Ne razumijem...

DEKAN *(iznenada)*: Pišeš li?

VLATKO *(odmahne glavom)*: Posvetit ću se znanstvenomu radu.

DEKAN: Htio sam ti sačuvati glavu, ali pojavio se jedan ozbiljan problem.

VLATKO: Koji?

DEKAN: Studenti ne žele da im ti predaješ... Stav studentske partijske organizacije... Znaš da moramo biti oprezni sa studentima, na sve su spremni. Ali nećeš ostati bez posla, nećeš na ulicu. Radit ćeš i dalje na fakultetu, negdje gdje im nećeš biti na oku... Mislio sam na knjižnicu. Tamo ćeš biti nevidljiv. Nitko ništa ne čita. To ti najbolje znaš.

VLATKO: U registraturu?

(*Dekan otužno klimne glavom.*)

SLIKA 6.

(*DVIJE GODINE KASNIJE.*)

(*U sobi dekana su ministar kulture i dekan.*)

MINISTAR: Hvalio si se domaćom slavonskom viljamovkom.

DEKAN: Ne bez razloga... Točim je samo odličnicima. (*ode po piće*)

MINISTAR: Da nazdravimo za novu knjigu *Pedagoškog kola*. Vješt si ti, Lisjače! Nitko iz provincije ne uspije iskamčiti ni dinar iz Ministarstva, a ti izvlačiš na desetine hiljada, ali sjajna ti je to ideja. Nitko se u Zagrebu nije sjetio da štampa jugoslavenske pedagoge u deset knjiga. Svatko gleda samo sebe. Naša posla... Čuj, sada sam se sjetio, što ti radi onaj mali Matičić na fakultetu? Kod mene je diplomirao, magistrirao i doktorirao – sve prije roka. Lumen.

DEKAN: Radi, zarađuje za kruh svoj svakidašnji.

MINISTAR: Pa valjda je u nastavi. Ta on je doktor književnosti!

DEKAN (*uzdahne*): To je postao, da je barem i ostao, ali nije.

MINISTAR: Što je učinio?

DEKAN: On je i književnik. Ali umjesto da piše za djecu, pisao je za odrasle.

MINISTAR: Hvalevrijedno.

DEKAN: Ali činio je to na način koji naše društvo, ma koliko Evropi okrenuto, ne može podnijeti.

MINISTAR: Nisam čitao da je napisao neku strašnu knjigu.

DEKAN: Nije, jer je objavljivanje pravovremeno spriječeno, ali namjeravao je.

MINISTAR: Kako znaš?

DEKAN: Rukopis zbirke stopirao je u zadnji čas izdavački savjet. Bila je već u „špaltama“... U ono vrijeme ocijenjena je kao kukavičje jaje. Kao zmijsko jaje. Da se još malo grijalo na suncu, izmiljela bi guja otrovnica. Pokušao sam ga spasiti, ali nisam mogao.

MINISTAR: Čitao si rukopis?

DEKAN: Ja nisam... Čitali su oni zaduženi za čitanje takvih knjiga.

MINISTAR: I, što su rekli? U čemu je problem?

DEKAN: Navodno je u priči *Pomirenje* pisao o svehrvatskom pomirenju, ustaša i partizana, odnosno njihove djece... Izjednačavao je orde-nje, zločince i heroje, i jednima i drugima je podizao spomenike.

MINISTAR: Među nama, zločina je bilo na objema stranama, što jest, jest.

DEKAN: Jest, ali mi svoje ne priznajemo. Nije zgodno. Rano je... On je kao pijevac koji je prerano zakukurikao.

MINISTAR: Kada se to dogodilo?

MINISTAR: Bože moj, da je u čistilištu, već bi zaslužio raj! Ma gdje mi to živimo i što radimo? Demokratska smo zemlja, već sutra ćemo ukinuti verbalni delikt, smrtnu kaznu, jednopartijski sustav, a još danas mlad čovjek stradava zbog neobjavljene knjige. Što je to, delikt mišlje-nja?! Sredi to, čovječe, pomiluj ga, vrati ga u nastavu, u Partiju. Ne izmišljajmo neprijatelje... Spominjao si neku viljamovku...

SLIKA 7.

(Dekanov ured. Matičić sjedi, dekan razgovara s nekim telefonski, usput prelistava novine. Čim je spustio slušalicu, na vratima se pojavi jedan stu-dent. Kada ugleda zauzetoga dekana, zatvori vrata, opet zvonjava telefona – dekanov radni nemir.)

DEKAN: Tako je stalno...

VLATKO: Kod mene je mir na kojemu mi možete zavidjeti.

DEKAN: Nećeš ni ti dugo uživati.

VLATKO (*smrknuto*): Što sam opet zgriješio?

DEKAN: Patike na bosim nogama, zašto ne obučeš čarape? Mala plaća, ha?

VLATKO: Jednom sam kao student obuo raznobojne čarape, a deset godi-na kasnije imao sam zbog toga problema s organima sigurnosti. Je l' vjerujete?

DEKAN: U sve vjerujem, moj Matičiću, svašta sam se nagledao u životu. Tvoje dlakave noge dobre su za knjižnicu, ali za nastavu...

VLATKO: Ne mislim predavati bibliotekarstvo.

DEKAN: Misliš li ti uopće predavati?

VLATKO: Nije moje da razmišljam. O meni drugi razmišljaju. Posljednjih nekoliko godina zahrđao mi je mozak.

DEKAN: Pa da ga malo podmažemo... Slušaj, reći ću ti otvoreno – razgo-varao sam s nekim ljudima u Komitetu o tebi. Mislimo da bi bilo vrijeme da se vratiš u nastavu. Ti znaš da smo humano društvo, nismo uskogrudni, imamo široka prsa: i za jedno i za drugo ordenje, ha ha. (*nasmije se dvosmi-sleno*) Da skratim, najesen se vraćaš u nastavu. U to ime ćemo nazdraviti. (*ode po piće*) Imam vlastitu viljamovku. Rijetkima ju točim, tebi hoću.

VLATKO: Što će reći studenti? Još uvijek nije diplomirala generacija koju

sam razočarao.

DEKAN: Misliš?

VLATKO: Znam. Na našem je fakultetu prosjek studiranja sedam godina... Nisam još očekivao pomilovanje.

DEKAN: Pusti to, šutjet će. Bit će sretni da što manje govore. Da ih što manje pitamo i da što prije odu odavde. (*Pažljivo je promatrao Vlatka, nije vidio radost na njegovu licu.*) Bit ćeš vraćen u Partiju... s neprekinutim stažem... Ne raduješ se. (*Vlatko samo čujno uzdahne.*) Uzgred, pišeš li štogod?

VLATKO: Samo znanstvene radove.

DEKAN: U tisku ti je zbirka priča *Pomirenje*. (*Vlatko ga je ispitivački promatrao, to ipak nije očekivao da će čuti.*) U integralnome obliku.

VLATKO: Je li istina da i vi pišete, za djecu?

DEKAN: A, čulo se... Tko me odao? To je nešto za moju dušu, za unuča, nije za objavljivanje.

VLATKO: Onda ne pišite. Zadržite to u sebi, ali ne pišite.

DEKAN: Ali to je bezazleno... Dječja književnost, bajke.

VLATKO: Sjećate li se Čopićeve *Ježve kućice*, dječje pjesme o Ježurki Ježiću? Zgodno za djecu prvoga razreda, je li? Ali to je zapravo alegorija. Bezazleno štivo? Političko. Titova Jugoslavija protiv Staljina. Nježno štivo? Ma erotsko je! Lija poziva ježa u svoj krevet, da prenoći. Da ubode! Jež zbilja ima čime bosti! U različitim vremenima različito se čita i tumači. Znamo to.

DEKAN: To su više kao basne...

VLATKO: Basne?! (*naceri se*) Ne šalite se, basne su najopasnije. Zavidnici i stražari jedva čekaju da ih objavite, pa da ih počnu tumačiti. Neće čekati niti da ih objavite, skočit će dok su još u „špaltama“.

DEKAN: Moram pisati. Ti to razumiješ.

VLATKO: Ako morate pisati, pisat ćete, ali pišite o nečemu neutralnom, a korisnom.

DEKAN: O čemu?

VLATKO: O narodnoj kuhinji, o gljivama, o zečevima, o bolestima šuma, o zagađivanju okoliša...

DEKAN (*smrknut, obeshrabren*): Ajmo o nečemu veselijemu. Jesi li se oženio?

VLATKO: Ženim se idućega mjeseca.

DEKAN: Tko je sretnica?

VLATKO: Jedna rastavljenica postat će utočište grješniku. Izvjesna Marta Vrbanić. Profesorica u osnovnoj školi...

DEKAN: Hajde, neka ti je sa srećom. Gdje ćeš stanovati?

VLATKO: Kod njezinih roditelja. Udat ću se. Bio sam tamo podstanar, sada ću dobiti čitav kat kuće.

DEKAN: Nemoj zajebavati... Dobit ćeš stan. Tri dana prije svadbe dođi po ključeve. To će ti biti dar fakulteta... Hajde, bogati, toliki kilavci s fakulteta su se oženili, a ti ćeš se udati. Dogovoreno?

VLATKO: Na fakultetu me dugo nije bilo. Pitat će se ljudi gdje sam bio za to vrijeme, što sam radio.

DEKAN: Bio si na studijskom putovanju, u Evropi, u Americi... Sada si opet ovdje i red je da se vratiš u predavaonicu, u svoju radnu sobu, u život...

VLATKO (*Podmetne čašicu pred dekana. Ispije piće. Dugo šuti, pa će smirenim glasom*): Šalio sam se, družo dekane, oprostite! Lagao sam... Odlazim u Ameriku.

DEKAN (*Zatečen. Dugo šuti.*): S našom lektoricom?

VLATKO: Da, s profesoricom *Creative Writing Programa*, s University of Washington.

DEKAN (*odsutno*): S njom? (*nije skrivao razočaranje*) Mogao sam si misliti da nećeš otputovati k Lilijen u Lenjingrad, u Sovjetski Savez.

VLATKO: Miss Hemensley me želi uvjeriti da naš socijalistički svijet nije najbolji od svih mogućih svjetova, u što sam ju uvjeravao posljednje dvije godine.

DEKAN: Nisi baš bio uvjerljiv.

VLATKO: Ili nisam bio uvjerljiv ili doista nije najbolji.

DEKAN (*nakon dulje šutnje*): Onda ništa ne trebaš ni od mene ni od Akademije.

VLATKO: Trebam svjedodžbu.

DEKAN: Kakvu svjedodžbu?

VLATKO: Svjedodžbu da sam zbog slobode misli, to jest zbog knjige u rukopisu, izbačen iz nastave, izbačen, izbačen iz života. Da sam dvije godine bio gurnut u mrak siromašne provincijske biblioteke.

DEKAN: Što će ti to?

VLATKO: Sjećate li se Slavka Kolara? U jednoj njegovoj priči iskundačeni Janko, izbijenih zuba, želi liječničku svjedodžbu o svojoj praznoj, krvavoj čeljusti.

DEKAN: Ne sjećam se.

VLATKO: Doktor ga je pitao što će mu svjedodžba kada se s njom ne smije nigdje pokazati, a Janko mu je odgovorio da će jednom doći sunce i pred njegova vrata „i onda mu bude onaj ki mu je zube stukel dal i nove delati“.

DEKAN (*promatra ga preneraženo*): Čini se da ipak nismo bili nepravedni prema tebi. Ti si zaslužio svoju sudbinu. A što se tiče svjedodžbe, znaš da takve ne izdajemo.

VLATKO (*odmahne nehajno rukom*): Znam, metaforički sam se izrazio, vi kao pisac to razumijete. A i što će mi svjedodžba – sve je zapisano u knjigama, u zapisnicima, čuva se u Dekanatu, u Komitetu, u arhivu... A i ne odlazim zauvijek. Vratit ću se kada otopli. Bit ćemo još svi živi i zdravi, svega ćemo se sjećati...

DEKAN: Hm, da...

VLATKO: Vratit ću se s novim zubima, ja bih još grizao. Premlad sam da bih do kraja života – gutao!

TEMA DVOBROJA: Ivan Aralica

Razgovor s akademikom Ivanom Aralicom

Hrvatska književnost ponašala se prema komunizmu krajnje kukavički!

Akademika Ivana Aralicu u javnosti ili vole ili ne vole. No i oni što ga ne vole zbog njegova političkoga mišljenja moraju mu priznati književnu i građansku hrabrost – Aralica je ostao dosljedan svojim političkim stavovima, javno ih je i oštro iznosio i hrabro se izlagao sudu javnosti, pa i drvlju i kamenju što su ga sipali na njega mržnjom inspirirani novinari. Kao neke primjere „medijskoga linča“ u posljednje vrijeme, navedimo Araličin roman „Četverored“, kao i njegove „romane s ključem“ („Ambra“, „Fukara“...), u kojima se bez dlake na jeziku okomio na suvremenu vlast, kao i na provokativno medijsko „ljevičarenje“. Književni opus Ivana Aralice toliko je poznat užoj i široj javnosti da ga nije potrebno posebno predstavljati. Povod za ovaj intervju jest Araličina knjiga „Farrell“ (u izdanju Školske knjige), pripovijest o hrvatskim emigrantima u Americi, kao i njegova knjiga u nastajanju „Hrvatska književnost i hrvatski komunizam“.

Na predstavljanju vaše pripovijesti «Farrell» u DHK predsjednik Društva Đuro Vidmarović istaknuo je kako među brojnom literaturom o hrvatskoj emigraciji nitko nije kao vi tako podrobno opisao hrvatske emigrante u Sjevernoj Americi. Što vas je ponukalo na pisanje ove važne pripovijesti?

Kao i svake druge, osobni motiv. Moj djed po majci, Filip Bračić bio je u Farrellu, tamo je izučio klesarski i drvodjeljski zanat. Tamo je klesao kamene križeve i blanjavao jelove ljesove umrlim Hrvatima, što će raditi i kad se kući vrati. A vratio se kući s mnogo alata, izuzetnom majstorskom vještinom i u jednom i u drugom zanatu, ali s malo dolara u džepu. Bolje je zarađivao kad se kući vratio. Brat moga djeda po ocu, Marko, bio je desetak godina u Farrellu, vratio se kući s još manje dolara u džepu od djeda Filipa,

bio starješina naše kuće i glavar sela u mojoj ranoj mladosti, potpuno nepismen. Brat moga djeda po ocu, Nikola, opismenjen u večernjoj školi kod fratara, otišao je u Ameriku prije od drugih i u Farrellu živio preko dvadesetak godina. Tamo se oženio, imao dvoje djece i tamo je od tuberkuloze umro i on i sva njegova obitelj, prije njega. Svoju imovinu, uštedeni novac, «post mortem», ostavio je svojim sinovcima, petorici sinova svoje braće, od kojih su četvorica poginula u ratu, a samo se moj rođeni djed od njih pet iz rata živ vratio. Jedan od pet Nikolinih nasljednika bio je i moj otac. Došao nam je iz Farrella znatan novac, sagradili smo kuću i kupili dosta zemlje. Kuću je gradio moj djed po majci, koji se iz Amerike vratio nešto prije nego je Nikola u njoj preminuo, a moja majka bila pred udajom. I jedno jutro, ne sjećam se u kojoj godini moga života, majka ulazi u potleušicu u kojoj smo noćivali, otkriva biljac ispod kojeg sam spavao i na njemu sloj snijega što ga je bura navijala ispod nepodmazanih ploča krova, pa kaže: «Nećeš ti meni više spavati zavijan snijegom. Djed je dvije sobe u novoj kući za nas pripremio.» Djed, njen otac, sagradio je našu novu kuću, ali novcem djeda Nikole, brata moga djeda po ocu, koji je u Americi, u tom Farrellu, ostao zauvijek. Imao sam ono što druga djeca u selu nisu imala, svoj kutak gdje sam učio i policu gdje sam mogao položiti svoje knjige bez straha da će mi biti pogažene. Na pročelju središnjih vrata naše kuće djed Filip je u kamen urezao napis kako kuću nije gradio on, kako je kuću gradio njegov prijatelj Nikola za svoje sinovce. Taj je podatak svima bio dovoljan, osim meni, pa sam se, otkako mislim, pitao tko je i kakav je bio taj naš djed Nikola. Sporo sam saznavao, izvori su bili oskudni, nitko nije znao što mu se zadnjih godina života dogodilo. Zaborav je gutao i ono što se znalo. Zbog podjele novca među sinovcima i naravi oporuke, da su nasljednici samo muška djeca, u obitelji su nastale napetosti, pa se zaboravljalo namjerno i ono što se o Nikoli znalo. Nikom to, kad se novac potrošio, i nije bilo važno, osim meni, kojeg su, kao dijete skloni samoći i maštarijama, zvali misle.

Pripovijest je nastala na temelju proučavanja dokumenata i svjedočenja, pa ima i historiografsku i umjetničku vrijednost. Koliko je u svemu istine, a koliko fikcije?

Iz obiteljske sam predaje znao da je djed Nikola kao i djed Filip, opismenjen kod fratara, preko oceana otišao pismen. Što je bila golema prednost među hrpom nepismenih. Zato su i mogli, jedan, steći imovinu, a drugi, izučiti dva zanata. Prednost danas usporediva s prednošću što je ima doktorand nad osnovnoškolcem. Znalo se da je bio oženjen i da mu je žena, kao i djeca, umrla prije njega, jer je i imovinu pokojne supruge ostavio sinovcima. Ali tko je bila ta njegova žena i otkuda je bila ostalo je tajnom. Navodno, zatajeno od majke jednog od sinovaca nasljednika, jedine pismene od udovica Nikoline braće. I znalo se da nije bio pokopan po crkvenom obredu, da je bio komunist i to nije dopustio. A neki, koji su se vraćali iz tog Farrella, pričali su da mu na grobu, kao dokaz tomu,

nema križa, da je tamo samo biljeg, za neke sa zvijezdom petokrakom, za neke bez ikakva znaka na sebi. To dva djeda, Marko i Filip, nisu vidjela, oni su se iz Amerike vratili prije nego je Nikola umro, pa se zdvajalo je li to sa zvijezdom petokrakom laž, da se nagrdi njega i cijelu našu obitelj – i inače na lošu glasu, jer je njen osnivač, otac sedam sinova, u mladosti bio hajduk – ili je to istina protiv koje nitko ništa ne može. Ni kad je pokojnik pod zvijezdom petokrakom bio fratarski učenik! Što god da je bilo, mene je to u mladosti silno kopkalo... Prije nego ću početi pisati roman «Sjene» upustio sam se u istraživanje i došao do podataka kad je djed Nikola otišao u Ameriku, kojim je brodom preplovio ocean i gdje je završio. U gradiću South Sharonu koji će biti preimenovan u Farrell. Ono što sam iz obiteljske predaje o njemu nosio, ono što sam iz papira doznao i ono što se dogodilo s njegovim novcem – a to je posebna priča – ugradio sam u «Sjene» i mislio da je tu priči o djedu Nikoli kraj.

Što se dogodilo da ste je u «Farrellu» nastavili?

Moj mještatin Stjepan Dizdar, koji je emigrirao u Ameriku, u čijoj sam kući u St. Louisu bio gost više dana i uvjerio se koliko dobro poznaje hrvatsku emigraciju, pročitao je «Sjene» i napisao mi pismo. On je brat Marka Dizdara, koji je na suđenju u Zadru jednoj grupi «prolječara» osuđen na dugogodišnju robiju. Stjepan je, dok je pohađao gimnaziju u Kninu, stanovao kod Marije Tilić kao i ja. Meni je Marija bila sestra od babe Mande, jedne od mojih nekoliko baba, a njemu teta, očeva sestra. Moj život i Stjepanov život u «Sjenama» su se doticali na nekoliko mjesta. I on mi je o tim dodirnim točkama pisao duga pisma. Među ostalim i o bratu moga djeda po ocu, Nikoli Revačeviću. Kako se naša obitelj zvala po našem pradjedu! O mom djedu Nikoli i životu hrvatske dijaspore u South Sharonu! Stjepan je imao sreću da je u životu, na njegovoj farmi u okolici Farrella, zatekao svog tetka Antu Zrilu. On mu je pričao i o mom djedu, i o gradnji crkve i o mnogočemu drugomu. A sam Dizdar tetkovu je priču obogaćivao iz drugih izvora, pa se u mojim rukama, kroz Stjepanova pisma ispisana, našla slika života u tom Farrellu.

Jeste li sačuvali Dizdareva pisma? Pitam vas jer sam negdje čitala da uništavate sve papire koji su vam služili dok ste neki roman pisali.

U cijelosti, nedoručeno, koliko god da sam na njima radio, jer sam radio na kopijama, a ne na originalu pisama. Postupio sam drukčije nego u sličnim slučajevima iz zahvalnosti prema Stjepanu Dizdaru. U nadi da bi se netko, dok sam živ ili kad odem, prihvatio posla i odgovorio, uspoređujući pisma i tekst romana, na dio vašega pitanja, na koji još nisam odgovorio – koliko je u tom romanu, i u svim mojim romanima, istine a koliko fikcije. Ujedno da odgovori na pitanje koje su relacije teksta dokumenta kojim se služim i teksta moga pripovijedanja. Roman je tu, Stjepanova su pisma tu, pa ako

netko voli, neka izvoli. A ja bih vam ovo odgovorio! Ako se tiče povijesne građe, ako se ne radi o priči, svaki je fakt u romanu istinit. Međutim, konstrukcija koja nastaje pričanjem priče, i ne poštuje zakonitosti povijesti već zakonitosti pripovijedanja, i ono što je povijesno i ono što je priča pretvara u fikciju. Zapamtite – i sami pričate priče – pretvaranje fikcije u faksiju, fakta u priču stoji u srži umijeća pripovijedanja, u magiji pripovijedanja. Običan fakt pretvoriti u čudo! To je magija pričanja!

Početakom prošlog stoljeća nije lako sirotinji otići «preko lokve». Današnjem putniku bilo bi zanimljivo čuti kako su se tada nabavljale brodske karte.

Pružate mi priliku i da vam udovoljim radoznalosti kako se dolazilo do putne karte i da vam na primjeru pokažem kako se fikcija pretvara u faksiju, povijesni fakt u pripovijedanje, činjenica u priču. Uzrok seobi kakvu hrvatski narod nije proživio od turskih osvajanja, mada se stalno raseljavao, bio je na početku prošlog stoljeća tuzemni i inozemni, u zemljama useljenja. U zemlji, duže vrijeme nije bilo rata – prvi se svjetski tek pripremao – i stanovništvo se umnožilo, pa je prehrana postala ključni problem. Filoksera je, bolest vinove loze, uništila vinograde i smanjila prihode priobalnog stanovništva. Elementarna je pismenost, neka je tek u zametku, stanovništvo učinila pokretljivim; elementarno zdravstveno zbrinjavanje, koliko god po opsegu bilo skromno, učinilo ga je zdravijim. U inozemstvu, u zemljama useljenja, Australiji i obje Amerike, rasla je industrijska proizvodnja i širile se obradive površine, što je, kod tadašnjeg pretežno manualnog rada, iziskivalo golemi broj radnika, dok su izvori crnačke radne snage presah-nuli, a kolonijalnim silama radna je snaga i u matičnim zemljama nedostajala. Toliko o uzrocima! Selilo se svakojako. A način seobe u Farrell bio je ovakav! Tvornica kojoj je radnik bio potreban za njega je, na njegovo ime i opis tjelesne snage, bila spremna platiti putne troškove i, kad u Farrell dođe, smjestiti ga u svojim nastambama. Da bi to učinila, tvornici je trebalo ime i adresa radnika, a da joj se to ime servisira, trebao se naći posrednik koji će od tvornice preuzeti novac za brodsku kartu i jamčiti joj svojim obrazom i parama da će joj radnika, doista, jeftino kupljena roba, dovesti. A posrednik, da posreduje i izloži se riziku gubitka ako roba ne dovede, imao je pokriće u tomu što je od radnika, zaista roba, kad bi došao i zaposlio se u tvornici koja ga je kupila, iznos putne karte u ratama naplaćivao i sebi stavljao u džep. Mogao je taj posrednik biti robu brat, sestra, rod ili samo dobar čovjek, pa mu brodsku kartu ne naplatiti, ali je mogao biti i svojevrsni lihvar ili lovac na robove, pa mu kartu naplatiti i više nego je tvornica za nju platila. To su fakti, a na tim faktima građe se likovi posrednika i robova, na čemu su građeni likovi «Farrella», i priča na kojoj je građen taj roman, kad se povijesni fakti pretvore u pričanje... To je s «Farrellom» bilo tako. Ali je bilo i takvih seoba, kakva je bila seoba Makarana u Novi Zeland, gdje se tada još uvijek zadržalo ljudožderstvo. U Makarsku pristala tri broda, voze

radnike u Ameriku. Ulazi tko želi, ako si zdrav, mlad i snažan. Iz makarskog priobalja i otoka navalili i napunili sva tri broda. I, ala, plovi i plovi, pa, umjesto u jednu od Amerika, dovelo ih u Novi Zeland. Neka tu iz vulkanskog pepela kopaju stvrđnute kaplje smole kaudrva, koja je služila za proizvodnju laka. I što da rade? Da se pobune? Ne, kopali su! A kad ne bi radili, skupljali bi se u klape i pjevali svoje tužne i vesele pjesme. Kao i oni u Farrellu. Gazde Englezi, koji su od njih otkupljivali smolu, to su pjevanje shvaćali kao vrstu ljenčarenja. Što ne rade, što pjevaju! I prozvali su ih jebivjetrovima. I danas Hrvate na Novom Zelandu, na engleskom jeziku, zovu jebivjetrovima. Nisu ih zbog pjesme strpali u ludnicu – jesu u logor, ali zbog druge stvari – ali, bome, u usporedbi s onima u Farrellu, koji su zbog pjesme došli u ludnicu, nisu s trajnim imenom jebivjetrova ni mnogo bolje prošli.

Pripovijest donosi brojnu zanimljivu građu o našim ljudima u Americi – socijalnu, političku, privatnu i zaokuplja pažnju brojnim likovima. Možete li nam opisati kako je živio naš narod u Americi početkom prošlog stoljeća?

O socijalnom stanju stanovnika postoji dosta solidna deskriptivna literatura – težak rad, mala plaća, oskudan stambeni prostor i nikakva zdravstvena zaštita – i ja sam to, kako se kolokvijalno kaže, primio na znanje. I u fon pripovijesti ugradio. A radnju sam gradio na privatnom, mentalnom i privatnom, što je i u znanstvenoj literaturi i u prozi bilo oskudno ili je ostalo sasvim nedirnuto. I ja sam u čuđenju to otkrio. Otkuda tolika politizacija među tek pismenim, jedva pismenim i potpuno nepismenim ljudima. I kakav je učinak te politizacije na politiku u zemlji bio od onih koji su se uspjeli vratiti u «stari kraj». To me je zapanjilo i time sam se pozabavio. To ne znači da u pripovijest nisam ugradio i činjenicu da je naš useljenik tamo u tom Farrellu imao status roba, i po socijalnom stanju i po rasnoj pripadnosti gledano. Ne samo Hrvati, svi su Slaveni bili rasno diskriminirani jednako kao i crnci i domorodci. Slaven je u očima anglosaksonskih rasista u to vrijeme, na području Farrella, bio veći crnac od crnca.

U pripovijesti opisujete i politički raskol među Hrvatima u Farrellu – podijelili su se na «zadrane» (vjernike) i «zekane» (komuniste). Donosite frappantan podatak da je tada u Americi bilo oko dvije tisuće komunista, a samo je u gradiću Farrellu bilo oko trista hrvatskih komunista. Kako to da je baš u Farrellu niknuo najveći komunistički pokret u Americi?

Fra David Zrno, lik u romanu, graditelj hrvatske crkve u Farrellu, čovjek koji će u Chicagu kupiti velebnu zgradu gdje je sada franjevački samostan, prijatelj Ivana Meštrovića, vodio je dnevnik, do koga sam došao tek kad sam roman napisao. Iz tog dnevnika, koji je zapravo izvještaj vizitatora po hrvatskim župama širom SAD, vidim da je ta pošast, podjela na «zadrane» i «zekane», zahvatila cijelu hrvatsku dijasporu, a ne samo Farrell. Taj mi naknadno pribavljeni podatak daje za pravo tvrditi kako je Farrell što se

te podjele tiče, uzorak široko rasprostranjene pojave, pa se s razlogom može upitati otkuda to. Da se razumijemo, nije ta pojava prisutna samo u hrvatskoj emigraciji, zahvatila je ona i druge, ali se može pitati otkuda da se Hrvati tim drugima u tolikom broju priključe i, ne samo priključe, prednjače među njima. Ja sam to opisao, fakt pretvorio u priču, a ovo što ću vam reći moje su konstrukcije, točne ili netočne, ocijenite sami. Temeljna komunistička ideja da se nasilnim prevratom i uspostavom diktature proletarijata stvori država obilja i socijalne jednakosti ne prianja na potpuno neobrazovanu masu, useljene robove ili porobljene domorodce, ona prianja za obespravljenu i porobljenu masu koja u sebi nosi duhovnost, kršćanskog ili kojeg drugog porijekla, koja u sebi sadržava ideju o jednakosti među ljudima, što uza sve mirotvorne napore nikako, iz stoljeća u stoljeće, da se ostvari. Na toj ideji, a Hrvati su je – tek pismeni, jedva pismeni i nepismeni – nosili u svojoj vjeri, može se preko noći sagraditi komunistička ideja: što vjeri nije išlo milom ići će proleterima silom. U onako ekstremnoj otuđenosti, odvezeni su iz doma i bačeni na ledinu, naši su ljudi komunističku revoluciju i diktaturu lako prigrlili i zbog kršćanske podloge u svojoj duhovnosti i zbog procjene da će do bogatstva, po koje su u Ameriku pošli, lakše doći s puškom nego s lopatom u ruci. I slijedi ono što nije paradoks, što je očekivano: da se komunisti, potekli iz kršćanske vjere, usremljuju svom žestinom protiv vjere, jer su uvjerenja da bi se diktatura proletarijata, bogatstvo i blagostanje, ostvarili isti trenutak kad bi se vjernici ostavili križa i lopate, uzeli puške u ruke i bogatima preuzeli imovinu... Ne čudi da je taj politički konstrukt djelovao u to vrijeme, kod tih ljudi, u tom Farrellu; začuđuje što on, na mentalnoj razini, djeluje i danas, tu kod nas, u nama i oko nas.

Kako su Amerikanci «preko noći» uspjeli ugušiti komunizam?

«Preko noći» u mom «Farrellu» jesu, ali u cijeloj državi baš i nisu. Trajalo je to «gušenje» i kod njih dugo, najprije u bazi, među organizatorima, a potom među intelektualcima i ideolozima. Kad je po zakonima senatora Josepha Raymonda McCarthyja počeo proces otkrića i difamacije komunističkih i antiameričkih agitatora nazvan makartizam. I u komunističkoj Jugoslaviji silno ozloglašavan kao represija protiv slobodoumlja i progresivnosti! I prvo i potomje pokazuje ispravnost pravila da se protiv sile može bitka dobiti samo silom, u prvom slučaju silom oružja, u drugom, silom zakona. Vrijedi to i danas. I upravo je to ono što u susjednoj Mađarskoj predsjednik Orban poduzima protiv Soroševa «Otvorenog društva», protiv plaćenika koji su nastali po obrascu kominterninih plaćenih agenata, kakve nalazimo u Farrellu, njih četiri, svaki druge nacionalnosti. Po progonu nacije i vjere «Otvoreno društvo» identično je komunizmu, zapravo je preteča komunizma u istočnoj Europi... S onim našima završili su prilično lako, kad su primijenili ista sredstva s kojima su se i komunisti namjeravali poslužiti kad

dignu revoluciju: metak u čelo ili potiljak – bez prava na izbor! Proglasili su to «unutarnjim obračunom» i tjerali s tim dok sve kolovođe u «unutarnjem obračunu» nisu pobili ili prisilili da odu u svoj voljeni Sovjetski savez, u španjolski građanski rat i zemlju otkuda su došli... Zanimljivo, ali ne iznenađujuće – škola je škola, pa čija bila – komunisti su zemalja u kojima su došli na vlast, kao oblik istrebljenja svojih protivnika koji su, bježeći pred komunističkim terorom, uspjeli emigrirati u zapadnoeuropske zemlje, primjenjivali metodu «unutarnjeg obračuna». Komunističke su tajne agencije ubijale kolovođe otpora i to prikazivale u javnosti kao «međusobni obračun neprijateljske emigracije». Zbog bijega iz Amerike i dijaspore u drugim zapadnoeuropskim zemljama tako je velik broj Hrvata u španjolskom građanskom ratu i znatan broj «španjolskih boraca» – u što se i Tita može ubrojiti – u dizanju «socijalističke revolucije» kod nas. Mnogi su od njih isticali mjesto svoje indoktrinacije, nosili troroze kape i pjevali: *Nosim kapu sa tri roga, ne bojim se Krista Boga*. A mnogi su mjesto svog pristupa komunizmu tajili. S razlogom! Nije se imalo čime ponositi! A bili su ograničeni da izmisle nešto prihvatljivo zdravom razumu.

Pripovijest «Farrell» nije ideološki pristrana jer objektivno iznosite događaje, onako kako su se doista zbili, a negativce prikazujete i sa strane «vjernika» i sa strane «komunista». Možete li nam približiti neke spletkare koji pokreću radnju, primjerice glavnog «junaka» Gašpara?

U izvjesnom smislu, ogoljeno gledano, komunizam je aberacija kršćanskog socijalnog učenja o jednakosti među ljudima. Aberacija utoliko što je mirotvorna kršćanska metoda dolaska do te jednakosti zamijenjena revolucionarnom borbom, ubij i otmi, a kršćansko je mirotvorstvo proglašeno «opijumom za narod». Objektivno, u očima zastranjenog kršćanina, sada revolucionara, sredstvo za sprečavanje revolucije i uspostave diktature proletarijata! Ta činjenica, što je već rečeno, za širenje komunizma pretpostavlja otprije postojanje, u religiji ili tradiciji, težnju za jednakošću ljudi, pa nije čudo da se on kao vatra u suhoj travi raširio u Rusiji, pravoslavnoj zemlji, u čijoj je vjeri, s obiljem sekta, ta težnja bila jako naglašena, posebno u djelima Tolstoja i Dostojevskog. Lenjin nije bez razloga Dostojevskog proglasio mračnjakom, a Tolstoja, uvodom u revoluciju, «ogledalom ruske revolucije». Na isti način ta činjenica, da je komunizam u bitnoj odrednici aberacija kršćanstva, imala je utjecaja na regrutaciju komunističkih kadrova, od komesara u činu kaplara do komesara u činu generalisimusa. U biografijama brojnih komunističkih kadrova pronalazi se podatak da su bili u formativnom razdoblju povezani s crkvom ili kao gorljivi vjernici ili kao neki, recimo tako, od dužnosnika, od ministranta, preko klerika, do popova koji su sami sebe raščinili. Gotovo je zapanjujuća činjenica, generalisimus nad svim kaplarima, komesar nad komesarima, tvorac socijalizma u «prvoj zemlji socijalizma», po školovanju

nije bio ništa drugo nego gruzijski pop, a potom, drumski razbojnik. Zanimljivo je da komunistima nije smetalo što im prilazi netko od vjere i crkve, koje su držali «opijumom», nego, obrnuto od očekivanog, bez straha da će i njih «opijumom za narod učiniti», širom su im otvarali vrata. Njihovo su pretrčavanje sa strane neprijatelja na svoju stranu, bez čistilišta, smatrali svojom superiornošću i znakom da će izići pobjednicima. Tko pametan među «zatucanima» ne bi težio za progresivnošću! Osim na povijesnim podacima da je u Farrellu postojala takva osoba, samo pod drugim imenom, ja sam i na ovim saznanjima gradio lik Gašpara. I ne samo njega!

I u ovom romanu njegujete svoj stil – pripovijedanje puno sudbina s «okusom» usmenih predaja. Zašto volite baš tu formu romana?

Dat ću vam dva odgovora na to pitanje. Nemojte da vas prvi odgovor iznenadi i nemojte me po njemu držati literarno isključivim. Dakle, zato što tu formu pisanja romana držim jedinom formom da se napiše ono što se zove romanom, pripoviješću i pričom. Sve ostale forme, a nije da ih nema, mogu biti forme za pisanje proznih tekstova, ali ti prozni tekstovi, koliko god bili dražesni i zanimljivi, nisu romani i nisu štivo koje će čitalac uzeti u ruke i čitati zanesen čitanjem nekoliko sati i, ako je domaćica, trgnuti se iz zanosa tek kad u nosu osjeti miris zagorena ručka, a ako je službenik, ne sjeti se da je došlo vrijeme odlaska na posao. A drugo! Ne vadimo li sadržaj romana iz onoga što smo sami doživjeli, iz onog što smo od drugih doznali, iz onoga što smo u usmenoj predaji i pismenom naslijeđu pronašli? Vadimo! E, pa, sve je to predaja! Zašto onda roman što ga pišem ne bi nosio i stilska obilježja usmene predaje. Uz to, čitanje je romana radost i užitek bez napore. Ako čitate roman, a u uhu ne čujete glas usmenog pripovjedača, koji priča baš on što vam oči čitaju, ako taj glas ne čujete nego s naporom savladavate smisao ispisana teksta, nikad radost i užitek čitanja – ako ste čitalac – nećete doživjeti, a – ako ste pisac romana – radost i užitek kod čitalaca svojim tekstom nikad nećete polučiti. U pripovijedanju, isključujem druge književne rodove, usmeno posreduje između pisca i čitaoca preko stilskih oznaka pisma što ga pisac ispisuje i teksta što ga čitalac čita. I kako onda da se ne oslanjam na usmenu predaju u sadržaju i u stilu! I kako da se ne sjetim česte primjedbe čitaoca, kad čita knjigu koja nema pripovijedanja s okusom usmene predaje, da mu to štivo para uši!

U pripovijesti «Farrell» ima humorističnih epizoda, primjerice, epizoda u kojoj Hrvati usred američkog gradića bacaju «kamena s ramena». To je zgrozilo američke građane, pa je gradonačelnik Farrella proglasio Hrvate «ludim narodom». Možete li prenijeti tu epizodu u kojoj se sudaraju dvije kulture?

Mogao bih, ali ne tako potpuno, slikom, duhom i riječju, kao što sam to učinio u romanu, pa, kad ste ih vi na to uputili pitanjem, prepuštam čitaocima neka to potraže u Farrellu. Kao što sam ja to isto pronašao u

usmenoj predaji današnjih Hrvata u tom gradu. To je poznat fenomen. Fenomen što nastaje kad se kultura jednog naroda čini čudnom kulturi drugoga i kad pametni ljudi, da održe snošljivost i posebnost među posebnostima, kažu: *Tuđe poštuj, a svojim se diči*. Ta naša pjesma Hrvatima je u Novom Zelandu donijela ime jebivjetrova, a one je u Farrellu odvela u ludnicu. Ne znam kako je s kamenom s ramena, ali znam da je naša pjesma, ganga, rera i ojkalica, danas, kao nematerijalna kulturna baština, pod zaštitom UNESCO-a. Znači, tako kako mi pjevamo ne pjeva nitko na svijetu. I što se, onda, čuditi da nas je to neviđeno pjevanje, uz bacanje kamena s ramena, dovelo u ludnicu. Čudo je što su nas iz ludnice pustili da i dalje tako pjevamo i bacamo kamena s ramena. A što se tiče gradonačelnikove ocjene da smo mi «lud narod», mi nismo luđi ni od jednog drugog naroda koji život želi po svoju živjeti. Kažu da nas, razasutih kojekuda, ima pet do šest milijuna, a kad pomahnitamo braneći se, čini se, jer u mahnitanju pjevamo reru, gangu, ojkalicu i bećarac, od silne dreke što je podižemo, da nas je pedeset do šezdeset milijuna. To se osobito čini onima koji među nama žive, a ne vole nas, i onima koji, kao gradonačelnik Farrella, nad nama vladaju, pa nas stalno podsjećaju da bismo morali šutjeti i ne pjevati.

Pripremate knjigu «Hrvatska književnost i hrvatski komunizam». Što su vam temeljne preokupacije i u čemu će vaš prilog toj temi biti drukčiji od ostalih?

Bit će to sigurno nekakva knjiga, ali ne očekujte od mene da će to biti debela knjiga, opširna studija, to nije potrebno i to ja ne želim pisati. A u ovim godinama ne bih ni mogao! Bit će to ono što ću u podnaslov staviti: *Fragmentsi nikad nenapisane cjeline*. I bit će to, na vlastitom iskustvu i viđenju, pokušaj obrazloženja moga dojma da se hrvatska književnost u vrijeme komunizma prema njemu, na čelu s Krležom, ponašala krajnje kukavički. Zbog tolikog kukavičluka snosi dio krivnje što je nakon rušenja komunizma, u mentalnom obliku, komunizam u Hrvatskoj preživio kao što, izuzev Slovenije, nije preživio ni u jednoj zemlji propalog komunizma, koje su danas u sastavu EU. I ne samo to, nego se i u demokraciji nastavilo s književnošću kakva je bila za vrijeme komunizma – sad u duhu komunizma. Bit će tu niz zapažanja iz vlastitog kuta gledanja, a sad, u vezi s potonjim, samo jedna od njih. Nije li u književnosti za vrijeme komunizma glavna preokupacija bila otpor prema crkvi i naciji! A nije li to i danas glavna preokupacija ljevičarske književnosti i, njoj na tragu, ljevičarskog filma. Čim zinu, laju na vjeru i naciju. A da nije bilo vjere i nacije, ne bi bilo ni demokracije. Za koju oni ne mare, smjer ne bi mijenjali, u komunističkom totalitarizmu njima bi bilo dopušteno da laju na vjeru i naciju. Sada laju s razlogom više – vjera i nacija srušile su im komunizam i Jugoslaviju kao ovojnici komunizma. Uzor su tomu tandem Tomić u književnosti, a Grlić na filmu. Jugoslavenski komunistički kaplar i ideolog komunizma i jugoslavenstva! Kad prodaju slobodoumlje financirani državnim novcem – čista smijurija! Za plakati, kad im se pridruži u slobodarstvu nekakav Ljuština!

Možete li nam navesti najdrastičnije primjere napada na hrvatsku književnost?

Kad su komunisti uzeli vlast, izvjestan su broj književnika ubili bez suda i suđenja, dobar je dio pred njihovim terorom pobjegao u inozemstvo i tamo kojekako skončavao, velik su broj stavili na crne liste i za određeni broj godina, odmjerenom prema stupnju «suradnje s okupatorom», nisu smjeli objavljivati svoje radove. S piscima iz svojih redova svako malo, kad bi se kritički ponijeli prema partiji, revoluciji i njenu vodstvu, pa negdje nešto napisali, priređivali bi takozvane «slučajeve», izbacivali bi ih iz svojih redova i progonili i gore nego pisce «klasne neprijatelje», nacionaliste i «suradnike okupatora». Na taj su način, koristeći stupnjevanu i široku lepezu represivnih mjera, od smrti do javnog blaćenja i uskraćivanja rada, u pisce koji su u takvim prilikama kako-tako djelovali, unosili strah i stid. Strah od progona, vidljivih i prikriivenih, i stid što su svrstani u natražnjačku i konzervativnu političku opciju, pa ne mogu vidjeti i uživati svu progresivnost progresivnih komunista, čije su mane samo prolazne sitnice, usputni propusti, a ne pojave koje treba stavljati u fokus kritike... Utjerivanje straha u kosti i dušu i žigovanje žigom srama najteži je komunistički zločin nad hrvatskom književnosti. Toliko težak ne samo zbog toga što ona nije kritički razgolitila totalitarno komunističko društvo, nego i zbog toga što ti koji su se onda plašili i stidjeli ni danas ne priznaju da su se stidjeli i plašili. To ne znači da ispod toga straha i stida nije živio pritajeni otpor. Ne, to sa strahom i stidom nikad nije slučaj, oni su gnijezdo otpora. To samo znači da se pisci nisu upuštali u obradu tema komunistima svetih i nedodirljivih – Tita, partije, armije, komunizma i jugoslavenstva – nego su, ako bi ipak nešto htjeli reći, tražili izlaz u simbolu i alegoriji ili, ako htjeli reći nisu – u izživljavanju, recimo tako, u «stilskim vježbama». Strah i stid, što se hrvatske književnosti tiče, ostavili su hrvatski komunizam nedirnutim. Jer njega simboli i alegorije nisu mogli uzdrmati. I da zaključim: ispod razvikane «hrvatske šutnje» stoji strah i stid. Strah od šikane, stid od konzervativnosti!

Opišite nam i vlastito iskustvo s komunizmom...

Radije ne bih! Iz više razloga. To je široka tema, kojoj ne odgovara kratkoća ovih odgovora. Nju se može vidjeti u mojim romanima koje sam pisao za vrijeme komunizma. Želite li putem alegorije, u romanu «Psi u trgovištu»; a želite li u izravnom, disidentskom obliku poput Kundere i Pasternaka, u «Okviru za mržnju». Želite li i još, pogledajte u romanima što sam ih pisao nakon pada komunizma: «Četveroredu», «Ambri», «Fukari», «Kepecu» i «Bunaru na turskoj granici». I, konačno, u romanu «Farrell», povodom kojeg razgovaramo. Drugo, što sam već rekao, vlastito ću iskustvo s književnošću u komunizmu ispisivati u fragmentima knjige koju pišem, pa bi, da to u ovaj razgovor ubacim, sličilo više kao prilog razgovoru, nego njegov dio u formi jednog odgovora. I treće, povjesničarka Teodora

Shek-Brnardić, koja radi u hrvatskom institutu za povijest, u okviru projekta COURAGE, što ga financira EU, projekta koji obrađuje otpor kulturne opozicije komunizmu, obrađuje i moj slučaj. U uvjerenju sam da će ona to dobro učiniti, pa ja sam nemam potrebu na tom raditi. Jedino Teodori pomagati da to što bolje učini!

Marx je govorio da se samo iz razvijenih kapitalističkih zemalja može ići u socijalističku revoluciju za prava potlačenih radnika. Na žalost, stvar su uzeli u ruke primitivci iz tada još mahom feudalnih zemalja. Smatrate li da je to glavni razlog raspada komunizma u svijetu?

Ne! Ni u kom slučaju. Glavni je razlog propasti komunizma što je kapitalizam, demokratska vladavina kapitala, ostvario veći stupanj blagostanja i socijalne pravičnosti od socijalističke revolucije, od diktature proletarijata. Vaše pitanje obiluje tolikom količinom fosiliziranih segmenata komunističke misli o marksizmu, i naše književnosti u komunizmu, da bi to mogao biti ne samo poticaj za kratak odgovor nego i pobuda da pišem knjigu koju, kako ste čuli, pišem. Po redu! Najprije o marksizmu kao znanosti, ne po meni, po Borisu Pasternaku, boljemu od mene: *Marksizam i znanost? Marksizam sam sebe premalo kontrolira da bi bio znanost. Znanosti su uravnoteženije. Marksizam i objektivnost? Ne znam pravca koji bi u sebi bio zatvoreniji i udaljeniji od činjenica kao što je marksizam.* Dakle, po Pasternaku, marksizam nije znanost, već ludost koja samu sebe ne može kontrolirati. To je autizam, jedna vrsta duševne bolesti. On je zatvoren u se i udaljen od činjenica, što je temeljna karakteristika autizma, kao duševne bolesti iz obitelji šizofrenija. Marx je mogao govoriti što je htio, ali ono što je propovijedao znanost nije bila. Bila je to duševna bolest prouzročena zavišću, bolest koja je milijune ljudi otjerala u smrt prije nego se pokazalo da je ludost. Ne pripisujte marksizmu ideju o jednakosti ljudi, ta je ideja postojala davno prije njega, pripisujte mu ideju da se jednakost može postići nožem i puškom... Drugo, o tomu tko se poslužio njegovom idejom, Pasternak ima svoje mišljenje u dva dijela. Ni u jednom ne nalazi da bi to mogla biti radnička klasa u razvijenom kapitalizmu, kao što je sam Marx pretkazivao: *Revolucije vode djelatni ljudi, jednostrani fanatici, geniji samoograničenja. Oni u nekoliko sati ili u nekoliko dana sruše stari poredak. Prevrati traju tjednima, pa i mnoge godine, a onda se desetljećima i stoljećima kao svetinji klanja duhu ograničenosti koji je doveo do prevrata.* Prema Pasternaku – čime se, oslonjen na osobno iskustvo, slažem – revoluciju dižu geniji fanatizma i ograničenosti, pa, ako je marksizam znanost, on je znanost tih genija, koji izvrše beskoristan prevrat i onda se, kao ograničeni, stoljećima klanjaju duhu ograničenosti – revoluciji!... Pasternak ide dalje, pa u liku revolucionara Pamfila Paliha dočarava konkretan lik djelatna, fanatična i ograničena čovjeka, kakav je Marxu trebao, upućujući nas na ono što je suština njegova ograničenog fanatizma: *Tih prvih dana ljudi poput vojnika*

Pamfila Paliha koji su bez velike agitacije i podivljalom mržnjom mrzili inteligenciju, gospodu i časništvo, zanesenim su lijevim intelektualcima postali rijetko otkriće i bili na strašnoj cijeni. Njihova bezdušnost pretvorena je u čudo od klasne svijesti, njihovo barbarstvo – u uzor proleterske čvrstine i revolucionarnog instinkta. Takav ugled imao je Pamfil. Bio je na dobru glasu među partizanskim glavarima i partijskim vođama. I sad, ako povežete, prvo, da je Marx tvorac sulude ideje o proleterskoj revoluciji koja će ostvariti prije njega postojeću vjeru u jednakost ljudi, s drugim, da su njegovu ideju provodili u djelo fanatični geniji ograničenosti, kakvi su bili sklerotični Lenjin, drumski razbojnik Staljin i svim mastima premazani amoralni hedonist Tito, pa završite s trećim, da su tu ideju u djelo provodili mrzitelji inteligencije, gospode i časnika, kakav je bio Pamfil Palih i veći dio onih koji se danas kod nas predstavljaju kao «antifašisti», onda ne možete zaključiti da je Pamfil, obični ubojica, Marxovu ideju izopačio, već da ju je točno po Marxovim uputama sproveo u djelo. U djelo sproveo pod nadzorom genija ograničenosti! I da ju je, sprovedenu u djelo, pokazao onim što ona jest – zločin s ideološkim pokrićem, koji će tu ideologiju, marksizam, kompromitirati kao šizofreniju prouzročenu hipertrofijom zavisti. Histeričnom zavišću masa, koja se, po Pasternaku, nije dala kontrolirati.

Ali je kod nas rašireno mišljenje da su primitivci upropastili sjajnu Marxovu zamisao.

Kako ne bi bilo rašireno kad ga, trideset godina nakon propasti komunizma, i danas, u kazalištu Kerempuh, širi nekakvi Frljić državnim novcem koji prolazi kroz ruke nekakvog Duška Ljuštine!... Ne krivim ja vas za takvo mišljenje, meni je poznato da je ono, kod nas, gotovo pa opće. Ja za to krivim hrvatsku književnost u vrijeme komunizma, koja je utemeljenju te misli bila krsna kuma. Strah su i stid tomu krivi! Strah da će biti progonjeni, otjerani s posla i strpani u zatvor, i stid da će biti proglašeni natražnjacima i primitivcima koji ne shvaćaju što je progresivno, što je budućnost svijeta. Ako su, ipak, i pored straha i stida, željeli govoriti o onom što su vidjeli, o «negativnostima», kako se sve to imenovalo, morali su postupiti tako da marksizam u Lenjinovoj interpretaciji, Tita, partiju i sve ono što s tim u paketu ide, ostane netaknuto u svojoj svetosti, da za «negativnosti» optuže niže rangirane operativce revolucije, jednostrane fanatike, genije samoograničenja i ljude koji su svoju mržnju na lijepo, bogato, pametno i časno, svoju bezdušnost u cjelini, pretvorili u klasnu svijest. Na krivnji za «negativnosti» koje se nisu dale ne vidjeti, koje su bole oči i parale uši, lišavajući svake krivnje one koji su te što griješe natjerali i da budu fanatične tupadžije i da svoju bezdušnost prikažu kao klasnu svijest, nastalo je nekoliko književnih djela, koja su se, tobože, kritično odnosila na naš socijalizam, a doista su, ne dovodeći u pitanje ni Marxa, ni Lenjina ni probisvijeta Tita u paketu, komunizam samo učvršćivala. Htjeli ga, kako su govorili, učiniti umiljatim i lijepim. Umivenim! Komunizam s nasmijanim licem!

Molila bih vas da tu, bar za mene, dosad nečuvenu tvrdnju potkrijepite i nekim primjerima?

Nema prepreke! A na komu bih to primjerom potkrijepio nego na – pored svih razlika u svjetonazoru i političkim pogledima među nama – dragom Ivi Brešan, velikom komediografu i malom prozaiku, na njemu i sebi samu. Ali, prije nas dvojice, kao šaljiv uvod i kao pojednostavljena ilustracija onoga što tvrdim, nešto o romanu «Vir» Jure Franičevića-Pločara. Taj roman je objavljen nakon pogroma nad «proljećarima» i smatrao se velikim kritičnim iskorakom u književnosti o revoluciji. Bio je i u školsku literaturu uvršten. A sva smionost smionog iskoraka bila je u tomu što je Franičević opisao notornu činjenicu: da u jednom partizanskom štabu, jedan komesar, preporučujući svim podređenima suzdržavanje od seksa i pošten odnos prema drugaricama u jedinici, sam se seksa s jednom od drugarica u štabu, protivno njenoj volji da se baš s njim seksa. Smiono, jer se znalo da su to svi komesari radili i jer se znalo da je to i Tito radio tijekom čitavog rata s Davorjankom Paunović. Koliko god ta smionost bila smiona – blati svijetli lik svih komesara – ona je trivijalna i, komesara možda, ali svijetli lik revolucije ne može potamnjeti. Dapače, što jedan mali komesar na Biokovu ne bi radio ono što mu čini vrhovni zapovjednik u Drvaru. Prava bi smionost bila kad bi pisac postavio pitanje što taj komesar radi u vojnoj jedinici, čemu služi njegovo komesarstvo, kad ne služi vođenju ratnih operacija. Kontrolu vojske i vojnog zapovjedništva, kako bi otpor naroda stranom zavojevaču, kad rat završi, pretvorio u socijalističku revoluciju, u diktaturu proletarijata, u komunistički totalitarni režim, pandan fašističkom, protiv kojega su partizani ratovali. To bi bila prava smionost, a to s komesarom i drugaricom iz štaba sitno je zanovijetanje... Brešanova «Predstava Hamleta u Mrduši Donjoj» počela se prikazivati nešto prije početka hajke na pristaše «hrvatskog proljeća» i trajala je i u vrijeme «nacionalne euforije» i u vrijeme nasilnog gušenja te «euforije». Od «proljećara» je «Predstava...» prihvaćena kao kritika samoupravnog komunizma, a od pristaša komunističkog režima kao obrana samoupravnog komunizma od navale nacionalnog primitivizma. I dok je režim «proljećare» progonio, autora je «Predstave...» ostavio na miru. Takav je odnos režima prema «Predstavi...» trajao sve dok režim nije «nacionalnu euforiju» uzaptio, ušutkao je i nametnuo joj strah i stid u šutnji. Tek tada se, ne nalazeći do tada u «Predstavi...» nikakve «nacionalne euforije», dapače, vidjevši u primitivizmu, koji ponižava uzvišenu ideju komunizma, prste vjere i nacionalizma, okrenuo svom žestinom na «Predstavu...» kao podlu igru protivnika samoupravnog komunizma. Sjećam se kako se Ive tom obratu čudio, o svom je čuđenju i pričao i pisao – danas te hvale, a sutra na tebe navališe oni koji su te jučer hvalili – ali do razloga tog prevrtljivosti, koliko sam pročitao i od njega čuo, nije došao. Nije ni mogao doći, jer je Ivo Brešan, to će kasnije i objelodaniti, čvrsto vjerovao da je komunizam genijalna zamisao i genijalno bi završio da ga primitivci nisu

upropastili. Daleko je od Ive bila misao da je komunistička ideja o revoluciji i diktaturi proletarijata, promovirana u «Komunističkom manifestu», bila plod individualne i kolektivne šizofrenije, a ostvarenje u Oktobarskoj revoluciji plod Lenjinove demencije i mržnje vojnika Pamfilija Paliha na bolje od sebe pretvorene u klasnu svijest. O čemu se onda radilo? Sasvim u skladu s Brešanovim pogledom – da je komunizam svjetlost, a nacija i vjera mrak – «Predstava...» je glorifikacija komunističke ideje u njenoj, tobože, izvorišnoj čistoći, u marksizmu, koji je, po Pasternaku, u zavadi sa stvarnošću, i lenjinizmu, koji je, opet po Pasternaku, ljudsku zlobu i bezdušnost pretvorio u klasnu svijest. A za to što s tim sjajnim filozofskim i socijalnim programom ne ide dobro okrivio je one koji su ga provodili, genije ograničenosti, što ih je pronašao u seljacima iz šibenskog zaleđa, u njihovoj, to se zna, uzornoj zaostalosti. Zastupnici, kad se likovi gledaju, izvorne čistoće komunizma su prvoborac i njegov sin, a zastupnici genija ograničenosti Bukara i Zagorani, svijet na niskom stupnju morala i pameti. Dok su komunističke režimlje u Bukari i zatucanim seljacima koji komunističku ideju izopačuju vidjeli nacionaliste i bigotne zadrtane, koje su, kao «prolječare», progonili, «Predstavi...» je aplaudirano, a kad su se dosjetili da bi Brešan mogao pod fanatičnim genijima ograničenosti na njih misliti, okrenuli su se protiv pisca i njegove drame. Za «Predstavu...» i sjajnog komediografa Brešana bila je sreća što su pripadnici režima zaključili da im je bolje, dokle god pisac ne dira svetost komunizma, u genijima ograničenosti vidjeti nacionalistički i religiozno nabildane seljačine iz Zagore nego sebe same, pa su pustili «Predstavu...» da i dalje igra i da se, ako netko to može i hoće, doživljava kao glorifikacija socijalističke – komunističke ideje o diktaturi «radnog naroda»... Eto, to je najviše što je hrvatska književnost postigla u razobličavanju hrvatskog komunističkog totalitarizma. I to je ono što otvara mogućnost da današnji «mentalni komunisti», pa i Brešanov sin, «Predstavu...» s lakoćom uprizoruju kao komediju koja dokazuje kako primitivci upropaštavaju sjajnu ideju. Sigurno da upropaštavaju, odavna je to zapaženo i zapisano, ali komunizam s diktaturom genija ograničenosti i tipovima koji su mržnju pretvarali u klasnu svijest – nije bio sjajna zamisao. On je u izvorištu bio zločin. A najmanje su moji Zagorani, oni iz Čavoglava, bili oni koji bi ga pokvarili i doveli do propasti. Propast je on u sebi nosio kao što je svaka mržnja nosi, a Zagorani su, što se kvarenja komunizma tiče, nevina dječica.

Ako je tako s «Predstavom Hamleta u selu Mrduša Donja», onda i svoj roman «Okvir za mržnju» možete interpretirati na istovjetan način.

U javnim istupima, u pismima onima koji su me mogli zaštititi i na sudu, kad sam i tamo dospio, u strahu da će mi oduzeti posao nastavnika i onemogućiti tiskanje knjiga, da će mi djeca ostati bez kruha, ja sam se takvom interpretacijom branio. Da roman nije napad na samoupravni komunizam nego na primitivce koji ga na kriv način provode i da će kritika

tih krivih provoditelja koristiti komunizmu. Tako su me branili oni koji su me branili, tako sam upućivao i Papića, koji je i po «Predstavi...» snimao film, da me brani, kad je po «Okviru za mržnju», mijenjajući naslov u «Život sa stricem», odlučio snimiti film. I branili su nas, i branili smo se! I naslov je filma od «mržnje» preimenovan u «život». Ali se mi na način kako je obranjena «Predstava...» nikad obraniti ne bismo mogli – da se krivnja svali na primitivce iz Zagore – da komunizam nije obezbio, legao u samrtničku postelju i bio na izdisaju... Mržnja je na moju tvrdnju da komunizam počiva na mržnji bila velika. U namjeri da održi govor protiv snimanja filma, neki je Salvo, umirovljeni pukovnik JNA, izlazeći na govornicu, od uzbuđenja, doživio srčani udar i sekretar je općinskog komiteta partije, koji je po zanimanju bio liječnik, ustanovio smrt... Film nije mogao biti sniman na lokalitetima gdje se događa radnja romana, to su golom silom sprečavali geniji samoograničenja, pa se snimao u Sloveniji, u koju je ekipa, koja je stanovala u Istri, odlazila na snimanje svaki dan. Obrana kao u slučaju «Predstave...» nije bila moguća iz više razloga: prvi, oni koji kompromitiraju svijetlu ideju komunizma nisu bili ni nacionalisti ni vjerski zatucani tipovi da bi se na nacionalizam i vjeru svalila krivnja; drugi, roman je bio drama a ne komedija, pa da se u lakrdijanju istopi oštrica kritičnog udara na komunističku ideju; treće, jer nisam u fokus stavio samo genija ograničenosti, već i Pamfila, bezdušna čovjeka koji mrzi sve što je lijepo, pametno i djelatno i koji je svoju mržnju, tupost i bezdušnost pretvorio u klasnu svijest. U ideologiju koja se preko Pamfila prenijela i na komunizam kao na ideologiju okvira za mržnju. A uza sve to, makar u romanu nema ni vjerskog ni nacionalnog, ja sam bio ozloglašeni nacionalist i roman se držao podvalom nacionalista Titovim svetinjama koje je, umrijevši, ostavio u naslijeđe fanatičnim genijima samoograničenja koji su se zavadili sa stvarnošću i došli na rub propasti. Neka ih hladna voda ušću nosi!... Na tom se što rekoh zasniva tvrdnja Nedjeljka Mihanovića da sam ja jedini istinski disident u hrvatskoj književnosti. Jesam li? Ne veselim se ako jesam. Tu osamljenost i sada skupo plaćam! Moji me partizani, ako su komunizmu ostali vjerni – a Bogu hvala nije ih takvih velik broj, tek geniji samoograničenja – i sad se zovu «antifašisti», drže većim ustašom od i jednog ustaše. Ma, Luburićem, Ljubom Milošem i Jurom Francetićem u jednom komadu!

U «Farrellu» opisujete, a u nekim izjavama nakon objavljivanja romana tvrdite da nama komunizam nije došao iz Rusije, nego iz Amerike, sa zapada svakako.

Preko Rusije možda, ali iz Rusije sigurno došao nije. I Rusima je komunizam bio uvoz sa zapada. Neka i na rubu, neka i u predziđu, pripadamo zapadnoj kulturi i zapadnom kršćanstvu samim tim što smo pripadnici hrvatskog naroda koji se u okviru te kulture oformio i opstao. Ali mene

ta činjenica, neka me svega prožima, ne sprečava da prihvatim Andrićevo figurativno mišljenje kako nam s te strane svijeta nikada sunce nije granulo. Kod nas se zna da su mnogi komunisti komunizmom zaraženi u oktobarskoj revoluciji, da su se školovali za partijski rad u Rusiji i da su tamo mnogi ostali bez glave ili protjerani u Sibir. Ali se malo zna da su mnogi, i od onih koji su se u Oktobru kalili u čelik i od onih koji tamo nisu bili komunizmom nadahnuti u zapadnoeuropskim zemljama ili u Americi, prošli kroz španjolski građanski rat, preživjeli ga na razne načine, i pojavili se kao članovi komunističke partije u partizanima ili kao «španjolski borci» ili kao oni koji su krili otkuda dođoše. Bio sam začuđen tko je sve od meni poznatih bio komunizmom zadojen na zapadu. I sam sam se kao dijete našao u partizanima zahvaljujući tomu. Moj ujak, čiji sam kurir bio, komunizam je prihvatio na dvogodišnjem radu u Belgiji. Meni o tomu nikad ništa nije govorio. Za to sam saznao pišući «Farrell». Zašto su ti ljudi to tajili ostalo mi je do danas nepoznato. Možda zato što ta indoktrinacija nije bila organizirana, što se događala na ulici, u demonstracijama, u buci i larmi, u tučnjavi ili u nečasnim poslovima kako doći do novca, kakvi su bili oni s rukoljubom i proizvodnjom rakije u vrijeme prohibicije, oni kakve smo susreli u «Farrellu». Nije se imalo čime hvaliti, pa se zaboravljalo! Obrnuto od indoktriniranih na zapadu, oni koji su se indoktrinirali u Oktobarskoj revoluciji ili, kasnije, u «prvoj zemlji socijalizma», ako u čistkama i međusobnom tužakanju nisu gubili glave, završavali su nekakve partijske kursove, dobivali položaje u partijskoj ilegali, slani u misije u zemlje porijekla, postajali agenti sovjetske policije puni para, s mjestom su se indoktrinacije hvalili i tom hvalom zajahali druge i postali komesari nad komesarima. Oni su doprinijeli krivom utisku da nam je komunizam došao iz Rusije, kao val Oktobra i kao blagotvoran utjecaj «prve zemlje socijalizma»... U ruskoj socijaldemokraciji, gledajući je u najširem obliku kao pokret protiv carizma i feudalizma, dok ju je predvodio Plehanov, Rusi su bili većina, ali, kad se ona, nakon Plehanova, rascijepila na menjševike i boljševike, koji su prihvatili revolucionarnu doktrinu Marxa i Lenjina, Rusi su među boljševicima bili jedva većina, a kad bi se i dogodilo da pretegnu u broju, nisu bili rukovodeća formacija. Sve ključne pozicije, na čelu s Lenjinom, koji je bio bastard, zauzeli su ne Rusi, protivnici i pravoslavljia i ruske nacije. S boljševicima u pravoslavnu Rusiju Dostojevskog i mirotvornu nacionalnu duhovnost Tolstoja ušli su žestoki protivnici pravoslavne vjere, nacionalnog mirotvorstva i demokracije. Nakon cara i odnarođenih feudalaca Rusiji su na leđa zajahali jedan suludi diktator i hrpa ograničenih fanatika koji su mržnju na pametne, bogate i časne pretvorili u klasnu svijest. I svu su tu nevolju Rusima na vrat, planski, navalili oni koji vladaju tamo otkuda ni nama nikad nije sunce granulo... U veljači su tisuću devetsto sedamnaeste Rusi pod vodstvom Kerenskog skinuli s vlasti carizam i uspostavili demokraciju, koja je u budućnost trebala povesti narod na te-

melju kapitalističkog uređenja. Da se u tom trenutku tajne policije Austrougarske i Njemačke nisu odlučile Lenjina, koji se s boljševičkim vrhom nalazio u Švicarskoj, strpati u vagon teretnog vlaka, plombirati vrata vagona i tajno ga ubaciti u Rusiju, neka tamo širi komunizam i, ako uspije doći na vlast, s njima sklopi mir, da zapadnjaci nisu u ratom izmučenu Rusiju ubacili komunističke štakore kao kugom zaražene mislju o klasnoj borbi pod vodstvom sklerotičnog vođe, Rusija nikada ne bi bila pokorena od boljševika, ona bi već tada krenula putem kojim danas korača, da bi postala najmoćnija nacija svijeta. Krivo je mišljenje da je zapad Ruse oslobodio od komunizma. Nije, kao ni što nas nije! Rusi su kao i mi sami s leđa skinuli kugu koju su im u teretnom plombiranom vagonu donijeli kugom zaraženi štakori. I vratili se svom pravoslavlju i svom moćnom pokliču «za domovinu, majku rođenu». Nekad sam sumnjao u tvrdnju Dostojevskog da će ruska pravoslavna crkva, pored oslabljenog utjecaja Rima, vratiti sjaj kršćanstvu. Danas sam u to manje sumnjičav!

Jedan ste od rijetkih koji nisu mijenjali košulju i ostali dosljedni svojim stavovima u svim vremenima – od «hrvatskog proljeća» do danas. Smatrate li da bi svaki intelektualac trebao barem dijelom biti politički angažiran?

Suzimo vidno polje sa svakog intelektualca na svakog književnika, njima pretežno govorimo. Svaki je intelektualac širok pojam, gotovo trećina nacije, i pojam šarolik, od onih čija je intelektualnost građena na samoj politici, do onih koji, ako žele, što se intelektualnosti svoje tiče, s politikom ne moraju imati nikakve veze. Pa je čak i dobro i za njih i za politiku da te veze nemaju. Oduvijek je bilo, otkako je književnosti i politike, otkako je književnika i političara, da su, s jedne strane, postojali književnici koji su se od politike ograđivali, bježali od nje ili je napadali, i, s druge strane, da su postojali pisci koji su se bavili politikom i literarno nadahnjivali politikom. Imam dvije objekcije uz tu činjenicu: prva, da oni koji su od politike bježali od politike nisu bili manje obilježeni od onih koji su se politikom bavili, što je posljedica neminovnosti odnosa politike i književnosti, neminovnosti da psovka i odbijanje ostavljaju u djelu jednako dubok trag kao i apologija i pristajanje; i drugo, ako je književno djelo mjerilo što je bolje, kloniti se politike ili se njome obilježiti, ne može se presuditi što je bolje. Makulature ima i u jednom i u drugom slučaju, kao što ima i vrhunskih djela koje su pisali ostrvljeni osamljenici i koje su pisali čistokrvni političari. Prema tomu, jamstvo je velikog djela veliki talent, a ne da li se pisac bavio ili nije bavio politikom. Uostalom, da je to svejedno, kaže i uzrečica: *ako se ne baviš politikom, bavi se ona tobom!* I njen dodatak od moje strane: *ako se baviš politikom, ne zaboravi da se i ona bavi tobom.* Ovako ili onako, a znalo je u minulim danima biti svakojako, dobro i naopako, u vrijeme hrvatskog komunizma u hrvatskoj je književnosti postao kult baviti se književnošću, a ne baviti se politikom.

Kult? O kakvom se kultu radi?

O još jednoj posljedici straha i stida, straha od progona i stida od konzervativizma, koje je komunizam fizičkim i duhovnim terorom nametnuo hrvatskoj književnosti. Posljedici koja se, iako čedo straha i srama, prikazivala, i od onih koji su je koristili i od onih koji su je poticali, i pisaca i komesara, kao *neograničena, u svijetu neviđena, sloboda stvaranja, sloboda kakve nema ni u kapitalizmu ni u zemljama socijalističkog lagersa*. Književnici suprotna pedigrea partizaniji i suprotna političkog uvjerenja komunizmu, bili u partiji ili ne bili, s jedne strane, nisu imali pretpostavki ni volje da glorificiraju komunizam, a ni želje da ispravljaju njegove anomalije, kako bi dobio *ljudsko lice*, a, s druge strane, pritisnuti strahom od progona i stidom od konzervativizma, da bi se bavili, ipak, progresivnom literaturom, pribjegli su, nikad imenovanom, pravcu literature čiste od bilo kakve politike, literature koja će se baviti apolitičnim čovjekom. Otudjenim čovjekom, govorilo se! Nastala je potraga za bizarnim i originalnim književnim pravcima i autorima po stranim književnostima, pravcima i autorima koji su apolitičnu književnost smišljali i njegovali. I ti si, vrlo brzo, na našem literarnom stolu mogao naći sve što se od takve vrste literature u svijetu nudilo i nalazilo. U zemljama socijalističkog lagersa uvoz je takve robe bio zabranjen, oni su se držali socijalističkog realizma u svim varijantama, i kod nas je krenula fama o slobodi stvaralaštva kakve nigdje nema. A radilo se o varci komunističkog režima i pristanku na varku uplašanih i, što se progresivnosti i konzervativizma tiče, komunističkom opsjenom, da su samo komunisti progresivni, dezorijentiranih književnika. U čisto književnom smislu dogodilo se da je ono što u stranim književnostima postoji kao bizarnost i underground kod nas postalo mainstream, a ono što je kod stranaca bio mainstream postalo je kod nas underground. Dopuštena je neograničena sloboda eksperimentiranja s književnom formom, od tvrdo kuhane, preko hermetične do ezoterične literature. Uglavnom literature koja nije bila namijenjena čitaocu, široj publici, već uskom krugu posvećenih u ezoteričnost, tvrdo kuhanje i hermetičnost. Često puta bi to spalo na same autore. Koji bi na primjedbu da nitko ne razumije i ne čita ono što pišu, ponosno izjavljivali kako oni i ne pišu da bi bili čitani, kako je njima dovoljno da sami sebe čitaju i razumiju. Nitko se nije usuđivao reći da im je ta neograničena sloboda formalizma dana kako bi što manje pažnje posvećivali onomu što se oko njih događa. Doista, pored takve književnosti – tvrdo kuhane, hermetične, ezoterične i egzorcističke – moglo je postojati stotine Golih otoka, Huda jama na svakom koraku i tisuće utamničenih zbog verbalnog delikta, da ona, zabavljena formalističkom igrom, od svega toga ništa ne zapazi. I to nije bila iznimka, to je bio kult!

Koji su vam danas gorući problemi hrvatske književnosti?

Pa, iskreno reći, sve ovo o čemu sam s vama razgovarao i o čemu pišem u fragmentima o hrvatskoj književnosti i hrvatskom komunizmu. Da to ne držim gorućim problemom i onim što me osobno, danas, tangira, ne bih o tomu u ovim godinama ni pisao. S nemilom spoznajom da to neće imati tko napisati ne napišem li ja! Što me u životu, ma što pisao, stalno pratilo! Želja mi je prokazati današnju politički lijevo usmjerenu književnost, koja se na silu, poznatu iz vremena komunizma, nameće za naš trenutni književni mainstream, kao nastavak književnosti iz vremena komunizma koja je glorificirala komunizam a sotonizirala vjeru i naciju. U najbolju ruku radila na poboljšanju komunizma, kritizirajući njegove beznačajne anomalije, da bi mu dala *ljudsko lice*. Uzoran primjerak književnosti i filma koji nastavljaju komunističku književnost je ono što pišu Tomić i Pavičić, a snimaju Grlić, Hribar i Brešan! Djelujući na istoj ideološkoj i svjetonazorskoj matrici kao i u vrijeme jugoslavenskog samoupravnog komunizma, ta književnost uzroke svih zala vidi u nacionalnom i vjerskom, u patrijarhalnosti i konzervativizmu, s neskrivenom tendencijom da u najveća zla nacije i vjere, patrijarhalnosti i konzervativizma, ubroji rušenje komunističkog totalitarizma i jugoslavenstva kao temeljne duhovnosti i državne odjeće tom komunističkom totalitarizmu. Kako su komunisti, preteče nekada a danas njihovi nasljednici – po Pasternaku, fanatični geniji duhovne ograničenosti – bili i ostali, što im i Pasternak priznaje, majstori stvaranja tajnih ćelija i njihova umrežavanja u mrežu sličnu paukovoju, ti su iz samozvanog književnog mainstreaama preuzeli odlučujuće uloge nad tokovima državnog novca usmjerena na pomoć kulturi i, u ovom trenutku, izazvali žestok sukob s onom književnom, i ne samo književnom, formacijom koja niče iz otpora komunizmu i njegovoj državnoj odjeći, komunizmu i njegovoj već viđenoj duhovnosti bez duha. Želim da takva spoznaja ovlada književnim javnim prostorom i omogući razvoj književnosti prema novim temama i sadržajima u kojima, ravnopravno sa svim ostalim, vjersko i nacionalno mogu biti koječemu krivom krivi, ali, pobogu, ne mogu biti krivi, kako Tomić i Grlić misle, svemu i svačemu, a najmanje tomu što je privatizacija srušila radničko samoupravljanje, a državnu odjeću komunizma na hrvatskoj zemlji zamijenila demokratska hrvatska država.

Razgovarala: Lada ŽIGO ŠPANIĆ

* U sljedećem dvobroju «Republike» 7-8/2018. objavljujemo kao temu dvobroja fragmente knjige Ivana Aralice *Hrvatska književnost i hrvatski komunizam*.

Ivica Župan

„Veliki Oktobar“ proždoro je svoju najbolju djecu

Nizom kulturnih događaja tijekom 2017. obilježavat će se stota obljetnica Oktobarske revolucije, planiraju ih mnoge ustanove diljem svijeta, od londonske Kraljevske akademije preko njujorške MoMA-e do šibenskoga Festivala alternative i ljevice. Svima njima naum je osvjetliti i na nov način iščitati događaj koji je promijenio svijet i čije su se posljedice – na više razina i dimenzija – osjetile, i sveudilj osjećaju, u gotovo cijelome svijetu, pa i u hrvatskoj povijesti, sadašnjici i umjetnosti. Kako se na nju gleda sto godina poslije, bit će predmetom rasprava niza stručnjaka i intelektualaca diljem svijeta, pokušat će se dokumentirati na koji se način odvijao politički i umjetnički razvoj nakon 1917. te koje je danas značenje ovoga prevrata. To je događaj svjetskih razmjera koji nije transformirao samo Rusiju nego je izravno utjecao na svjetsku politiku i razvoj mnogih naroda i država tijekom cijeloga stoljeća. Može se opisati i kao masovni društveni eksperiment koji se izokrenuo u propast. Krvava revolucija, koja je započela u veljači, kulminirala u deset listopadskih dana, odbacila je carsku vladavinu i na vlast dovela boljševičku partiju, te stvorila prvu socijalističku radničku državu u povijesti. Ona će se vrlo brzo pretvoriti u boljševičku diktaturu, a pod zločinačkom Staljinovom vlasti i u jednu od najokrutnijih i najkrvavijih strahovlada u ljudskoj povijesti. Staljinizam i nacizam ostavili su pustoš počinivši (ne)brojna (ne)djela!

British Library u travnju je upriličila izložbu *Sloboda i revolucija: Rusija 1917.*, kojom se željelo podastrijeti „svjež pogled na Revoluciju i prvu socijalističku državu”. Među izloženim predmetima bio je dnevnik posljednjega ruskog cara, govor Trockog itd. Obljetnicu „velikoga Oktobra“ Berlinsko kazalište Hebbel am Ufer obilježavat će cijelu 2017. predstavama *Utopijske realnosti – 100 godina s Aleksandrom Kolontaj.* U amsterdamskome Hermitage muzeju 4. veljače otvorena je izložba *Romanovi i revolucija.* Dok će u Londonu biti izložen dnevnik Nikolaja II., u Amsterdamu će se izložiti

dnevnik njegove supruge Aleksandre, jedno od oružja kojim je pogubljena carska obitelj, Rasputinova pisma utjehe, crteže djece Romanovih, igračke kojima su se igrali... I amsterdamska i londonska izložba, nadaju se organizatori, ilustrirat će „koje su careve odluke dovele do neizbježne revolucije i kraja 300-godišnje vladavine obitelji Romanov”.

Rusko društvo ne zna kako se danas postaviti prema obljetnici: ne zna što je to bilo: nacionalna tragedija, dostignuće, neizbježan događaj, korak naprijed ili natrag, poraz ili pobjeda... Po tome pitanju neće doći do sloge, nego će se obljetnici pristupiti oportuno, „palijativno” – svatko će obrađivati one aspekte koji mu odgovaraju. Oktobarska revolucija se istodobno i sakralizira i proklinje. Čak ni predsjednik Vladimir Putin nije donio ukaz nego samo preporuku državnim i lokalnim tijelima da raznim manifestacijama obilježe značajnu obljetnicu, pri čemu je izbjegao termine poput proslave i jubileja. „Cijeli sklop obilježavanja stogodišnjega ‘revolucionarnog’ jubileja proći će između dviju krajnosti, od izjave Aleksandra Solženjicina da je ‘20. stoljeće za Rusiju izgubljeno’ do one kako je ‘Staljin dobio državu s drvenim plugom, a ostavio s atomskom bombom’ koja se lažno pripisuje Winstonu Churchill, ali je sada ponovno puštena u promet”, izjavljuje povjesničar Artjom Ulunjan.

Zato su se, kako navode iz Londonske akademije koja je 9. veljače otvorila izložbu *Revolucija: Ruska umjetnost 1917. – 1932.*, koncentrirali na petnaest godina velike kreativne slobode, „kada su se mogućnosti činile bezgraničnima, a ruska je umjetnost procvjetala u svakome dostupnom umjetničkom mediju”. Prvi su put na istome mjestu pokazali hrabre inovacije Kandinskoga, dinamičke apstrakcije Maljeviča i suprematista te pojavu socrealizma. Izložili su fotografije, skulpture, Ejzenštejnove filmove i propagandne plakate iz zlatnoga doba grafičkoga dizajna. Dokumentirana je i svakodnevnica, kako se živjelo u stanovima, kuponi za obroke i sovjetski porculan, „idealističke težnje i tešku realnost”. U njujorškoj MoMA-i traje izložba *Revolucionarni impuls: Uspon ruske avangarde*, koja obuhvaća razdoblje između 1912. i 1935., dakle do razdoblja kada je socrealizam od države proglašen jedinim prihvatljivim stilom. Izložena su i djela Lissitzkyja, Gončarove, ali i pjesme Majakovskoga. Kustosi su željeli „obilježiti jedan od najvažnijih trenutaka u povijesti umjetnosti, nevjerojatnu kreativnost koja se pojavila u to doba i nastojanje umjetnika da utječu na sociopolitičke transformacije”.

* * *

Godine 1917. odvijala se i jedna od najvažnijih prijelomnica u svjetskoj povijesti umjetnosti – Oktobarsku revoluciju u stopu prati ruska avangarda, čiji su sudionici svoje prevratničke rukopise imali spremne i razrađene

i prije 1917., ali revoluciju objeručke dočekuju i pozdravljaju. U tome su društveno-političkome kontekstu očekivali oživotvoriti i materijalizirati svoja umjetnička postignuća i ostvariti vlastite umjetničke namisli i ciljeve. Pod revolucijom su smatrali ne samo onu socijalnu i političku nego, prije svega, duhovnu i kulturnu. Po njima bi umjetnost morala biti predvodnicom pri otvaranju mnogobrojnih životnih horizonata, čija se širina u tome trenutku jedva naslućivala.

Iako je prošlo stotinu godina, do danas se nastavljaju sporovi o naslijeđu ruske avangarde koja je masovnoj likovnoj publici sveudilj nedostavno poznata. Svi su slušali o ruskim avangardistima čiji se radovi čuvaju u depoima, ali nisu bili u prigodi vidjeti ih, čak ni istraživači. Tek 1989., primjerice, u Tretjakovskoj pripremljena je izložba Maljeviča, nakon nje uslijedili su postavi Tatlina, Kandinskoga, Popove... U moskovskoj Tretjakovskoj galeriji, u kojoj je u stalnome postavu izloženo jedno od najpoznatijih svjetskih djela avangardnoga slikarstva, Maljevičev *Crni kvadrat*, 16. listopada 2013. predstavljena je trotomna *Enciklopedija ruske avangarde* u kojoj je prvi put sistematizirana povijest i teorija avangardnoga stila od 1907. do 1932. „Nastupilo je vrijeme dugotrajna, osmišljena rada na izučavanju sačuvana masivnog materijala vezana za stvaralaštvo tih umjetnika. Sada počinje druga etapa – razdoblje našeg osmišljavanja, izučavanja i sistematiziranja, što treba dovesti do duboka i ozbiljna shvaćanja i što se tada događalo i čime se to utjecalo na danji razvoj umjetnosti”, poručila je tada Irina Lebedeva, ravnateljica Tretjakovske galerije.

Stotinu godina prošlo je od doba kada su se ruski umjetnici regrutirali u idejama da uspostave antisistem – utemeljen na novim načelima i djelima koja stubokom mijenjaju tijek povijesti umjetnosti. Nakon Oktobarske revolucije dogodio se kratkotrajan, ali slavan pokušaj modernizacije ruske umjetnosti u kojemu je avangarda postala službenim stilom. Ruska avangarda termin je zapadne umjetničke kritike – iako se zbivala u jednoj zemlji – objedinjavala je različite stilove, načela forme i estetske ideje. Ni jedan jedinstveni stil nije postojao nego skupine futurista, suprematista, rajonista, simbolista, kubista... Jedno im je, ipak, bilo zajedničko – bili su umjetnici ispred vremena. Ruska umjetnost oktobarskoga doba – Altman, Čašnik, Filonov, Gončarova, Kandinski, Kudrjašov, Larionov, Lebedev, Maškov, Rodčenko, Ševčenko, Stenberg, Tatlin, Jakulov... – stubokom je izmijenila svekoliko likovno stvaralaštvo diljem svijeta. Sadržavala je istinsku vitalnost i subverzivnost, „eksplozijsku snagu šoka“, a „publika je živnula izbačena iz kulinarske rutine; bila je za ili protiv, davala je oduška, ukratko, živjela je“ (Viktor Žmegač).

U kontradisciplinarnome, akcijskome udaru ruskih umjetnika, njihovih skupina i škola, teorijskih razmatranja i tehnoloških prakticiranja službi umjetnosti djela ruske avangarde presudno su utjecala na kasnije umjetničke stilove, ne samo u Rusiji nego i diljem svijeta – slikarstva, gra-

fike, ilustracije knjiga, filmskoga i kazališnoga kostima, scenografije, arhitektonskih utopija, primijenjene umjetnosti... Ruska avangarda jednom je od najvažnijih točaka europskoga modernizma. Njezina ostavština formirala je suvremene umjetničke tokove i pravce cijeloga 20. stoljeća i nije prestala egzistirati u snažnim znakovima koji su se transformirali u postmodernim umjetničkim praksama. U rasponima globalnih umjetničkih izričaja i izama ne postoji nijedna pojava koja je toliko ustrojila paralelni sustav djelovanja, školovanja, udruživanja i sučeljavanja, kao što je to učinila ruska/sovjetska avangarda. Ideje koje su uveli ruski avangardisti nadahnule su stvaraoce diljem svijeta, i to na različitim područjima, te dovele do korjenitih promjena na različitim područjima kulturnoga života i umjetnosti: arhitekturi, dizajnu, filmu, animiranome filmu, književnosti, glazbi... Inovacije koje su unijeli u područje umjetnosti odredile su vizualnu kulturu kakvu danas živimo i nastavljaju biti nadahnuće naraštajima umjetnika cijelo stoljeće poslije. Avangardistička težnja za rekonstrukcijom univerzuma rezultirala je multidisciplinarnom umjetnosti koja je objedinila sliku, riječ, pokret i živi nastup u totalnu umjetnost – spektakl u čijemu je središtu motritelj.

Brojni ruski avangardisti postali su mitskim stvaralačkim osobnostima poput Maljeviča – umjetnika-filozofa, umjetnika-teoretičara, umjetnikamistika, kreatora „intuitivna razuma“ i „zaumna realizma“. On je najsnažnije označio rusku avangardu, kao otac apstraktnog/suprematističkog stvaralaštva, a 20. stoljeće obogatio je i brojnim važnim teorijskim radovima. Držao je da se pravi slikar bavi ploham, bojom i teksturom kao takvima, a ne konkretnim predmetima. Njegovi rani eksperimenti u slikarstvu doveli su ga do suprematizma – hrabra vizualnoga jezika apstraktnih geometrijskih oblika i boja, koji uklanja granice slikarstva. Na prvoj samostalnoj izložbi izložio je 49 suprematističkih platana, među kojima je najpoznatiji bio *Crni kvadrat*, kojega je postavio na mjestu na kojemu Rusi drže ikonu i nazvao ga „Bogom nule“. Naslikavši *Crni kvadrat*, Maljevič je 1915. objavio „smrt predmetnoj umjetnosti“, to je bio silovit otpor umjetničkomu podržavanju prirode, poništavanje povijesti umjetnosti. Poslije revolucije naslikao je i *Bijeli kvadrat na bijelom*, sliku koja je predstavljala krajnji cilj suprematizma – apsolutnu bespredmetnost. Maljevič je ukinuo svaki prirodni, predmetni i povijesni aspekt, smatrajući da je „suprematističko bojeno mišljenje pokazalo da volja može očitovati stvaralački sustav onda kada umjetnik ukine predmet kao slikarsku osnovu“. Maljevičevi „kvadrati“, ostvarenja bez predstavno-iluzionističkih svojstava, od motritelja traže da neposredno vizualno iskustvo pokrene njegove receptivne mehanizme, njegov senzitivni i kognitivni aparat do stupnja koji je teško dostupan svakoj imaginaciji i konceptualizaciji. Svaki Maljevičev kvadrat introvertna je, potpuno nereferecijalna, introspektivna slika koja svoj energetski sadržaj sažima, koncentrira i zatvara u formu četverokuta, ne dopuštajući njegovo rasipanje u izvanslikovnome prostoru. Ona nije okrenuta motritelju

nego sebi samoj, vlastitoj unutrašnjosti, ne otvara se, ne pokazuje, njezin je govor šutnja i upravo tom šutnjom poziva motritelja sebi, ne čineći prema njemu ni jedan korak. Kvadrat pretpostavlja kontemplativan odnos, potrebu ulaganja mentalne energije kao pretpostavke otkrivanje tajne kvadrata. Maljevičeva filozofijska razmišljanja, poezija, prepiska sa suvremenima i danas su nadahnuće umjetnicima. Svjetsku pozornost privukao je velikom izložbom postavljenom 1927. u Njemačkoj, kada je u Bauhausu tiskao i knjigu *Bespredmetni svijet*.

Na drugoj strani je Tatlin: s idejom inženjera kao umjetnika – tumačio je i predviđao vrijeme u kojemu živimo – doba tehnologije. Za radikalne invencije Tatljina i Maljeviča veže se početak avangardnoga utopizma, na kojemu će biti postavljena dva međusobno različita utopijska modela – konstruktivistički i suprematistički. Tatlin, umjetnik, izumitelj i inženjer, za razliku od Maljeviča, držao je kako cilj i rezultat umjetničkoga djela mora biti neki materijalni predmet, a ne „apstraktna kombinacija šarenih mrvica“, a budućnost je sagledavao kao obilje privlačnih, a čovjeku korisnih predmeta. Jednom je u svađi Maljeviču izmakao stolac i uskliknuo: „Pokušaj sad sjesti na tu svoju geometriju i boju, bez materijalne tvari!“. Godine 1919. Tatlin je osmislio „toranj“, *Spomenik trećoj internacionali*, čudesan spomenik Oktobarskoj revoluciji te, odustajući od bilo kakve umjetničke vrijednosti u spomeničkoj plastici, nudi nov, „matematički iskren“ oblik. Stvorio je željeznu spiralu, u prvome redu zamislivši je kao koristan spomenik. Tatlinova mašta ne poznaje granica – ta rotirajuća sedmerokatnica trebala je u sebe primiti najviše vladine organe, predstavnike radnika i seljaka, jedno od širokih krila spomenika sadržavalo bi golemi filmski ekran, u spomeniku je trebao biti radijski odašiljač koji bi odašiljao na sve strane svijeta, a reflektori bi u oblake projicirali svjetlosna slova.

Godina 1922. kraj je razdoblja u kojemu je ruska bespredmetna umjetnost bila na svome vrhuncu. Nakon radikalnih Maljevičevih i Rodčenkovih formulacija u okviru monokromne slike sve se više, posebice u teorijskim raspravama, očituje stav o iscrpljenosti slikarstva kao specifična medija koji više ne udovoljava novim zahtjevima društva. Uskoro se odbacuju temeljni postulati umjetničke ideologije ruskoga bespredmetništva poput, primjerice, besciljnosti, nefunkcionalnosti i neutilitarnosti umjetničkoga djela, a na njihovo mjesto postavljaju se ideje utilitarnoga konstruktivizma i proizvodne umjetnosti. Afirmirano je snažno uvjerenje u sposobnost umjetnosti da radikalno preobrazi, ako već ne svijet, onda barem život određene osobe, pružajući joj istinsko transcendentno iskustvo i ključ samospoznaje. Kandinski, Maljevič, Chagall, Rodčenko i drugi avangardisti sugestivno grade spoznaje o tome što bi i kakva bi morala biti „umjetnost za narod“.

Jedno od općih mjesta međuratnih umjetničkih avangardi nedvojbeno je konstituiranje izrazito utopijske svijesti koja je ispovijedala i propovijedala nepokolebljivu vjeru u realnu snagu i moć umjetnosti, u njezinu pred-

vodničku misiju na putu ustroja novoga života i novoga svijeta. Od mnogih dimenzija i brojnih prevratničkih znakovitosti, koje je teško i pobrojiti, jedna od krucijalnih dimenzija ovoga razdoblja je i utopističko vjerovanje stvaraoca da umjetnošću mogu promijeniti svijet – ekonomsku, socijalnu, kulturnu i umjetničku zbilju, pa i samoga čovjeka. Jedan od ideala i jedna od interaktivnih ambicija umjetničkoga poslanja ruskih avangardista jest afirmacija pobune-težnje za izgradnjom novoga ljudskog duha, duhovnih vrijednosti pojedinca, a time automatski i drukčijega svijeta, dakle automobilizacija pojedinca, stvaranje moralno uspravnoga čovjeka-subjekta, emancipirane, slobodnomisleće jedinice („ideja slobodna ozbiljenja pojedinca“, rekao bi Marcuse). Nastojeći utjecati na pojedinčevo emocionalno, intuitivsko i misaono-duhovno stanje, umjetnici se, među ostalima, postavljaju i propovjednički. Iza ovih nastojanja stoji romantično uvjerenje kako je moguće da umjetnost bude jedna trasa samoosvješćivanja i porasta kritičke svijesti kod svakoga pojedinca, da ga pozove na subverziju, slobodu, kritičko ispitivanje i preispitivanje, „kako bismo svaki trenutak ili susret s nekim ili nečim pokušali doživjeti u originalu, a ne kao da se to podrazumijeva“, reći će Vlado Martek.

* * *

Optimizam nije dugo trajao – svaka revolucija poput poganskoga idola proždire svoju djecu. Romansi avangarde s revolucijom već 1921., još za Lenjina, došao je kraj. Boljševici su ustvrdili kako im avangardni umjetnici više nisu potrebni. Kada je ušla u svakodnevni život boljševičke države i u borbu koju je vodila i izgubila, ruska avangarda – u općoj dogmatizaciji svekolika života – biva likvidirana. Boljševici su trebali potpuno drukčiju umjetnost, uvijek spremnu udovoljiti društvenoj narudžbi. Punjin je u zimi 1924., kratko vrijeme po Lenjinovoj smrti, u svoj dnevnik napisao: „Sada se najviše isplati raditi Lenjinovo poprsje i naslikati Lenjina, no i u tome slučaju ništa se ne može postići bez veze i poslanstava“. Vlast se odlučila potpuno riješiti avangardista. Lunačarski, visoki funkcionar u kulturi, dojučerašnji poklonik avangarde, prijatelj i pomagač avangardista, odjednom je počeo govoriti da „ti umjetnici mogu pomoći revoluciji isto kao što nijema osoba može održati govor!“. Većini avangardista opijenost revolucijom prestala je sredinom 1920-ih. „Nigdje se više ništa ne miče, sve je zastalo, mrtvo. Postoji nešto zloslutno u potpunoj šutnji ovoga vremena. Svi čekaju da se nešto dogodi, ali ništa se ne događa. Zar će to trajati desetljećima? Užasavam se već i od pitanja“, pita se Punjin. Filonov 1929. prima ponudu Ruskoga muzeja za postavljanje samostalne izložbe. Postavili su njegove slike, tiskan mu je i opsežan katalog. Odjednom su muzejski oci okrenuli ploču: „Filonov je autor kojega moramo zataškavati,

a ne udarati ga na sva zvona. Možemo izložiti njegova djela, samo zato da izazovu kritike“. Odlučeno je da će izložbu otvoriti samo za radnike, a onda će je odmah zatvoriti „na zahtjev ogorčena mnoštva“. No proleter koji su bili pozvani na otvorenje izložbe ponijeli su se potpuno neočekivano: zatražili su neka se izložba otvori za javnost! Vlast je morala popustiti, a slike su čak tri godine bile postavljene u muzeju, no u tu dvoranu nisu puštali posjetitelje, pa Filonova izložba zapravo nikada i nije otvorena za javnost. Avangarda je održala još jednu izložbu u Ruskome muzeju, što je bio neobičan događaj koji je osmislio Punjin. Naziv joj je bio *Umjetnost u doba imperijalizama*. Posjetitelji su dolazili na izložbu kako bi se rastali s avangardom. Potom je vlast u mračne kazamate zatvorila radove avangardista. Poslije 1935. više ih uopće nisu izlagali. U SSSR-u je bilo mjesta za samo jednu umjetnost – socrealizam!

Već 24. travnja 1932., dekretom Centralnoga komiteta o prestrukturiranju književnih i umjetničkih organizacija, sve je postalo jasno – od toga je trenutka svako individualno stvaralaštvo zabranjeno. Iste je godine održana retrospektiva nazvana *Petnaest godina sovjetske umjetnosti*. Dvorane su bile ispunjene uraticima odanih režimskih umjetnika, ali zabrana još nije bila uhvatila maha pa su izložena i djela avangardista. Iako ih je bilo razmjerno malo, gotovo su ih sakrili u najudaljenije dvorane, što dalje od uzvanika.

Revolucionarna euforija ustupa mjesto strahovladi. Svake je godine autoritet Lenjinova nasljednika sve više jačao. Novi je partijski šef imao željeznu šaku. Uveo je potpunu industrijalizaciju, a u poljodjelstvu potpunu kolektivizaciju. Seljake su poput stoke tjerali da se udruže u kolhoze. Nitko se više nije osvrtao na pojedinca. „Riješeni“ su i rijetki protivnički glasovi. Godine 1932. Staljin bez ostatka instrumentalizira umjetnost, u njegovoj totalitarnoj državi avangardna umjetnost trajno je zabranjena, pretvorio ju je u pragmatični socrealizam, poniznu sluškinju njegovoj krvavoj strahovladi. Naime, nakon što je prvih postrevolucionarnih godina u SSSR-u cvala avangarda u svim umjetnostima, 1932. Staljin provodi reforme koje su na Zapadu proglašene svojevrsnim „kulturnim termidorom“. Maljevič je skinut s položaja. Na poledini jednoga platna napisao je „Mučan predosjećaj“. Kompozicija je ispunjena osjećajem praznine, osamljenosti i beznađa života. Tatlin je zapisao: „Neka propadnem, ali zapalit ću i uništiti svoja djela, ništa im neću ostaviti. Razljutili su me!“. Model njegova tornja još su nosili po gradu kada su bile svečanosti, čak su ga poslali i na jednu međunarodnu izložbu, ali postajalo je sve izvjesnije kako se toranj neće izgraditi.

Na prvome Sovjetskome kongresu pisaca, održanom 1934. u Moskvi, ključni govor održao je jedan od delegata po imenu Ždanov, prema kojemu će kongres postati poznat, a čija će doktrina u sljedećih petnaestak godina SSSR očistiti od svih oblika slobodne umjetničke misli; njegov govor 1934. nazvan je kulturnom inačicom atomske bombe. Taj govor u umjetničkome izražavanju donosi iskorjenjivanje i najmanje mogućno-

sti slobode, nestanak svakoga života u umjetničkome izričaju, posebice u književnosti i filmu, koje vlast posebno instrumentalizira u apologiji vlastite strahovlade. U roku od par godina proskribirani su svi, dotada od režima podržavani, avangardni autori, a kao jedini prihvatljivi oblik izražavanja nameće se estetika socijalističkog realizma. Avangardni umjetnici šikanirani su i zatvarani. U slikarstvu se veličaju kultovi Staljina, mladosti i radnika. Ideološke monumentalne spomenike i portrete izvodila je V. I. Muhina, a u arhitekturi je prevladao stil u kojemu se veličala moć države (Lenjinov mauzolej na Crvenome trgu u Moskvi, 1924. – 1930.). Jörg Baberowski potpuno je beskompromisan: Staljin je, po njegovoj analizi, bio strastveni nasilnik i nemilosrdni psihopat, despot koji je naređivao ubojstva po kvotama i nije štedio nikoga. U svojoj neposrednoj okolini sovjetski je vođa sijao strah, užas i nepovjerenje, a cijelo je društvo podčinio kulturi uništavanja i terora.

Bilo je umjetnika koji su se čuvali svakoga vezivanja stvaralaštva uz trenutni politički pragmatizam. Brojni su ostajali zastupnici romantična shvaćanja revolucije, nipošto njezini praktički izvršitelji – odlučno su branili autonomiju umjetnika i intelektualca pred svakim ideološkim i političkim pritiskom i odlučno su se odvajali od zahtjeva proletkulta. I oni su vjerovali u socijalnu projekciju umjetnosti, u njezinu oslobodilačku energiju, ali znali su kako je oslobođenje što ga umjetnost donosi isključivo duhovne prirode i zato ni u jednome trenutku ne može biti stavljeno u službu bilo kakvih izvanumjetničkih mjerila i interesa. Ideale njihovih ideala nisu mimoišle osude nositelja vladajuće ideologije, posebice u razdoblju ekstremna dogmatizma u Staljinovoj eri, i mnogi od njih jedno su završili. U Rusiji su rođeni, ali su je napustili netom ili nakon Oktobarske revolucije Aleksej Javljenki, Marc Chagall, El Lissitzky, M. F. Larionov i njegova supruga N. S. Gončarova te S. Poljakov.

Na poprištu ostaju iznevjerena očekivanja, izjalovljene ambicije. I suprematistička i konstruktivistička ideologija, iako međusobno sučeljene, u očima vladajuće politike jednako su neprihvatljive i stradavaju pod „formalističkim optužbama“. Potkraj 1940-ih počinje novi val represije pod parolom „sve zapadnjačko je loše“. Punjina su okrivljavali zbog svega, možda zato što je hvalio Cezannea, a moguće i zarad toga što je napisao udžbenik o umjetnosti Zapadne Europe. Punjin je uhićen 1949., a 1950. otpremljen na devet godina robije u koncentracijski logor podno Sjeverne polarnice, gdje 1953. i umire: „Nije mi sudio sud jer za suđenje nije bilo dovoljno dokaza. Sudio mi je poseban odbor i optužio me da se klanjam umjetnosti Zapada. [...] Kad bi me pitali kakav je pakao, opisao bih im ovaj logor“. „Da bar mogu malo čitati, a zimi nisam mogao. Imamo samo jednu svjetiljku na nas dvije stotine, obješena je sedam metara iznad nas. Zimi katkad mjesec nikad ne zalazi, vrti se po nebu, a nebo je ovdje široko, nema kuća ni stabala, a mjesec se šeće i šeće“, opisivao je uzničke dane.

Pokopan je u košulji bez lijesa, kao broj H11. Pojedini avangardisti, poput Hlebnjikova, nestali su u studeni Sibira. Sva su djela avangardista netragom nestala – po gradovima i selima uzdizali su se divovski kipovi graditelja komunizma, buljeći visoko iznad naroda, u nepoznato.

Maljeviču je 1927. bilo dopušteno napustiti zemlju, a Poljska i Njemačka s oduševljenjem su prihvatile njegove suprematističke slike. U inozemstvu je ostavio dio radova, nadajući se kako će se ubrzo vratiti i pokazati ih u još nekoliko zemalja. Ali, 1930. dospio je u ruke agentima NKVD-a, više od mjesec dana držali su ga u zatvoru uz optužbe da je njemački špijun. Isljednik ga je na saslušanjima pitao: „Ma o kakvom to sezanimu govorite, kakav to kubizam zagovarate?“. Iz tamnice su ga izbacili utjecajni prijatelji, ali više nije mogao napuštati zemlju, pa su mu se slike zatrle po Europi. Pokušao se prilagoditi novim zahtjevima režima. Napušta temeljne propozicije suprematističke umjetničke ideologije, jednoga od najkrupnijih, najdalekosežnijih zahvata u povijesti umjetnosti 20. stoljeća. Pristao je na nevjerojatan kompromis, vratio je lica ljudima koje je slikao. Možda nas još samo odjeća podsjeća da je Punjinov portret naslikao tvorac suprematizma, inovatorski interpretator kruga, kvadrata i križa. A da je, slikajući te kasne slike, bio svjestan suprematističkoga iskustva svjedoči sama njihova plastična organizacija; prije svega visoki stupanj redukcije formi, geometrizacija figura, čistoća boja, plošno tretiranje prostora... Preminuo je od 15. svibnja 1935. u Lenjingradu, u 57. godini života, i to u bijedi i siromaštvu, prije nego što je čuo kako su odbili njegov zahtjev za mirovinu. Tražio je da mu na lijesu iscrtaju suprematističke simbole, ali vlast mu je dopustila samo krug i kvadrat, a odbila križ kao „vjersku propagandu“. Na dan pogreba ulicama se kretala neobična procesija. Na kamionu su vozili čudan sanduk – suprematistički sarkofag koji je Maljevič sam za sebe sagradio nešto prije smrti. Na kamion su postavili i *Crni kvadrat*. Dio Maljevičevih slika Ruski muzej otkupio je od njegovih rođaka po mizerno niskoj cijeni, plativši tako *Crni kvadrat* samo 300 rubalja. Za njegove radove koji su ostali u inozemstvu nitko se u SSSR-u nije zanimao. Tatlin je zaplakao kada je čuo da je Maljevič umro. Nadživio ga je skoro dvadeset godina. Živio je spokojno, slikao svoje mrtve prirode i pjevao najmiliju pjesmu o vojničkoj zloj sreći. Filonov je do posljednjega trenutka bio siguran kako će proleterska revolucija pobijediti. Umro je od gladi u prosincu 1941., za opsade Lenjingrada, ali nije htio prodati ni jednu svoju sliku.

* * *

Neki elementi prakse autora oktobarske epohe desetljećima se oživljavaju u hrvatskoj likovnoj umjetnosti, među autorima koji zauzimaju poziciju mislećega, društvenog bića, individue koja osjeća i razmišlja i o socijal-

nome kontekstu i koja kreaciju osjeća kao etički čin, a socijalnu kategoriju umjetničkoga rada uzima kao ishodišno načelo. Djela koja su 1950-ih i 1960-ih Zagrebu dala pečat europskoga likovnog središta temelje se na zasadama ruske avangarde, konstruktivizma, neoplasticizma produktivizma (EXAT 51!), sučeljavajući se tada prevladavajućoj socrealističkoj umjetnosti preuzetoj iz SSSR-a. Europski umjetnici okupili su se 1960-ih u Zagrebu u Novim tendencijama oko ideje o uspostavi antisustava utemeljenih na novim načelima, iznašašćima oktobarske epohe – naslijeđe ruske avangarde i u 1960-ima ostaje jednim od najvažnijih nadahnuća europskoga modernizma! Nove tendencije u svojoj su ukupnosti duhovno naslijeđe oktobarskoga idealizma, novo su očitovanje snova umjetnika o mogućnostima izgradnje nekoga novoga, savršenijeg svijeta, svijeta bliže ili dalje budućnosti; doba idealizma, modernističkih utopijskih nagnuća, vjere u progres – materijalni i duhovni – vizije umjetnika kako će upravo umjetnost pomoći da se – sintezom umjetnosti, znanosti i tehnologije – proizvedu uvjeti za korjenitu promjenu duhovne i fizičke okoline, a u životnoj okolini promjene ukupne vrijednosti rada i postojanja – izgradi sređeniji i za čovjeka prihvatljiviji svijet. Riječ je – danas to znamo – o idealističkoj tlapnji, snoviđenju i nadi u globalno pozitivan i napredan suvremeni svijet, svijet duhovnoga i materijalnoga napretka.

U 1970-ima duh Oktobra nalazimo u radikalnim umjetničkim praksama zagrebačke Grupe šestorice autora, čije su prakse formirale oblike alternativnih načina proizvodnje i predstavljanja umjetnosti, redefinirale umjetničko djelo, promijenile umjetničke konvencije, bespoštedno kritički propitivale sustav i institucije umjetnosti, angažirale i prisvajale javni prostor. Radovi članova GŠA ne mogu se odijeliti od jednako utopijskih agitacijskih aktivnosti umjetnosti oktobarske epohe, novih formi vizualnoga priopćavanja nastalih u kontekstu pobuda i ciljeva nove ruske zbilje, stvarane u razdoblju dok je još uvijek, u izmijenjenim socijalnim prilikama, trajalo spontano očitovanje mnogih umjetničkih inicijativa. Kada – upravo u godinama „ranoga komunizma“ – dolazi do pojave novih umjetničkih koncepcija, nepoznatih u stvaralaštvu predoktobarskoga razdoblja. Ruski konstruktivizam, primjerice, spojio je potencijal ruskih utopijskih zajednica, poput Peredvižnjika iz 19. stoljeća, s energijom Oktobarske revolucije, zahtijevajući kolektivizaciju umjetnosti i njezino raspačavanje u najšire mase, koja će se na kraju udaljiti od samodopadna individualizma i subjektivnosti pojedinca. Umjetnička fizionomija autora iz GŠA ostvarivala se i kroz priželjkivanje društvenih promjena u kojima će umjetnost oktobarske epohe naći svoj okvir i smisao postojanja, podrazumijevajući korjenite promjene svijesti u pojedincu, ali i promjene institucija i kulturnih modela. Njihove akcionističke inicijative čitamo i kao posvetu (apoteozu!?) tomu stvaralaštvu koje je željelo stvarati novoga, duhovnijeg, boljeg čovjeka, čovjeka za novo doba koje će, vjerovali su, biti bolje i humanije.

Radikalne i inovativne umjetničke prakse GŠA formirale su oblike alternativnih načina proizvodnje i predstavljanja umjetnosti, redefinirale umjetničko djelo, promijenile umjetničke konvencije, bespoštedno kritički propitivale sustav i institucije umjetnosti. Umjetnici su uzurpirali ulicu kao društveni i kritički poligon i ona postaje mjestom manifestacije umjetnosti, što je potaknulo emancipaciju umjetnosti od institucionalnih okvira i galerijskih prostora, i to u izravnu sučeljavanju s javnosti, a rezultiralo je i novim načinima umjetničkoga izričaja: happeningom, performansom, urbanim intervencijama, akcionizmom, agitacijama...

Bilo je ljepše živjeti u doba u kojemu su se promicale utopističke ideje Novih tendencija, kasnije i GŠA i drugih pripadnika radikalnih praksi na hrvatskoj likovnoj sceni 1970-ih, nego danas. Odavno je nestala utopistička vjera u prevratničku ulogu umjetnosti. Velike ideje, pokreti i prevrati gotovo su nemogući. Umjetnost je odavno izgubila optimističku vjeru u svoju predvodničku socijalnu misiju i snagu, vjeru u sebe, predodređenost da ruši postojeći i stvara bolji svijet, u mogućnosti promjene društva umjetničkim djelovanjem, u svoj socijalni smisao, u poslanstvo, pa se iz umjetnosti povlače povišeni tonovi i patetični iskazi, a zamjena za to traži se u potenciranju osjećaja paradoksa, ironije i samoironije, i najvećma, u odašiljanju politički i etički korektnih *statementa*.

NOVI PRIJEVODI

Alfred lord Tennyson *

Idile o kralju

I. DOLAZAK ARTHUROV

Leodogran, od Cameliarda kralj,
Kćer imao je ljupku, jedinu,
što bješe od sveg svijeta ljupkija,
Guinevere, i u njôj mu cigla slast.

Jer mnogi kneževi su pred dolazak Arthurov
Tim otokom ravnali, i navijek bijuć' boj
Među sobom, opustošiše zemlju čitavu;
A još od vremena do vremena bi vojska pogana
Nahrupila preko mora i poharala ostalo.
I stog tu bujni nikoše divljine predjeli,
Gdje zvijerī navijek bijaše sve više i više,
A ljudi manje i manje, dok Arthur ne dođe.
Ta prvo Aurelius živio i vojev'o i umro je,
I za njim kralj Uther vojev'o i umro je,
No nitko od njih ne uspje kraljevstvo sjediniti.
A nakon ovih kralj je Arthur nakratko,
I posredstvom siline Stola svoga okruglog,
Sva sitna njina kneževstva poda se podložio,
I kralj i glava im, te oblast sazdade, i zavlada.

I tako zemlja Cameliarda bješe pustošna,
Obrasla luzima, uz mnoštvo zvjeradi,
A skoro nikoga da poplaši il' goni zvijer;

Te divlji pas, i vuk i vepar i medvjed stog
Dolažahu danonoćno i rovahu po poljima
I valjahu se po baštama kraljevim.
A gdje gdje i kadikad vučica bi otela
I proždrla dječicu, no ovdje-ondje dala bi,
S nestanka il' smrti legla, dojku surovu
Čovječjoj dojenčadi; i takva djeca, živući
U gnusnoj joj jazbini, kraj mesa svog bi režala,
I maćehu bi svoju oponašala na četirma nogama,
Dok, uspraviv se, ne odrastu u ljude vukolike,
Još gore nego vukove. A kralj Leodogran
Za povratkom je amo uzdisao rimskih legija
I Cezarova orla; tada brat ga kraljevski,
Urien, napade: najzad horda pogana,
Crvenec' sunce dimom, a krvlju tlo,
I šiljkom štono srce majke raskoli
Probadajuć' dijete, na nj navali, dok, začuđen,
Ni otkud pomoć tražiti on ne znaše.

No – kako doću da je skoro Arthur okrunjen,
Pa makar ne bez meteža kog zametnuše ti
Što vikahu: „On Utherov sin nije“ – kralj
Po njega posla, s riječima: „Ustaj i pomози nam!
Jer ovdje među čovjekom i zvijeri ginemo“.

A Arthur sudjelov'o ne bje još u djelu oružnom,
Međutim, poziv usliša te pristiže; i Guinevere
Kraj dvorskih stade zidina u prolasku da motri ga;
No budući da ni na štitu nije ni na šljemu nosio
Izliveno u zlatu znamenje svojega kraljevanja,
Već jahaše k'o puki vitez s vitezima vlastitim,
A mnogo njih u opremi bogatijoj od njegove,
Ne ugleda ga ona, il' ne zamijeti, ako ga i ugleda,
Tek jednoga sred mnoštva, unatoč licu otkritom.
Al' Arthur, gledajući dolje u svom prolasku,
Oćutio je gdje svjetlo očiju joj život mu
Najednom zgodi, no ipak odjaha i razape
Svoj šator pokraj šume. Onda rastjera
Sve pogane; zatim zvijeri istrijebi, te raskrči
Švu šumu, propuštajući sunčev sjaj, pa izgradi
Široke putove za lovca i za viteza
I tako vrati se.

Zakratko što tu se zadržā,
Sumnjičavost što navijek tinjaše u srcima
Tih dičnih lordova i baruna mu u oblasti
Na izvan bukne i u rat, jer mnogo njih,
Udruživši se sa do dva desetka kneževa,
Usuprot njemu ustade, uzvikujući: „Tko je taj
Da nama ravna? Tko dokaza da on
Sin kralja Uthera je? Gle! Njeg gledamo
I vidimo da lik ni stas, ni ud ni glas
Ni sličan nije Utheru kog znadosmo.
To sin je Gorloisov, al' kraljev ne;
To sin je Antonov, al' kraljev ne“.

A Arthur, odlazeći odande u bitku, osjeti
Gorčinu, i čemer i strahote žića tog,
Čeznućem prožet da se združi s Guinevere,
I mnijući dok jahaše: „Njen otac reče mi
Da ondje među čovjekom i zvijeri zginuše.
Zar izbaviti ne ću je iz ove zemlje zvjerinje
Te izdići na prijestol svoj i sebi bok uz bok?
Ta kakvo je veselje vladat k'o kralj osamljen,
Potresen – O, vi zvijezde, što treptite nada mnom,
O, zemljo, koja šuplje ječiš poda mnom,
Potresen pustim snovima? Jer izuzev da združim se
S onom što je najljupkija pod nebom,
K'o ništa činim se u svijetu tome silnome,
I htjenja si ne mogu htjeti ni djela si djelati
Posvema, ni u vlastitoj se oblasti učiniti
Pobjednikom ni glavarom. No kad s njome bih se združio,
Tad živjet bismo mogli k'o jedno žiće zajedno,
Te vladajući jednom voljom u svim stvarima
Moć steći da se ova tamna zemlja rasvijetli
I moć da ovaj mrtvi svijet se oživi“.

I potom – kako veli taj koji pripovijeda –
Kad Arthur pristize na bojno polje blistavo
Od razapetih protivničkih šatora, sav svijet
Bje tako bistar oko njega, te je vidio
I stijenu najmanju daleko na gori najnejasnijoj
I čak u jeku dana zvijezdu jutarnju.
Pa kada kralj bje razvio svoj stijeg,
Odjednom s obje strane, uz trublje jek
I urlike, i bojne rogove što prodiru u krv,

Boj dugim kopljima im konje potjera.
 I malo su baruni s kneževima premoć imali,
 A malo kralj, kako amo-tamo bitka je
 Pretezala; no Moći koje svijetom hodaju
 Načiniše nad njime munje uza silne gromove
 I sve oči zaslijepiše, dok Arthur silom svemoćnom,
 I rukē sve moćnije sa svakim udarcem,
 I predvođeć sve svoje vitezove zbaci kraljeve
 Caradosa, Uriena, Cradlemona Velškoga,
 Claudiasa i Clariancea Northumberlandskoga,
 i kralja Brandagorasa Latangorskoga,
 Uz Morganorea, Anguisanta Erinskog
 I Lota Orkneyjskoga. Onda, prěd glasom
 Strahovitim k'o uzvik onog koji promatra
 Spram onog koji griješi, misleć da je sam
 I cio svijet da sniva, zaokrenuše i dadnu se
 U bijeg, te Arthur naredi da odlože se gadare
 Što udarahu sred bjegunaca: „Oj! Uzmiću!“
 Stog kao naslikana bitka bješe rat
 Utihnuo, preživjeli zanijemjeli k'o pokojni,
 A srcem Arthurovim radost zagospodari.
 On nasmija se borcu svome kog je ljubio
 I štovao najviše. „Ti ne dvojiš da sam kralj,
 Te dobro ti se ruka danas za me trudila.“
 „Gospodine i gospodaru moj,“ kliknu, „oganj òd Boga
 na bojnóm polju na te silazi:
 Ja znam da moj si kralj!“ Na što se dvojica,
 Jer jedan drugog je u bitki štitio,
 Na polju smrti zakleše na ljubav besmrtnu.
 I Arthur reče: „Čovječja riječ je Bog u čovjeku:
 Što god nam dade sreća, do smrti ja ti vjerujem“.

Tad žurno s borbenoga polja odasla
 Ulfusa i Bediverea s Brastiasom,
 Do kralja Leodograna, tek vitezima svojim ih načinivši,
 Uz riječi: „Ako imalo sam služio ti valjano,
 Daj kćer mi svoju Guinevere za suprugu“.

Kad doču ih, Leodogran u srcu svom
 Premišljajuć se – „Kako ja, koji sam kralj,
 Koliko god da on mi pomože u potrebi,
 Da drugome no kralju dadem kćer jedinicu
 Il' sinu kraljevu?“ – glas podiže, i dozva si

Sjedokosa čovjeka, svog dvorjanika, komu je
Sve stvari povjeravao, i njega zatraži
Za savjet: „Znaš li što o Arthurovu porodu?“

Tad progovori dvorjanik sjedokosi te reče mu:
„Gospodine kralju, nema do dva starca koji znaju to,
A od mene je svaki dvaput stariji; jedan pak
Je Merlin, mudrac koji navijek služaše
U kralja Uthera svojim čarobnjaštvom; drugi pak
Je Merlinov učitelj (tako slovi) Bleys,
Što čaranju ga podučavaše; no učenik preteče
Svog učitelja, i toliko čak, da Bleys
Na stranu stavio je čaranje, i posjeo ga, i zapisao
Sve stvari i što god je Merlin činio
U jedan velik ljetopis, gdje buduće će godine
O tajni doznat Arthurova poroda“.

A njemu odgovori kralj Leodogran:
„O, prijatelju, da sam upola toliku pomoć primio
Od toga kralja Arthura koliku danas od tebe,
Tad čovjeku i zvijeri ja bih bio dopao:
Al' ti dozovi amo pred nas jednom još
Ulfusa i Bedivere s Brastiasom“.

Tad, kad su preda nj došli, reče kralj:
„Ja vidjeh gdje kukavicu tjera ptica sitnija,
I povod potjeri; no s kojeg sada razloga
Ti vaši velmože ratnu vrevu podjaruju,
Dok jedni zovu Arthura Gorloisovim porodom,
A drugi Antonovim? Vi, sami mi recite,
Tog Arthura držite li sinom kralja Uthera?“

A Ulfus i Brastias odgovore mu: „Da“.
Tad Bedivere, prvi od svih viteza
Što načini ih Arthur za svoje krunidbe, progovori –
Jer smion bje u srcu i na djelu i na riječi on,
Kad god bi kakva kleveta kralja okaljaval:

„Gospodine, o ovoj glavi ima mnogo glasina,
Jer ima tih što mrze ga u svojim srcima,
Nazivaju ga niskim rodod, i jer slatke su mu navike,
A zvjerske njine, drže za nj da manje je od čovjeka;
A ima tih što smatraju da više je od čovjeka,

I sanjaju da pao je s nebesa; no što ja vjerujem
 O svim tim stvarima – kako mariš doznati –
 Gospodine, ta znadeš da u vrijeme kralja Uthera
 Knez ratnik Gorlois, taj što imaše
 Tintagil zamak tik uz more kornvalsko,
 Oženio se ženom privlačnom, Ygerne,
 I kćeri ona rodi mu – od kojih jedna je,
 Od Orkneyja kraljica, Lotu žena, Bellicent,
 K'o sestra odana oduvijek uz Arthura
 Prianjala – no sina ona nije rodila.
 A Uther na nju svrnu oči ljubavi:
 Al' njoj, neokaljanjoj Gorloisovoj supruzi,
 Toliko gnušalo se sjajno beščašće mu ljubavi
 Da Gorlois se zaratio s kraljem Utherom:
 I svrgnut bješe Gorlois i pogubljen.
 Tad Uther u svom gnjevu i jarosti opsjede
 Ygerne u Tintagilu, gdje ju ljudi njezini,
 Videć' silnu najezdu oko svojih zidina,
 Napustiše i zbjegnu se, a Uther uniđe,
 Te ne bje nikog osim njega da mu zavapi.
 Stoga, opkoljena moći kraljevom,
 Na silu bješe za njegov udana u suzama,
 I sramotnom hitrinom; poslije tog,
 Ne mnogo mjeseci, kralj Uther umrije sam,
 Jaučuć' i naričuć' za nasljednikom što bi ravnao
 Poslije njega, da oblast mu u propast ne bi srnula.
 A u toj istoj noći, noći novogodišnjoj,
 Zbog žalosti i slijedom ogorčenja tog
 Što potresli su majku mu, baš puno prije vremena
 Bî rođen Arthur, i odmah čim se rodio
 Bî predan on na tajnim stražnjim vratima
 U ruke Merlinu, u udaljenoj osami da čuva ga
 Dok ne dođe njegov čas; zato što su velmože
 U one dane surove bili k'o i danas velmože,
 Divlje zvijeri, i sigurno bi bili dijete rastrgli
 Na dijelove među sobom da doznaše; jer svaki je
 Sam za se ravnat' težio i rukom svojom jedino,
 A mnogi je zamrzio na Uthera upravo
 Zbog Gorloisa. Stog Merlin dijete preuze,
 I preda ga Sir Antonu, staru vitezu
 I Utherovu prijatelju od davnine; i žena je njegova
 Kraljevića mladog dojila i podizala ga uz djecu vlastitu;
 A nitko ne znaše. I otad naovamo velmože

K'o divlje zvijeri bore se među sobom,
Te oblast je u propast srnula; no sad,
Još ove godine, kad Merlin (jer dođe njegov čas)
Pred sviju Arthura izvede, i na dvor ga postavi,
Objavljujući: 'Evo nasljednika Utherova, kralja vam',
Sto glasova povika: 'Ukloni ga!
Kralj nije naš! Sin Gorloisov je on,
I' možda dijete Antonovo, kralj pak ne,
I' možda niska roda'. Al' Merlin po umijeću svojemu,
I dok su ljudi ištuć' kralja grajali,
Bje okrunio Arthura; no kasnije se dični velmože
Udružiše, te tako banuše u otvoreni rat“.

Tad dokle kralj se u sebi premišljao
Da l' Arthur dijete sramotnosti je,
I' rođen sinom Gorloisovim je, po smrti mu,
I' Utherov je sin, i rođen prije svoga vremena,
I istine da l' ima pak u bilo čem
Što ova trojica rekoše, baš došla je u Cameliard,
Sa svojim dvama sinovima, Gawainom i mladim Modredom,
Od Orkneyja kraljica, Lotu žena, Bellicent;
Za koju kako umje, a ne kako htjede, kralj
Priredio je gozbu, govoreći, dok uz meso sjedahu:

„K'o led na moru ljetnome dvojbena je prijestolje.
Ti s Arthurova dvora dolaziš. Pobjednikom ljudi njegovi
Obznaniše ga! Da, no gle – to mni ti ovaj kralj –
Toliko ih je mnogo što ga mrze, a toliko snažni su,
Toliko malo vitezova njegovih, koliko god da hrabri su –
Da l' ima ruku dovoljno da protivnike savlada?“
„O, kralju“, kliknu ona, „i ja ću reć' ti; malo njih,
Malo njih, al' hrabri svi, svi jedne misli uz njega;
Jer blizu sam mu bila kada krici divljački
Plemića Utherovih zamriješe, te Arthur zasjede
Okrunjen na postolju, a ratnici mu klicahu:
'Ti budi kralj, a volju ćemo tvoju vršit' mi
Što ljubimo te'. Tad kralj je glasom blago dubokim,
I jednostavnim riječima sa silnom ovlasti,
Obvezao ih tako strogim zavjetima uza se,
Da kada ustaše od klećanja poviteženi, poneki
Je bio blijed k'o od prolaska sablasti,
Zarumeni se poneki, a drugi omami, k'o kad tko se probudi
Obnevidio napola od dolaska svjetlosti.

No kad je on prozborio i Okrugli si stol obodrio
Božanstvenim, velikim i umirujućim riječima,
Što ne može ih jezik moj ti kazat – opazih
Gdje òd oka dò oka kroz cijeli Red im zasinu
Na časak sličnost s likom kraljevim;
A prije no napustila je lica im, kroz križ
I one oko njega i okolo Raspetog,
Niz okno ponad Arthura se obruši
Plamen-boja, azur i zelenilo, u trima zrakama,
Te jedna pade nà svaku od triju ljupkih kraljica
Što stajale su šutke blizu prijestolja mu, Arthuru
Drugarice, netremice motreć' ga, visoke, slađanih
I svijetlih lica, koje će mu pomoći pri potrebi.

I ondje vidjeh maga Merlina, čiji golem um
I stotinu su zima nalik rukama
Vazala odanih što težače za gospodara svog.

A blizu njega stajala Gospa je od Jezera,
Što znade za čaranje finije od njegova –
Odjevena u bijeli brokat, zagonetna, čudesna.
Ta dala kralju ogromni je mač balčaka s krsnicom,
Uz pomoć kojega će otjerati pogane; maglica
Od tamjana se svijala oko nje, a lice je njezino
Posvema bilo sakriveno tmušom crkvenom;
No čut se moglo među svetim himnima
Glas poput šuma voda, jer ona prebiva
U bezdanu dolje; mirna, kakvo god da nevrjeme
Svijet potresa, i kad se biba površje,
Moć ima hodanja po vodama k'o Gospod naš.

Također, ondje opazih Excalibur
Gdje pronose pred njime za krunidbe mu, mač
Izronio štono je iz njedara jezera,
A Arthur prevesla i uze ga – optočen
Draguljima, Urimom vilenjačkim, po balčaku,
Pomutnju oku i srcu – toliko sjajne oštrice
Da ljudi slijepe od nje – na jednoj stranici,
Najstarijim na svemu svijetu urezano jezikom
'Uzmi me', no oštricu okreni ti pa vidjet ćeš,
I napisano govorom kím govoriš i sam,
'Odbaci me!'. Te Arturovo lice tužno bje
Kad uzimaše ga, al' ga stari Merlin svjetova:

‘Ti uzmi ga i udaraj! Vrijeme odbacivanja
Daleko još je’. Stog ovu silnu gadaru je kralj
Uzeo, i njom će protivnike svoje potući“.

Leodogran se obradova na to, ali nakani
Da svoje sumnje prorešeta dokraja, pa upita,
Uprijevši oči pune pitanja u lice joj:
„Čiopa su i lastavica srodne veoma,
No ti si bliža kraljeviću tom plemenitom,
Budući da sestra si mu mila“, a ona reče mu:
„Kćer Gorloisova i Ygerneina sam ja“.
„I stoga sestra Arthuru?“ kralj upita.
Odgovori mu ona: „Te su stvari tajne“, te dâ znak
Onoj dvojici sinova da odstupe i puste ih.
I Gawain ode, te u pjesmu udariv
Van jurnu, i dok kosa ga je lebdeć’ slijedila
Ko ždrijebac trčaše, i skakaše na sve što ugleda:
No Modred kraj vrata uho svoje prisloni
I tu je čuo napola; taj isti koji kasnije
Na prijesto nasrnu, i srćuć’ propast svoju susrete.

A kraljica mu onda odgovori: „Što ja znam?
Ta tamnih očiju i kosa bješe majka mi,
A tamnih sam kosa i očiju i ja; taman bje
I Gorlois, štoviše i Uther taman isto bje,
Crn malone; no ovaj kralj je puti svjetlije
Daleko od one roda britanskog i ljudskoga.
Također, svagda čujem ja u mislima
Iz osvita života moga jedan klik,
U suzama majku, i čujem je gdje govori:
‘Da barem imaš nekog brata, ljepušni,
Da čuva te na hrapavim putovima svijeta tog’“.

„Vaj“, reče kralj, „zar čuješ takav klík?
Al’ kad je Arthur prvo nabasao na tebe?“
„O kralju!“ kliknu ona, „pa reći ću ti istinu:
On susrete me prvo još kao djevojčicu:
Bjeh išibana zbog neke sitne pogreške
Za koju ne bjeh kriva; pa otrčah van
I bacih se na vrijesa kamaru
Te omrznuh na ovaj vrli svijet i u njem sve,
I zaplakah, i poželjeh umrijeti; a on –
Da l’ sam od sebe dođe, ne znam ja,

Il' Merlin ga je doveo, što, vele, može hodati
Po volji si neprimjetan – on se nađe uza me,
I slatke riječi govoraše, i srce mi utješi,
I suze mi obrisao, sa mnom buduć' djetetom.
I mnogo puta dođe on, i sveudilj
Dok ja odrastah rastao je uza me; a žalostan
Kadikada se činio, te s njim sam bila žalosna,
Krut usto katkada, i tad ne ljubljah ga,
Al' mio nanovo, i tad posvema ljubljah ga.
A odnedavna viđam ga sve manje i manje,
No prvi dani ti mi zlatne sate doniješe,
Jer tad sam doista mislila da on će biti kralj.

Al' ded da ispričam ti drugu pripovijest:
Bleys naime, učitelj Merlina nam, kako kazuju,
Tek nedavno umrije, a vapaj svoj mi uputi
Da počujem što govori prije no život napusti.
K'o pa dijete vilinsko skutren mag je ležao;
I kada uđoh ispriča mi kako on
I Merlin navijeke u kralja služahu
Uthera, prije no on umrije; a u noći toj
Kad Uther u Tintagilu bijaše preminuo
Jaučuć' i naričuć' za sljednikom, njih dvojica
Napustiše nepomična kralja, te izašav na zrak,
U času s dvorske kapije odmah do provalije
U silasku kroz tmurnu noć – tu noć
U kojoj međe neba su i zemlje iščezle –
Spaziše, tako se visoko u turobnim dubinama
Nebesā doimaše, brod, što bješe oblikom
Ko krilat zmaj, a od statve pa do statve bješe sav
Blistav od posade što sijaše na palubi,
Te nestade čim viđen bi. I tada se njih dvojica
Spustiše do zaljeva, te gledahu gdje silno more valja se,
Za valom val, od prethodnoga svaki silniji,
Dok zadnji, deveti, polovinu dubina sabiruć'
I prepun glasova, ne nadode polagano i surva se
Hućeci, i cio bješe val u plamenu:
A niž val i u plamenu bje nošeno
Djetence nago, te do Merlinovih nogu dopluta,
A on se prignu i djetence dohvati, pa kliknu: 'Kralj!
Evo nasljednika, Utheru!' A krijesta je
Tog silnog zapjenjenog vala, vinuv se uz obalu,
Ošinula čarobjaka dok riječ izgovaraše,

I iznenada podiže se svud oko njega u plamenu,
Te dijete i on bjehu ogrnuti plamenom.
I odmah potom uslijedilo je zatišje,
Odstрто nebo i zvijezde. 'A ovo isto dijete', reče on,
'Je taj što ima vlast; i ne bih se u miru mogao odijeliti
Dok nije ispričano to'. I rekav to vidovnjak je
Kroz tjesnac i strahovit klanac smrti prošao,
Te nikad više ne će biti ispitan
Izuzev s onu stranu; ali kad sam susrela
Merlina, i pitala ga jesu li te stvari istina –
Taj zmaj što sija i to nago djetesće
U slavi morā kako silaze –
On nasmija se po svom običaju, pa mi odvrati
U zagonetnim trojcima starog doba, te je rekao:

'Dažd, dažd, i sunce! Duga nā nebu!
Mladić bivat će sve mudrijim u vremenu;
Um starca može lutat sve do smrti mu.

Dažd, dažd, i sunce! Duga ponad ledine!
A istina je ovo za mene, a ono za tebe;
A istina je bilo da se ogoli il' odjene.

Dažd, sunce, i dažd! I cvijetak cvjeta slobodan:
Sunce, dažd, i sunce! A gdje je taj što zna?
Od silnog ide bezdana do silnog bezdana'.

Tako zagonećući Merlin me razljutio; no ti
Tom kralju ne boj se svoju dat' jedinicu,
Guinevere: tako vrsno bardovi će o njem pjevati
Ubuduće; i tamna sva kazivanja od starine još
Što lutaju i ore se u ljudskim mislima,
I koja oko svojih vatri vremešan puk dozivlje
Za utjehu pošto im se nadničenje dovrši,
O kralju govore; a u naše vrijeme Merlin je
Također govorio, bez šale, te se zakleo
Da, iako ga mogu ranit, ljudi, ne će umrijet on,
Već minuti te doći ponovno; i tad il' sad
U potpunosti smlaviti pod nogom pogane,
Dok oni i svi ljudi ga ne pozdrave k'o kralja svog“.

Dorēče ona te se obradova kralj Leodogran,
Pretresajući ipak: „Da l' da pristanem il' odbijem?“

Dvojaše, i drijemaše, klimaše i spavaše, te ugleda,
Snivajući, obronak zemlje što je navijek rastao,
Za poljem polje, sve do visa, a vrhunac mu
U magli skriven, i na njem kralja utvarna,
Gdje sad se nazire, a sad iščezava; a na obronku
Mač niknu, pade košuta, stado rastjerano bi,
Vatra proplamsa; i zemlja sva od krovova i stogova
U nanosima dima ispred vjetra vrtložna
Sprema vrha strujaše, i miješala se s maglicom
I činjala je gušćom; dok utvarni je kralj
Kadikad glas ispuštao; a tu il' tamo je
Po gdjejoj stajao pokazujuć' spram glasa, dočim ostali
I dalje sjekli su i palili, uzvikujuć': „Kralj nije naš,
Sin nije Utherov, niti kralj je naš“,
Dok u tren oka san mu se ne izmijeni, maglica
Se spusti, te se čvrsta zemlja prometnu
U ništa, ali kralj na nebu stajala
Okrunjen. I Leodogran se probudi te odasla
Ulfusa i Bediverea s Brastiasom
Na Arthurov dvor ponovno s odgovorom potvrdnim.

Tad Arthur naloži svom borcu kog je ljubio
I štovao najviše, Sir Lancelotu, neka izjaše
I kraljicu dovede; – te s dveri ga je motrio:
A Lancelot se sred cvijeća otputio
(Jer tad bje kasni travanj) te se vratio
Sred cvijeća, u rožnjaku, uz Guinevere.
Tad prispje joj, u liku velikoga svetca Dubrica,
Poglavar Crkve britanske, te ispred najdostojnijeg
Od sviju žrtvenih joj svetišta, s njome kralja je
Tog jutra vjenčao, u bjelini sve besprijekornoj,
Vrle počimače doba plemenitijeg,
A vitezovi mu, uživajuć' u zavjetima njihovim i u njemu,
Oko njeg stajahu, još radujuć' se u radosti njegovoj.
Kroz otvorena vrata rožnjačka su polja nadaleko blistala,
Od rožnjaka bijel procvao je sveti žrtvenik,
Na kralja im je silazilo sunce rožnjačko,
Zagledali su u ljepotu svijeta čitavog na svojoj kraljici,
Razvijali mirodije, a protjecaše usporedo s himnima
Glas poput šuma voda, dok njih dvoje se
U hramu zaklinjahu Kristovu na ljubav besmrtnu;
Te Arthur reče: „Evo, tvoj je usud moj.
Što god nam dade sreća, do smrti ljubim te!“

A kraljica mu odgovori oborenih očiju:
„Kralju i gospodaru moj, do smrti ljubim te!“
I sveti Dubric ruke raširi i izreče:
„Vladajte, i živite i ljubite, i svijet učinite
Drugačijim, i bila jedno s tobom tvoja kraljica,
I sav Red ovaj Stola tvoga okruglog
Ispunio svrhu beskonačnu kralja svojega!“

To Dubric reče; ali kad su hram napustili,
Od Rima dični velmože pred vratima stajahu,
S prezirnom mirnoćom motreć njihov prolazak;
Tad dok su koračali kröz grad sav u plamenu
Od sunca i tkanina zlatnih, trublje svirahu,
I svi su Arthurovi vitezovi ispred kralja pjevali:

„Duni, trubljo, jer svijet je bijel od rožnjaka;
Duni, trubljo, noć se otkotrlja dugačka!
Duni kroz sav živi svijet: ‘Nek’ vlada kralj.’

Zar Rim il’ pogani će ravnat’ Arturovom oblašću?
Bljesni, gadaro i koplje, balto, sruči se na kacigu!
Balto, sruči se, i bljesni, gadaro! Nek’ vlada kralj.

Za kralja udari i živi! Vitezi mu čuli su
Da Bog je kralju kazao riječ tajnovitu.
Balto, sruči se, i bljesni, gadaro! Nek’ vlada kralj.

Duni, trubljo! On će nas iz praha podići.
Duni, trubljo! Život snazi i smrt požudi!
Zazveči, balto, i zaječi, gadaro! Nek’ vlada kralj.

Za kralja udari i umri! I ako umreš ti,
Kralj je kralj, i najvišem će navijek stremiti.
Zazveči, balto, i zaječi, gadaro! Nek’ vlada kralj.

Duni, jer sunce nam je moćno sred rožnjaka njegova!
Duni, jer sunce nam je moćnije od dana dõ dana!
Zazveči, balto, i zaječi, gadaro! Nek’ vlada kralj.

Kralj će slijedit’ Krista, a mi kralja svog,
Komu je udahnuo otajstvo višnji Bog.
Balto, sruči se, i bljesni, gadaro! Nek’ vlada kralj“.

Svi vitezovi tako pjevahu, primičuć' se dvoru njihovu.
Za gozbe ondje ti od Rima dični velmože,
Od prilježnice svijeta koja vene lagano,
Ukročiše, i tražahu k'o u davnini danak svoj.
No Arthur progovori: „Evo, buduć' da se ovi zakleše
Da moje bit će bojeve, i štovat' me k'o kralja svog;
Poredak se stari mijenja, predav mjesto novomu;
I mi koji se borimo za Krista, vrlog oca nam,
Uvidjev da postali ste preslabi i prestari
Da rastjerate pogane od svojih rimskih zidina,
Danak plaćat' ne ćemo“; stog ti dični velmože
Odstupiše u bijesu, te se Arthur s Rimom zavadi.

A Arthur i vitezovi njegovi su nakratko
U svemu jedne volje bili, te posredstvom te snage kralj
Pod svoje priveo je sitna kneževstva,
Boraše se, i u dvanaest silnih bitki nadjača
Horde pogane, te oblast sazdade i zavlada.

S engleskoga preveo Luka TRIPALO

*Alfred TENNYSON, engleski pjesnik (Somersby, Lincolnshire, 6. VIII. 1809. – Aldworth, Surrey, 6. X. 1892.). Rođen u svećeničkoj obitelji. Od 1827. studirao u Cambridgeu, no studij je napustio nakon očeve smrti (1831.). Ondje je upoznao kritičara Arthura Henryja Hallama i priključio se tzv. „Cambridgeskim apostolima“. U tom studentskom klubu težio je profilirati kulturnu politiku u čijem bi žarištu bila fabrikacija jake nacionalne povijesti, što je postalo osnovom njegove poetike i došlo do osobita izražaja u prvoj pjesničkoj zbirki *Pjesme, uglavnom lirske (Poems, Chiefly Lyrical, 1830.)*. U toj zbirki lirika naglašene senzualnosti i melodioznosti služi kao podloga za proizvodnju naoko organskog nacionalnog identiteta i pseudomitske nacionalne povijesti. Taj je stav donekle revidirao u dvjema zbirkama *Pjesama (Poems, 1832. i 1842.)*. Godine 1842. započeo je raditi na opsežnu pjesničkom ciklusu *U spomen, A. H. H. (In Memoriam, A. H. H., 1850.)*, najutjecajnijem viktorijanskom pjesničkom djelu, posvećenom njegovu preminulom prijatelju Hallamu. U tom je ciklusu artikulirao nosive pretpostavke viktorijanske kulture, napose prijemor između biblijske ezgezeze i prirodnih znanosti. Od kasnijih zbirki značajnije su *Maud i druge pjesme (Maud, and Other Poems, 1855.)*, *Kraljeve idile (Idylls of the King, 1859.)*, *Sveti gral i druge pjesme (The Holy Grail and Other Poems, 1869. – 70.)*, *Balade i druge pjesme (Ballads and Other Poems, 1880.)*, *Tirezija i druge pjesme (Tiresias and Other Poems, 1885.)*. Godine 1850. naslijedio je W. Wordswortha kao dvorski pjesnik (poet laureate). Uz R. Browninga najznačajniji je viktorijanski pjesnik. Njegovo pjesništvo obilježava karakteristična melodioznost, stilska kićenost i zasićenost osjetilnom metaforikom, te – posebno u oprjeci Browningu – stanovita politička konzervativnost, nasuprot kojima će se poslije definirati poetika modernizma.

Stvarnost postoji da
bi zarobila snove
(Kubanska književnost u
zagrljaju državnoga činovništva)

„Suvremena kubanska književnost“,
Republika 7-8 / 2017., DHK, Zagreb

Upravo u književnosti treba provjeriti koliko je komunističko jednoduše zahvatilo zdravo tkivo umjetnosti i je li kubanska književnost bila dovoljno snažna i vitalna oduprijeti se marksističkim tlapnjama i okrutnoj komunističkoj praksi nakaradne i uzaludne jednakosti i one, još gore, sovjetske uravnilovke? Dovoljno hrabra odreći se komunističke represije i perfidnom vabu Agitpropa, privilegijama povlaštenih i komunističkoj praksi nimalo bezazlenih denuncijacija? Ne smije se smetnuti s uma da je u Fidelovoj Kubi književnik bio zamišljen samo kao podupiratelj Revolucije, kao „poštena inteligencija“ pretvorena u državnoga službenika, s prikladnim radnim vremenom i prikladnim pogodnostima. Nesumnjivo privilegirana skupina, ali s normiranom književnom produkcijom, bilo da je norma izražena u broju napisanih kartica na godinu ili *pjatoletnom* kvotom u pjesmama, kratkim pripovijetkama, dramama, ogleđima i svim drugim književnim i publicističkim vrstama. Naravno, u paketu išla je i laskava državna titula književnika, kao i obvezna zadaća toga „državnog književnika“ da umješno tupi oštricu društvene kritike i kontrolirano opstruira izlazak, po režim „nepočudnih“, tekstova u javnost.

Književnost bi posljednja trebala pokleknuti i pasti pod iskušenjima vlasti i njezinim tiranskim pritiscima, te kao ishodište i utočište slobodnog mišljenja beskompromisno i ponosom vijoriti zastave intelektualne i književne osviještenosti, ako se već u okolnostima partijske diktature ne može iskreno posvetiti umjetnosti. To se, zapravo, odnosi na svaku umjetnost, kao na zaglavni kamen kulture i temelj svjetonazora, međutim, povijest je pokazala kako su u komunističkim tiranijama upravo književnost i književnici prvi podlegli 'diktaturi proletarijata' te javno ili prićuvno pohrlili u agitpropovski stroj. U korak su ih slijedili likovni, glazbeni i drugi „umjetnici“, svi koji su izračunali da je država, pa bila ona i komunistička diktatura – alergična na sve što nije u funkciji Revolucije – ipak najbolji i najpouzdaniji poslodavac. Oni doista malobrojni, koji su platili cijenu umjetničke slobode i oduprli se ideološkoj hobotnici, predstavljaju tek častan izuzetak. Mnogo je više onih što su, odijevajući se u prnje slobode, sebi tepali „neshvaćena avangardo“ i u očima neupućenih izgledali važno i umjetnički dovršeno.

U SSSR-u sovjetska je književnost gubila svaku utakmicu s ruskom, bilo da se radilo o ostacima predrevolucionarne ruske književnosti (Maksim Gorki, Sergej Jesenjin, Vladimir Majakovski...) ili je riječ o *de facto* ruskoj književnosti unutar već „državotvorne“ i od države poticane sovjetske književnosti (Mihail Bulgakov, Vladimir Nabokov, Boris Pasternak, Josif Brodski...). Mihail Šolahov i Aleksandar Solženjicin su sovjetski pisci; prvi je skromnih književnih dosega, drugi je, pak, disident koji funkcionira samo unutar kruga boli i sovjetske represije. Mnogi današnji ruski književnici još su u čvr-

stome zagrljaju službeno ugašene, ali ne i prezrene sovjetske književnosti. Čak i ako su stvarali u nesovjetskoj: Gorbačovljevoj i Putinovoj Rusiji. Sovjetski um još će se stoljećima (bezuspješno?) ispirati.

Slično se zbilo i u Hrvatskoj gdje komunistička književnost, na čelu s Miroslavom Krležom i agitpropovskim oštroperima, ipak polako gubi prevlast nad hrvatskom književnosti Vladana Desnice, Grge Gamulina, Slobodana Novaka i Petra Šegedina, na primjer, ali ta komunistička, tzv. „angažirana književnost“, ni do danas nije položila oružje niti priznala poraz nego bez imalo stida još hvali i priziva zlatno doba agitpropovskih nasrtaja na umjetnost i književnost.

Komunistička književnost ne uspijeva, koliko god joj njeno Ministarstvo (kulture) pogodovalo i obilno ju nagrađivalo. Naime, to uopće nije književnost već skorbutna komunistička nabožnost namijenjena književnim beskućnicima i ideologijom ispranom čitateljstvu: posvećena „širokim narodnim masama“, a najviše podobnim intelektualistima i nositeljima štafete, poštenoj inteligenciji i sindikalnim aktivistima.

Zato je prevoditeljski poduhvat Željke Lovrenčić *Suvremena kubanska pripovijest (Republika, DHK, Zagreb, 2017.)* zanimljiv, koristan i nadasve poučan. Književni časopis *Republika* učinio je pravi nakladnički iskorak, posvetivši cijeli jedan broj suvremenoj kubanskoj kratkoj prozi. Rijec je o svojevrsnoj antologiji. Prevešći tridesetak kratkih pripovijetki po izboru autora(!), hrvatskomu je čitateljstvu prevoditeljica dala dobar uvid u suvremenu (kratku) prozu kubanske književnosti, a autore ponukala da se predstave u svome najboljem svjetlu. Uz Sjevernu Koreju i Rijeku, Kuba je posljednji relikat „svjetske revolucije“ sovjetskoga tipa i zanimljivo je pratiti što se tamo u književnosti događa. Taj, već endemski komunizam polako se sprema u epruvete, pečati i zaključava u podzemne trezore; on sve manje živi u otvorenim prostorima „crvene zore“ i sve manje čeka na još jednu pobjedu nekoga novoga „crvenog oktobra“. Suvremena kubanska književnost pokazuje lagani odmak od agitpropovskih vremena, crna silueta Che Guevare na crvenoj podlozi sve je bljeđa i postaje mrlja.

Zanimljivo je vidjeti koliko je književnosti preostalo u ljudima koji sebe drže

književnicima i može li jedno društvo, cijela jedna otočna država, živjeti na diskretnim pohvalama svojih književnih plaćenika ili je svima već jasno kako suvremenu kubansku prozu sada piše jedan drugačiji pogled na svijet? I to je početak, kubansko vraćanje korijenima latinsko-američke književnosti.

Predstavljena suvremena kubanska književnost još nije proza najvećih pera Latinske Amerike na kakvu se razmaženo europsko čitateljstvo naviklo. Padaju mi na pamet neka provjerena imena poput kubanskoga romanopisca i esejista Aleja Carpentiera (1904. – 1980.), Carlosa Fuentesa (1928. – 2012.) meksičkoga književnika ili razvikanoga nobelovca, Gabrije-la Garcije Marqueza (1927. – 2014.), Juana Rulfa (1917. – 1986.), meksičkoga klasika, argentinskog književnika Julija Cortzára (1914. – 1984.), peruanskoga klasika Marija Vergasa Llosa (1936.) i barda latinsko-američke književnosti, slijepoga i svevidećega Argentinca Jorgea Louisa Borgesa (1899. – 1986.). Svi su oni, i još mnogi drugi, svojim djelima uveli i pozicionirali latinsko-američku književnost u svjetsku književnost. Sve je to daleko od kubanske književne produkcije, ali ti su uzori ipak uočljivi i kubanska se književnost polako ulijeva u svoju latinsko-američku maticu.

Pismenost u *Republici* predstavljenih kubanskih autora neosporna je, čak je i tehnička izvedba sukladna kanonima kratke proze i dobro riješena, gotovo sve je na svome mjestu... još samo nedostaje vremena, života u slobodi daleko od autocenzure. Još se uvijek dosta toga krije i skriva, čak i kad nije u pitanju književna provokacija. Ima tu dobrih ideja i solidno odškolanoga pripovjedačkog umijeća, sjemenovodi književne kreacije više nisu podrezani i neprestano se događaju dobri pokušaji književne oplodnje stvarnosti i pišćeve fikcije. Autori vješto zaobilaze ideološku matricu i uspješno se dovijaju kako bez prevelika rizika doskočiti preporučenoj književno-činovničkoj normi ili makar jednom malo pobjeći budnomu oku još uvijek nazočnih cenzora.

Kubanska je književnost ostala na otoku zatočena plavetnilom mora i ugodnim krajolicima Kariba ili joj se pružila prigoda otputovati u prijateljski SSSR (na primjer:

Adolfo Carballo, *Lubanja Adolfa Pözlza*). No taj boravak u zemlji „alfa“ Revolucije samo ih je dodatno uznemirio, ni sami nisu sigurni zbog čega. Komunistizam sibirskih hladnoća nije isto što i komunizam tirkiznoga tropskog mora. Zapisana su i ratna sjećanja iz Angole (Emilio Comas Paret, *Samoća uz još mnogo toga*), ratne traume u tuđoj zemlji, daleko od smisla i razloga. Hemingway se, kao književna tema suvenirskoga predznaka, neprestano podgrijava i preparira na jednoj turističkoj razini (na primjer: Alberto Guerra Naranjo, *Vidikovac*), a utisci s putovanja u SSSR daju se dobro literarizirati i to sovjetsko inozemstvo provlači se kroz pripovijetke kao veliko životno iskustvo. Iстина, ponekad bez pravoga književnog izazova i rezultata, ali komunizam u hladnome podneblju SSSR-a kubanskim piscima ostavlja drugačije utiske nego onaj karipski, i to polarno sovjetsko iskustvo je neizbrisivo. „Izleti“ u SF (Eric Flores Taylor, *Staklena kuća*), u snove (Ahmel Echevarría, *Imaš petlju*) i maštu (na primjer: Antonio Rodriguez Salvador, Čvrsto i Arnaldo Muñoz Viquillón, *Lila*) redovito su književno dosta zahvalni i dragi kubanskim pripovjedačima. Isto kao i pripovjedačke teme opskurnoga i pritajenoga iz „Zone sumraka“, koje su svako toliko preliju u kubansku svakodnevicu i poigraju sa zbiljom. U pripovijetki Čvrsto zona sumraka kafijski se smjestila u ždrijelu državne birokracije. To začudno i jezovito uvijek je golicavo, koliko već i potrošeno. Jeza je kubanska svakodnevnica elementarnoga siromaštva, o kojoj se do jučer nije smjelo previše pisati, čak niti spominjati, pa je svoj ispušni ventil našla u tjeskobi usporedne stvarnosti. Možda su, ipak, najzanimljiviji literarni pokušaji obrada disidentskih tema, poput opisa bijega iz Kube jednim improviziranim čamcem (Julio Treaviso, *Galeb je letio u daljinu*) i bijegom u maštu (Eduardo Heras León, *Dolce vita*). Dobar pokušaj i smjelo, koliko i oprezno.

Za ozbiljnu književnost potrebna je izborna sloboda te znatizeljan um, slobodan od opreza autocenzure i ideološkoga dodvoravanja. Čak ni ljubav, preljub, erotika i siromaštvo kao, na primjer, u pripovijetkama Carlosa Zamore, *Ono što dolazi od mora* ili *Otvori oči* Elaine Vilar Madruga ne može do kraja ispratiti misaonu skučenost

izazvanu tjeskobom i strahom da nikad ne znaš kada će ti pokucati na vrata i odvesti u nepoznatome pravcu za jedno neodređeno ili, još gore, trajno vrijeme.

Najbolje kratke pripovijetke latinoameričke književnosti nisu savile svoja gnijezda u Castrovoj Kubi, kao što se književnost ne može (i ne smije) snaći ni u jednoj diktaturi jednoumlja. Kubanski su se autori vrlo vješto prilagodili društvenomu okruženju komunističke diktature, čak ponekad i previše vješto, kompromisi su bili veliki i još danas uočljivi, ali je književnost ipak preživjela i vratila se svojim kanonima.

Davor VELNIĆ

Zbirka koja priziva život

Ljerka Car Matutinović, *Dok su ti ruke u pokretu*, Alfa, Zagreb, 2017.

Ljerka Car Matutinović, pjesnikinja osebudna glasa i iznimnih stihotvornih vještina, svakom novom zbirkom obogaćuje lirsku zakladu hrvatskoga pjesništva i hrvatskoga jezika. Tematski harmonične i naslovom povezane u cjelinu, bez obzira jesu li nove ili izabrane iz dotadašnje riznice pjesama, sve njezine zbirke su poezija stanja i raspoloženja, osjećaja i misli istoga ženskoga bića koji bez pjesme živjeti ne zna i ne može. Cijeli je svoj život u različitim vremenima i na različitim životnim postajama pohranila u pjesme, a ako ćemo po istini, i svi drugi pjesnici od imena čine to isto – stihom kazuju radost i ljepotu postojanja, tugu prolaznosti i neumitnost smrti.

Ustrajno slažući pjesme u uvijek nove i začudno svježe zbirke, nanizala ih je Ljerka podosta, čak dvadeset dosad, a upravo smo pred najnovijom od njih – *Dok su ti ruke u pokretu*. Nastala u najpotresnijemu razdoblju njezina života, dovršena je mjeseca studenoga 2016. godine. Kao i u drugim zbirkama, i ovdje se iza intrigantna naslova krije jedinstven poetski svijet, gdje je pedeset i sedam pjesama složeno u triptih (15 + 23 + 19) opremljen podnaslovima *Dok su ti ruke u pokretu*, *Mjesečeva smo hrana* i *Dok se duša opire*.

Suočena *jednoga jutra* s tragičnim gubitkom i nijemom, bešćutnom smrću, gubi pjesnikinja svoj dotadašnji životni smisao i razlog postojanja, odjednom pretvorenoga u negaciju bitka, u patnju, prazninu i nemoć, jer ju je onaj najbliži, što je sve dosad tu bio, zauvijek napustio, i *umotan u tamu galaksija* – zašutio, prestavši biti sugovornik i dohvatno živo biće. Prisiljena na velik i konačni oprostaj sa svime što je bilo, i sa samom sobom kakva je bila i kakva više nikad ne će biti, sjeća se pjesnikinja s gorčinom sebe dojučerašnje, one iz zbirke *Jabuka na glavi* i *Jabuka puno krilo*, kada se nije osjećala sa stabla palom i patnjom nagriženom jabukom, boreći se održati život dok čeka čudo izbavljenja.

Cijelu je zbirku ispjevala slobodnim stihom, bez interpunkcija i drugih znakova, s pokojom samo, nužnom intervencijom: zarecima uza samo dva umetnuta vokativa, upitnikom u naslovu i na kraju pjesme *Zašto sam danas tako prokleta tužna?* i troččkama u posljednjim dvjema pjesmama prvoga dijela zbirke, gdje najavljuje izlazak s poprišta smrti da bi se u slojevito elaboriranom činu svoje osobne drame pojavila u slici izgubljene duše prisiljene *na samoću u praznini života* i vegetiranje. Smrt je sve dovela u sumnju i svela na bezbroj pitanja i na stanje kad *ni pjesma ne može ništa odlučiti*, osim dozvati sjećanja na obrise dragoga lica i smiješak bića izgubljena u neshvatljivim onostranim daljinama.

I dok sa sjećanjima raste i jača bol, polako i neumitno sazrijeva i spoznaja o jednomsmjernome i posvemašnjem odlasku najbližega bića u nedokučive astralne prostore. Prisiljena raskrstiti s iluzijama i obmanama, i živa čovjeka zamijeniti uspomenom na *apokaliptičnog anđela*, kojega ne može niti dosegnuti niti osjetiti na zemlji, u borbi je za gorak i otužan mehanički bitak prepuštena neumoljivoj stvaranosti računa i računala – *Da bismo pod kontrolom / bili i [...] radili do skončanja / a šansa nam je sve manja i tanja*. I to svima nama, a ne samo autorici zbirke koja je pod silinom svoje nesreće odjenula nepoznato nam dosad stihovno ruho, dovinuvši se do dubokih refleksija o životu i smrti, kakve uvijek dozrijevaju u velikoj patnji – a sveljudske su i univerzalne – jer pjesma jest subjektivan i intiman čin, ali nije privatno nego javno dobro.

A kada je u mucu propitivanja i kušnje osvijestila da joj onostrana udaljenost i nevidljivost bliskoga bića i njegovo uzdignuće u vječnost ne može oduzeti doživljeno i proživljeno, to što u srcu zauvijek čuva, ustupile su imeničke *ruke* iz prvoga dijela zbirke mjesto patnjom izmučenoj duši, koja ne prihvaća zaborav i gubitak svega što je ispunjavalo njezin cijeli protekli život, jer ne može samo tako nestati sve što osjeća i pamti i s čime danomice živi. I tako će biti sve dok može, kadgod poželi, zazvati svoga anđela i voditi s njim povjerljive prekogrobne razgovore o nepovratnim iskustvima bliskosti, kajati se i žaliti što se nije učinilo ili izgovorilo sve što se trebalo učiniti i izgovoriti, dok se moglo. Zato je sada, osim imenice duša, koja se iz brojnih naslova seli u pjesme i javlja u mnogim oblicima i kontekstima, u trećemu i najljepšem dijelu zbirke sve učestalija imenica anđeo i *zaziv moj anđele*, kojim pjesnikinja doziva umrloga i oživljava uspomenu na njega.

Zapravo je cijeli taj završni dio zbirke spjevan u znaku nestalna i prolazna, ali i spasonosna vremena što *obnavlja snove koji u nama dišu*, pa ona i dalje može njemu među zvijezdama *pričati o sebi pod zvijezdama* i povjeravati mu najdublje tajne, jer postoji i živi po onome što je najljudskije u njoj, po srcu i umu koji se sjećaju i pamte, a bez čula i dodira se može kad se mora. *Stvari oko mene onakve su kakve jesu*, kaže pjesnikinja mireći se s usudom, pa kad je neizbježna bila Golgota, kako da onda smrtni čovjek izbjegne patnju? Tim je velikim sveljudskim pitanjem zaključila svoj maštoviti kanconijer o prekogrobnoj ljubavi i besmrtnome u nama, koje nas povezuje s vječnosti i dragim pokojnicima.

Bolna je i turobna najnovija Ljerkina zbirka, i sadržajno i emotivno. U njoj se u ime života razgovora, pregovara i pogađa s onostranim, mističnim i nepoznatim, a inzistiranje na vremenskim veznicima *dok* i *kad* na početku stihova i rečenica sugerira da se nepodnošljivo emotivno stanje mora promijeniti, jer je neodrživo. Zato se sve njezino lirsko i ljudsko biće usmjerava na to kako preživjeti i nastaviti živjeti s time što je od života preostalo.

Testirajući granice ljudske izdržljivosti i snagu preživljavanja, prenijela je pjesnikinja tri stanja svoje traumatizirane svijesti

u tri čina trodijelne zbirke, da bi se dovinula do katarze i izbavljenja koje ne znači odricanje od zajedničkoga predživota i njegov zaborav. Ispovijedajući se pod nebom od kojeg traži odgovore na pitanje zašto se umire i zašto je život istodobno i tako mučan i tako poželjan, zavjetuje se pjesnikinja na vjernost mrtvoj ljubavi, kojoj se, otkad je svijeta i vijeka, pjevalo na svim Zemljinim meridijanima, pa i ona pjesmi povjerava muke kroz koje je prolazila kako bi prebrodila tragediju konačnoga gubitka. Druge ambicije i nije imala, nego pjesmom ispuniti i utješiti bolno srce i ne klonuti u trenutku kada se sve činilo izgubljenim, a čudo pjesme učinilo je svoje i pomoglo nastaviti živjeti i životu pridonositi.

Očito je i ta nova zbirka potvrda impresivne Caričine pjesničke snage i invencije, a čitatelji željni istinske poezije u njoj će prepoznati sebe i uvjeriti se da u neizbježnoj patnji, zbog tako izvjesnih i tako predvidljivih zemaljskih gubitaka, nisu sami pod zvijezdama. U vremenu kad su ljudski osjećaji obezvrijeđeni, i bez mjere i ukusa prepušteni estradi, pjeva nam Ljerka o intimnome životu osjećajne i osjetljive žene izložene najtežemu iskustvu, kakvo svakoga čovjeka snađe prije ili kasnije. Dirljivo je njezino suočavanje bivšega osjetilnog svijeta s onim drugim, nematerijalnim, nepoznatim i svima nam dalekim svijetom gdje sad prebiva čovjek kojemu posvećuje pjesme sjećanja i prekogrobne ljubavi – živa i razapeta između tih svjetova. I u najtežemu se životnom razdoblju predaje iskonskomu svomu ja, ljekovitoj i spasonosnoj poeziji, nalazeći u njoj utjehu i postupno shvaćajući kako se mora pomiriti s gubitkom i nastaviti svoj novi, samotani život, u kojemu otkriva moć kontemplacije i duhovnoga života, ali i uspomenama potaknutu ljepotu postojanja.

Cijela se zbirka čita nadušak, fascinirajući nas načinom kojim se pjesnikinja suočava s traumatičnom činjenicom smrti osobe s kojom je dijelila život. Kreirajući tajnovitim poetološkim postupcima estetsko tkanje pjesama o prividno istoj, a tako slojevito različitoj temi gubitka najbližih, uspostavlja pjesnikinja dijalog sa svakim svojim čitateljem, i uzaludno je pritom tražiti ključ za dešifriranje poetike koja obične riječi i fraze preobražava u nova i duboka

značenja. A dok čitamo te nove pjesme i dok odjekuju u nama postajući naše, ispunjava nas i krijepi izobilje životnih istina o kakvima vidljivim rezultatom mogu pjevati samo hrabri i samosvjесni pjesnici. I zato respektom zaključimo: nova je zbirka Ljerke Car Matutinović maštovit spoj kreativnosti i nadahnuća i čisti dobitak za suvremenu hrvatsku poeziju.

Lijepa za oko, tvrdo ukoričena i na glatkome papiru otisnuta zbirka *Dok su ti ruke u pokretu* objavljena je u hvalevrjednoj suradnji zagrebačkoga nakladnika ALFA i crikveničke Gradske knjižnice, a glavni joj je urednik Ljerkin i naš književni kolega Božidar Petrač.

Katica ČORKALO JEMRIĆ

Ronjenje po čudljivim strujama romana

Dunja Detoni Dujmić,

Mala noćna čitanja

(*Hrvatski roman 2011. – 2015.*), Alfa, Zagreb, 2017.

Čovjek ne živi samo u jeziku, nego i u svijetu, jedna je od rečenica uglednoga teoretičara književnosti Milivoja Solara. I samo ako se književnost odnosi prema ljudskom svijetu, objašnjava on, ona doista ima što za reći. Solarove omiljene rasprave o „ideji“, „smislu“, „značenju“ ili „istini“ književnoga djela pokazuju kako on voli razmišljati o svemu što književnost obuhvaća i da mu je draža filozofija umjetnosti od znanstvenoga „metajezika“ koji čitatelja pretvara tek u primatelja poruke koju valja dešifrirati.

Kada god analizira književno djelo, Solar ga dovodi u relaciju prema zbilji, jer je ono jedino u toj relaciji sintetično, slojevito i zagonetno. Iako Dunja Detoni Dujmić, ugledna pjesnikinja, esejistica, kritičarka i leksikografkinja, u svojoj

knjizi kritika *Mala noćna čitanja* oblikuje samosvojni umjetnički doživljaj i znanstveni pristup, u njezinim tekstovima može se osjetiti sličnost sa Solarovim svjetonazorom. Naime, umjetničko je djelo, s obzirom na to da korespondira s iracionalnim životom, na svim svojim razinama mistična tvorevina koja svojom samoživosti nadilazi i autora i čitatelja. Dunja Detoni Dujmić u proslavu svoje knjige tvrdi kako ne postoji ključ za otkrivanje „tajne teksta“ nego su potrebna gotovo beskrajna i različita tumačenja koja bi pokušala uhvatiti „neuhvatljivu zbilju teksta“. I Solar i Dunja Detoni Dujmić slično doživljavaju čitatelja – on je subjekt koji svojim doživljajima također kreira djelo, a ne pukli recipijent, odnosno konzument (da se poslužimo izrazom jurećega pomodnog tržišta). Čitateljeva je uloga, piše Dunja Detoni, *ono što je U. Eco nazvao namjernim nizovima praznina, jer su to i najintrigantniji dijelovi svakoga književnog djela*. Ukratko, Dunja Detoni Dujmić svojim analizama zalazi u sva značenja djela, ali mu ostavlja njegov misterij, ne želeći ga „okovati“ nikakvim strogim znanstvenim jezikom koji bi odvojio i kritičara od djela i pisca od njegovih čitatelja.

U hrvatskoj književnoj kritici danas je niz imena, ali malo tko tako dubinski zalazi u tekst kao Dunja Detoni Dujmić – ona strpljivo proučava fabulu, naraciju, likove, motivaciju likova i načine kojima su svi književni postupci upleteni u slojevito tkivo teksta, iako se klupko nikada ne može rasplitati do kraja, do posljednje niti. Malo tko stvara takvu slagalicu smisla koja se ponovno može preslagivati, kako bi se djelo doživjelo kao čudljivo, prevrtljivo, nikada do kraja shvatljivo. Dunja Detoni Dujmić kombinira umjereni znanstveni pristup i umjetnički doživljaj, poštujući temeljnu relaciju književnost – život. Primarno joj je, unatoč znanstvenoj preciznosti, dočarati život štiva, njegov svijet i sudbine likova, pa su njezine kritike (zapravo eseji) razumljivi širemu čitateljskom krugu, jer, među ostalim, odgovaraju na ona temeljna pitanja: O čemu se u knjizi radi? Čime se bave glavni junaci? Što nam knjiga hoće poručiti?

Dakle, Dunja Detoni Dujmić ne voli se zatvarati u strukturalističke sheme pune čudnih kodova (koje ne razumije ni autor, a kamoli čitatelj), a ne predaje se olako ni fluidnim impresijama, nego ispisuje doista

duboke i zanimljive književno-kulturološke analize, nastojeći svako djelo staviti u književni, povijesni, društveni i civilizacijski kontekst, kako bi ga što zornije približila čitatelju. Stručni čitatelj uživjet će se i u autoričine analize pripovijedanja, u koktele žanrova koje nam vješto servira, u strukturu, kompoziciju, ukratko, u sve književne postupke, a čitatelj što čita iz užitka uživat će u analizama prostora, ambijenata, u lijepe prenesenoj priči, u sudbinama likova, odnosno stvorit će i bliski, ljudski odnos s književnim djelom.

Dunja Detoni Dujmić poput ronilaca zalazi u sve struje književnoga djela, uvijek svjesna njegove čudljivosti, promjenjivosti, samoživosti, odnosno iznimno poštuje autorstvo. Nikada se, poput nekih analitičara, ne postavlja „iznad“ djela i njegova autora kako bi mu „objasnila“ što je zapravo napisao, odnosno ne postavlja šifriranu „dijagnozu“ djela koja autora pretvara u neku vrstu pacijenta, a kritičara u „doktora duše“.

Svoju knjigu kritika (eseja) Dunja Detoni podijelila je u pet dijelova i obavila zahtjevan posao „svrstavanja“ nove hrvatske proze u žanrovske i svjetonazorske „okvire“. Živi podnaslovi dovoljno govore o njezinu kreativnome pristupu razdiobe, a ne o „ladičarenju“: *Zagonetači i njihova djeca*, *Štemeri, desperadosi, tragači*, *Junaci svojih povijesti*, *Uvrnuti potrošači zbilje* i *Određ za ljubav*. Podnaslovi su toliko živopisni da nas odmah potiču razlistati knjigu. A i naslov knjige *Mala noćna čitanja* ne odvodi ni u uštogljen kabinet nego u prostor intimne sobe, gdje se knjiga drži u rukama i razbuđuje tišinu.

Detektiranje društva i duše: krimiči i egzistencijalizam

U prvu skupinu (*Zagonetači i njihova djeca*) autorica uvrštava kriminalističke i detektivske romane B. Brkan, P. Pavličića, K. Špoljarić, D. Milinovića, G. Tribusona, N. Orhela, J. Mlakića, K. Mujičića Artnama, V. Barbierija, J. Pavičića, M. Vuković Runjić i L. Bekavca. Autorica bilježi u hrvatskoj proznoj produkciji od 2011. do 2015. procvat kriminalističke proze koja se poigrava tipičnom strukturom žanra, odnosno izbjegava klasično istraživanje zločina,

smještajući zagonetke u društvenu, ratnu i sociološku zbilju. U takvoj kriminalističkoj prozi nije važna samo akcija nego se u njoj preplicu apsurdni životi i unutarnji paradoksi bića. Dunja Detoni Dujmić daje kratki pregled kriminalističke proze koja je započela Markom Radojčićem još u 19. stoljeću, razvila se u knjigama Marije Jurić Zagorke da bi, poslije duge stanke, planula u drugoj polovici 20. stoljeća, u Šoljanovoj knjizi *Jednostavno umorstvo*, a potom u prozi profesionalnih autora krimića poput M. Nikolića i N. Brixyja. U vrijeme postmoderne, koja pomiče granice visoke i niske literature, javljaju se „kreativniji“ krimići, a autorica ih potkrepljuje primjerima: *P. Pavličić povezuje detekciju s fantastikom*, *G. Tribuson preferira sociokontekst*, *Irena Vrkljan piše emotivni art-krimić s enigmatskim predznakom*, *R. Naprta – politički triler s elementima devijantne društvene zbilje*, *N. Orbel povezuje triler sa znanstvenom fantastikom*, *Jurica Pavičić okušava se u ratnom, političkom, čak i sportskom trileru*, *H. Kovačević piše krimić s dodatkom burleske, a detekciju unosi čak i u dječju prozu*.

Najnovija kriminalistička proza nastavlja igre sa žanrom – krimić Josipa Mlakića *Božji gnjev* stavlja ratnika istražitelja u balkansku povijesnu i društvenu enigmu, roman Jurice Pavičića *Žena s drugog kata* oblikovan je kao psihološki roman detekcije koji nas odvodi u egzistencijalne tjeskobne rupe, a dijelom se, zbog ženskoga zločina, referira i na neke feminističke svjetove. Karmela Špoljarić u knjizi *Major Tom kombinira političko-špijunsku napeticu s elementima stvarnosne proze i obiteljskog romana*, Luka Bekavac u knjigama *Viljevo*, *Drenje* i *Policijski sat* miješa zločine i iluzije, odnosno u *tim konceptualnim, meta-znanstvenim tehnokrimićima s prizvucima horora* pomiče se granica zločina i privida. Dunja Detoni Dujmić svojim nam analizama rasprostire mrežu krimića, društva i književnih postupaka te nam pokazuje kako je krimić opet u modi, premda ga, kako vidimo, mediji ignoriraju. Možda stoga što nam je zbilja puna krimi-zapleta, na žalost, bez željenih raspleta.

U drugu kategoriju suvremene hrvatske proze od 2011. do 2015. Štemeri, desperadosi, tragači Dunja Detoni Dujmić uvrštava knjige B. Vladovića, L. Bauera, M. Valenta, N. M. Blažević Krietzman, M. Vujčić, I. Prtenjače, D. Karakaša, E. Popovića, Z. Ferića...

U svome uvodu autorica tvrdi kako su romani egzistencije u kojima se piše o sudbini antijunaka što duševno životare u društvenoj i osobnoj drami tjeskobe, nesigurnosti, krize identiteta neobično živo štivo u drugoj polovici 20. stoljeća. Ali traju i danas, kao vječne teme pojedinca razapeta između jastva i kolektivnoga (ne) svijeta, između ropstva i sna o slobodi, između vlastite nemoći i civilizacije paradoksa. Te trajne ideje Dunja Detoni opet provlači kroz kratku povijest književnosti, započinjući Krležinim *Povratkom Filipa Latinovića* koji bježi od građanskih stereotipa, Šegedinovih junaka u vrtlogu strepnji, Desničinih apsurdna potrage do „očovječenja čovjeka“ itd. Duboki egzistencijalizam nastavlja se u prozi u trapericama (Šoljan, Slamnig, Majetić, Majdak, Bilopavlović, Glumac...), pa i u suvremenoj kvartovskoj stvarnosnoj prozi (Popović, Radačković, Perišić, Tribuson, Zajec...). No Dunja Detoni Dujmić, unatoč tjeskobi kao univerzalnemu ljudskom stanju, vidi razliku između ranije egzistencijalne proze i današnje – ranija je antijunaka opisivala kao neshvaćenu individuu izvan društva, prepuštenu vlastitoj samoći i bezizlaznosti, a današnja egzistencijalna proza osobnu dramu junaka preplicu sa svim nedokučenim silnicama društveno-političkoga usuda. Tako neki autori (poput Ludwiga Bauera u romanu *Karusel*) *uz pomoć reminiscencija na ne tako davne ratne drame na hrvatskom tlu kao i na njihove poratne posljedice, oblikuju tzv. novegzistencijalističke priče o rušenju utopija vezanih uz ljubav ili snove o popravljanju svijeta u krutim okolnostima nerazumijevanja i patnje*. Sanja Lovrenčić, objašnjava Dunja Detoni, oblikuje u *Arduri* čudan hod umjetnika koji bježi od kaotične zbilje u otočni mikrokozmos, a Milko Valent u *Umjetnim suzama: na osebujuć način kombinira stvarnosne, tzv. novegzistencijalističke, esejističke, intertekstne, erotske i druge narativne i idejne modele* kako bi oslikao kaos suvremena svijeta i psihotična pojedinca u potrazi za identitetom. Marina Vujčić u romanu *A onda je Božo krenuo ispočetka* oblikuje junaka koji bježi od rutine u neostvarivu slobodu, a Prtenjača u *Brdu: zadržava svoga isposničkog junaka, proroka mira i ekologije, u eremitskom otočnom mikrokozmosu...*

Autobiografije i karnevali u tranziciji

U trećoj kategoriji, *Junaci svojih povijesti*, Dunja Detoni Dujmić analizira knjige S. Petlevski, Z. Ferića, S. Drakulić, I. Šojat-Kučić, T. Gromače, B. Jelušić, M. Jergovića. K. Novaka, J. Mlakića, A. Bremer, I. Aralice... I u ovome dijelu autorica nam daje razumljiv i edukativan pregled proze u kojoj se životna stanja oblikuju iz osobne perspektive, pa tako bilježi *boom* autobiografske fikcije u posljednjim desetljećima 20. stoljeća, kao i afirmaciju „ženskog pisma“ (odnos – žena muškarac, ženska seksualnost, položaj žene u braku i obitelji, ženski psihogram itd). Takvu prozu afirmiraju književnice od Sunčane Škrinjarčić i Irene Vrkljan do Slavenske Drakulić, Dubravke Ugrešić ili Nede Mirande Blažević. Međutim, zaključuje Dunja Detoni Dujmić, današnja autobiografska fikcija nije više samo feministička nego društvo i povijest oblikuju ljudsku intimu, jednako kod ženskih i muških autora. Tako je *Kalendar Maja* Zorana Ferića *kolažirana crnohumorna saga o različitim životnim ciklusima, o dobu nevinosti i gubitku iluzija*, roman Črna mati zemla Kristijana Novaka tematizira potragu za izgubljenim/zaboravljenim djetinjstvom u arhetipskom zavičaju, a Miljenko Jergović u *Rodu* daje golemu obiteljsku kroniku i oblikuje nepripadnost pojedinca u ratom izmučenu prostoru.

Četvrti ciklus *Uvrnuti potrošači zbilje* (koji obuhvaća kritike knjiga L. Derkač, G. Nuhanovića, R. Cvetnića. L. Bauera, B. Radakovića...) govori o prozi koja nadopunjuje potrošenu stvarnosnu prozu u tranzicijskom društvu složenijim fikcijama. Pisci u ovome ciklusu stvarnost obogaćuju *intimističkim, katkad brutalnim, začudnim, fantastičnim parodijskim, ironijskim ili grotesknim signalima*. Tako Ratko Cvetnić u romanu *Povijest Instituta: sastavlja ironijski zakrivljenu priču o političkoj i građanskoj povijesti nekog imaginarnog institucijskoga mastodonta naslijeđena iz socijalizma na kojem se zrcali sva bijeda tranzicijske svakidašnjice*, a Ludwig Bauer u romanu *Seroquel ili Čudnovati gospodin Kubitschek* pripovijeda o fragmentarnim avanturama likova *te uz pomoć retoričkih vještina karnevaliziranoga glavnog lika, koji je osebujan spoj donkijhotovske utopije o popravljanju svijeta i gargantuoske proždrljivosti,*

postavlja trpku dijagnozu suvremena života u širokom rasponu društvenih i civilizacijskih proturječnosti.

U korpusu *Odred za ljubav* (u koji su uvrštene proze A. Pisac, S. Drakulić, I. Sajko i druge) Dunja Detoni Dujmić analizira suvremeni hrvatski ljubavni roman koji se u novije vrijeme razvijao kao „žensko pismo“, često i na rubu pomodnoga *chick-lita*, da bi se u najnovije vrijeme obogatio različitim stilovima, od umjetničkoga i znanstvenoga do egzistencijalnoga. Novo oblikovanje ljubavne tjeskobe i osame razvija se, primjećuje autorica, u romanu *Aufwiedersehen, Mustafa* Olje Runjić, u kojemu se ljubavna tjeskoba nastoji pobijediti žudnjom za življenjem. Nova ljubavna proza vidi se i u romanu *Hakirana Kiti* Andree Pisac, u kojemu se razvija igra *erotike, cyber komunikacije, virtualnih identiteta...* Kao poseban glas u ciklusu novih ljubavnih romana Dunja Detoni izdvaja muški glas u romanu *Knjiga izlazaka* Kristijana Vujičića, u kojemu se oblikuje ironična ljubavna potraga u urbanoj pustopoljini, opet obogaćena različitim žanrovskim igrama.

Knjiga *Mala noćna čitanja* Dunje Detoni Dujmić odmiče se od bilo kakvih književnih trendova, kao i od prenapučena liberalnoga tržišta koje je mnogima ubilo volju za dubokim proučavanjem štiva. Zadržala je entuzijazam, odnosno volju strpljivo se posvetiti djelu kao zasebnoj kreaciji i time odati poštovanje i autoru što je u nj unio vrijeme, dušu, život. Milivoj Solar često je isticao kako je paradoks književnosti našega doba to što je sve postalo dostupno, što se sve čini *vrijednim pozornosti i što sve zato kao da je izravno prisutno u sadašnjosti*. Književnost kao da se više proširila u prostoru nego što možemo razabrati njezin slijed u vremenu. No Dunja Detoni Dujmić, autorica mnogih književnopovijesnih studija (*Ljepša polovica književnosti, Lijepi prostori...*) i ovom se vrsnom analizom probila kroz raslinje knjiga i naslova te „prosljedila“ duh današnje književnosti i vremenu. Uz brojne dosadašnje nagrade, s pravom je za knjigu *Mala noćna čitanja* dobila i Nagradu *Julije Benešić*.

Lada ŽIGO ŠPANIĆ

Va bank ili kartografija očaja

Marina Šur Puhlovski, *Igrač*,
V. B. Z., Zagreb, 2017.

U jednome od svojih prijašnjih romana, *Nesanici* (2007.), Marina Šur Puhlovski ispisa je efektan, a tko bi znao, možda i autobiografski satkan monolog o tuzi osamljene srednjovječne žene, monolog koji pristizhe iz tjeskobna interijera spavaće sobe; svoju/ obiteljsku prošlost i tadašnjicu taj ženski pripovjedni subjekt promatra i kroz inventuru povijesno-političkih događaja diljem 20. stoljeća, i to onako kako su se nasumce prelamali kroz sudbine predaka, napose žena, kako su silovito prodirali u naraštajne korijene građanske obitelji te istodobno bili označiteljski za nesigurnu osobnost pripovjednoga glasa žene „pregažene u nigdini“. No istodobno, taj je glas već pomalo u odstojanju od sebe sama, „levitira“ ponad svoga tijela te ga u furioznu tempu svijesti povremeno promatra poput nekoga, u drugosti nastala, stranoga bića. Na naoko sličnim obiteljskim koordinatama prostire se i tkivo autoričina, kronološki gledano, petoga tiskanoga romana *Igrač* (2017.), strukturiranoga kroz iskaze nesumnjivo autobiografske svijesti, koja čitatelju autoritativno pripovjeda obiteljsku priču o nadmetanju sa sudbinom u neograničenim prostorima očaja, beznadnosti, ništavila i povijesnoga kaosa. Riječ je prepuštena prvoosobnomu ženskom subjektu koji gradi obiteljsku priču pod patronatom, ne više nekoga pounutrenoga i emotivno krhkoga bića nego onoga koje je životnu slagalicu svoje građanske obitelji u više naraštaja uspjelo narativno utjeloviti izravno i hladno, prkosno provocirajući i bez imalo empatije prema ikomu, pa ni sebi. Na sceni je sustavno nepošteđan i mračan, na trenutke razoran, pa i maliciozan naratoričin glas, koji bezobzirno komentira naravi i postupke, svjetonazore i životna opredjeljenja svojih obiteljskih suigrača; a riječ je o ljudima, životnim *glumcima* (str. 63), nerijetko na rubu etičkih karikatura. Njih u priči povezuje ekscentrična maštovitost u umijeću preživljavanja pod svaku cijenu, što uključuje zloću bez presedana, manija-

kalnu egocentričnost te različite ovisnosti: o manipulacijama, mitomanijama, hipokriziji, konvertitstvu, beskrupuloznosti. O ljudima opasna i dramatična života, katkad hladno katkad s mračnim humorom, pa i sarkazmom, bez sustezanja govori autoritativan naratoričin ego (*Falsifikator i notorni lažljivac, notorna kukavica i pozer bez pokrića, naslađivao se Maks kopajući po govornima svog velikog odgajatelja, tipkajući gadarije na njegovu Hermes babyju s četiri prsta...*, str. 71; *I da je totalna neznanica, primitivac, nekarakter, kriminalac, gelipter, švercer, vagabunt, šoumen, niškoristi, kako je o njemu govorio Ladislav, zbog čega ne smije nositi njegovo prezime...*, str. 61).

No ovaj je narativ zapravo plod neke vrste troglasja: dominira, dakako, prvoosobni autorski glas, dok mu povremeno, ali u rudimentarnome obliku, tekstualno suffiraju još dva imanentna sugovornika/ zapisničara (jedan od njih uzalud pokušava napisati roman); oni svoja sjećanja ostavljaju nedovršenima i u sirovu stanju zbog nedostatka iskustva i snage književnoga pripovjedačanja (što autorica, polemizirajući s njima, sa zadovoljstvom naglašava). Pritom je Marina Šur Puhlovski postupila vrlo promišljeno pa amaterske zapise (supruga i svekrve) ne uvrštava izravno u tkivo romana kao izvorni intertekstni prilog (a mogla je) – nego ih narativno prerađene, najčešće prepričane uz kritički komentar, koristi kao inspirativne izvore, potvrdu ili opovrgavanje osobnih prosudaba, dakle, s mjerom ih uklapa u sofisticiran autorski pripovjedački tijek. Tako bez zadržke pokazuje kako se u toj ekscentričnoj obitelji „prljavi već“ iznosi javno i bez prenemaganja, kako pravo na riječ imaju i amateri, mediokriteti, licemjери, lašci, spletkari, kradljivci i ovisnici; no samo jedna svojeglava i prkosna svijest može i zna tu intrigantnu građu literarno uobličiti kao univerzalan tekst o obiteljskoj, ali i široj povijesti malograđanstva u različitim razdobljima jednoga turbulentnog stoljeća, viđenu očima frustriranoga intelektualnog osamljenika, kojemu ništa što je ljudsko nije strano. U tome mješovitome društvu, koje čine nadasve subjektivni obiteljski „pisaci“ i „čitatelji“, oblikuje se tekst u kome je nemoguće (i nepotrebno) razlučiti književnu fikciju od autobiografskih činjenica, jer je čitateljeva pozornost ciljano preusmjerena

na psihoportrete i njihov društveni okoliš: na „etički ležernijega“ supruga, vrhunskoga manipulatora i pozera, obiteljskoga klauna, strastvena ovisnika o kocki, piću i drogi, te na slikovito oblikovan lik svekrve s kojom priča počinje i završava, iako je okvirno svedena na nepomično tijelo. Naime, u efektno strukturiranoj zamisli pripovjedačica ju posjećuje u staračkome domu te, čekajući da se probudi u petnaestominutnoj stanci, žestokim monologom sastavlja trodimenzionalno viđenu životnu priču punu paradoksa i prijetvnosti. Na trenutke se čini kako je riječ o namjerno sapuničarski konstruiranu liku spletkarice, po zloći izjednačene sa svojim bivšim muževima, prijetvornim sinovima i drugim obiteljskim predatorima, ekscentricima ili odmetnicima. Inače, obiteljska je priča raspršena kroz gotovo čitavo 20. stoljeće i učinkovito prožeta primjerima ljudskih slabosti i etičkoga rasapa u kompromitiranim vremenima, prostorima i okolnostima. Zato se, povremeno, naracija s obiteljske razine prebacuje na društvenu sferu koja obiluje krizama, ratovima, oskudicama, totalitarizmima, duhom različitih ideologija, kulturom laži i obmana. Pritom se u narativu donekle poštuje i kronološko načelo iznošenja građe, pa ne samo da se smjenjuju i rastu obiteljski moralno problematični „klonovi“ nego se usložnjava i prostor. Zagreb je ovdje neka vrsta provincijskoga Rulettenburga (kako bi rekao Fjodor Mihajlovič) s preciznim navodima lokacija, u rasponu od privatnih apartmana u gradskome središtu do mirogojskih grobnica, i povijesnim skokovima od stare Jugoslavije do Domovinskoga rata. Budući da se radi o nesigurnim zapamćenjima, odnosno vrlo subjektiviranim reminiscencijama (... *jer sve je ipak u pogledu, u onom koji gleda, a ne u onom što se gleda, koje je to što jest, ma što to bilo, a ne nečija prosudba o sebi...*, str. 181) – autorici su sustavno poticajni mnogobrojni „eksponati“ zaostali iz prošlosti koji, doduše, pomažu u privremenim prosudbama, ali ne poznaju cjelinu: svi likovi povremeno fenomenološki prebiru po asocijativnim predmetnim ostatcima iz prohujalih razdoblja, dakle, suvenirima, starinama, fotografijama, znakovima prolaznosti koji zavode, nadahnjuju nadom, plaše ili obeshrabruju.

Time priča postaje vrsno stiliziran, ali i ciničan koloplet javnoga i privatnoga, pa se

individualne sudbine i povijesti loza u nekoliko koljena žanrovski doimlju kao parodične dokumentarnih, skraćenih biografija, a identitetske aporije pojedinaca relativiziraju se egzistencijalnim postavkama o paradoksima životnih privida, o beznađu, pravdi, istini, borbi, smrti i osuđenosti ljudi katkad na prazninu, katkad na apsurd i kaos (*Dakle je i život igra, kaže razum i logika, od koje živi Maks, a čime si, shvatila sam, nastoji olakšati, jer je igra bez težine, dogovor je ne prisila. Pa se moguće s njom nositi. Pa je život moguće podnijeti bez većih zamaranja oko pitanja o smislu igre, smislu borbe. Samo se treba boriti, gubiti i pobjeđivati, i tako u nedogled, sve dok smrt ne kaže dosta, čime je igra završena, barem u toj rundi...*, str. 53).

No roman je ipak (sudeći prema naslovu) inicijalno zamišljen kao bračna storija o dva individualista u procijepu vremena, koji se sustavno nadmeću i brane svoje ugrožene identitetske prostore: *on* svoju sklonost hazardu pod svaku cijenu, *ona* pisanje kao iscjeliteljsko nadilaženje zbilje. Iako je autorica rulet protumačila kao način na koji se izaziva sudbinu, gdje se iskušava sreću, gdje su glave u pitanju, gdje živiš u vrtlogu koji te usisava i gdje se čini da si nadmašio život i njegovu ubitačnu svakodnevnost dosadu (str. 171) – ona indignirano ustrajava u trpnji zbog te, za brak ubojite, psihoze svoga bračnog partnera, jer joj njegova opsesija, bez obzira na cijenu, omogućuje spisateljsku kreativnost, užitek pisanja. Time i sama ulazi u posebnu vrstu osobnoga hazarda u kojemu računa isključivo na dobitak dok, kao pravi kockar, *gubitak želi poništiti kao opciju*, svjesna kako u toj *bajci kockarskoj* (str. 95) ne može prestati sudjelovati/pisati, jer *nema kamo osim u vlastite unutarnje predjele, u njihovu svemirsku dubinu bez predodžbi, gdje se svijet najzad poništava, i stvarni i lažni, i svjesni i podsvesni* (str. 184). Upravo na temelju takve životne opcije nastao je ovaj začudan i vješto strukturiran narativ, prepun hiperboliziranih bića bez truna ljubavi ili suosjećanja, prepun opskurnih životnih slagalica, dakle, narativ u kojemu, u konačnici, likuje smrt i relativizira sve fabularne turbulencije te priopćuje čitatelju kako je sve izrečeno bila samo igra, a njeni sudionici, kao i mi sami, samo očajni igrači.

Dunja DETONI DUJMIĆ

Bilješke uz književni opus

Veselka Koromana

Veselko Koroman, *Sabrana djela*,
Art Rabić i Synopsis,
Sarajevo – Zagreb, 2017.

Godine 2017. objavljeno je cjelovito izdanje bogatoga književnog opusa Veselka Koromana, koje možemo ubrojiti među najvrjednija ostvarenja hrvatske književnosti u Bosni i Hercegovini. Četiri pomno složene knjige *Sabranih djela* okupljaju sve što je Koroman dosad napisao.

Prva knjiga donosi njegovih 476 lirskih pjesama objavljenih u dvanaest zbirki, poredanih kronološki od *Grada prema sjeveru* (1957.) do zbirke *Ja, putnik* (2014.). Pridodan im je i manji broj pjesama neuvrštenih u objavljene zbirke.

Najvažniji dijelovi druge knjige jesu zbirke poetsko-filozofskih eseja *Svijet ili dvije polovice* (1979.), *Sarajevski listići* (2004.) i *Razmatranja* (2015.), zatim roman *Mihovil* (1983.), putopisi te zbirka noveleta *Zemljom, snovi* (1987.).

Treća knjiga *Sabranih djela* okuplja zbirke *Pogled iz zrcala* (1974.) i *Potruga za cjelinom* (1996.), u kojima nalazimo eseje, književne kritike i književnopovijesne rasprave te Koromanove članke o jezičnome i nacionalnome pitanju u socijalističkoj Bosni i Hercegovini (*Uvlake gredu – a postole stoje* i *U cara Trajana kozje uši*). Pridodani su im brojni intervjui, skupljeni u knjizi *Razgovori o književnosti i ostalom* (1998.), u kojima je Koroman odgovarao na širok raspon pitanja, od naravi pjesničkoga stvaranja do društveno-političkih problema. Među njima se osobito izdvaja razgovor s književnikom Vlatkom Pavletićem.

I, konačno, u četvrtoj knjizi nalazimo književne kritike, prvotno okupljene u zbirci *Plaćene riječi* (2003.), zatim polemike, govore, izbor iz opsežne Koromanove prepiske sa suvremenima te njegovu cjelovitu biobibliografiju, kao i bibliografiju brojnih radova objavljenih o njegovim knjigama.

Premda su svi ovi tekstovi već poznati,

može se reći da nam *Sabrana djela* omogućuju „novi“ susret s Koromanovim književnim radom. Zbog toga što nude lakši pregled cjeline ovoga opusa, otvaraju raznolike mogućnosti njegova čitanja. Iznosim zato nekoliko zapažanja o tome što nam *Sabrana djela* omogućuju, odnosno na što nas podsjećaju kada je riječ o književnome djelu Veselka Koromana.

Ponajprije bi se moglo reći kako još bolje predstavljaju svoga autora kao pisca različitih žanrova: pjesnika, pripovjedača, esejista, putopisca, književnoga kritičara i povjesničara te angažiranoga pojedinca koji reagira na probleme svoga vremena. U susretu, dakle, s ovim izdanjem još bolje zamjećujemo raznolikost izražajnih oblika u Koromanovu stvaralaštvu.

S druge strane, *Sabrana djela* omogućuju lakše zamjećivanje srodnosti, odnosno zajedničkih sadržajnih i oblikovnih elemenata u svim Koromanovim tekstovima. Njegovi eseji, primjerice, spajaju poetske i esejističke elemente. Poetski su elementi izraženi i u putopisima, a u njima naglašena je i narativna komponenta: putopisni se prostor doživljava u jedinstvu prijašnjih vremena i sadašnjosti, te se o njemu pripovijeda priča. Subjekt Koromanovih putopisa pritom je često prisutan u svim vremenima i neodvojiv od pripovijedanih događaja: pojavljuje se kao sudionik povijesnoga hoda čovječanstva, slično kao i u poeziji, gdje se lirski subjekt nalazi u svakome prostoru i vremenu.

Intervjui koje je Koroman davao za tisak također prelaze okvire toga žanra, pa odgovori na pitanja najčešće prerastaju u eseje o problemima umjetničkoga stvaralaštva, jezika, spoznaje, kao i aktualne društveno-političke zbilje. U književnim kritikama, pa i u književnopovijesnim radovima, Koroman također zadržava ovu osobinu te kombinira esejističke elemente s kritičkim i znanstvenim aparatom, osobito u analizi i valorizaciji razmatranoga djela.

Koromanov se opus, dakle, pokazuje kao čvrsto strukturirana cjelina, što korespondira s načinom na koji autor strukturira pojedinačna djela (pjesničke zbirke, zbirke eseja ili pojedine tekstove u njima).

Kao što nam *Sabrana djela* omogućuju lakše zapažanje srodnosti i povezanosti između Koromanovih tekstova tako nam

omogućuju i lakše praćenje razvojnih mijena u njegovu izrazu. To osobito vrijedi za proces formiranja i transformacija pjesničkog izraza, ali i za druge žanrove. Gledano kronološki, u Koromanovu stvaralaštvu zamjećuje se vremenom sve veća težnja prema sažetijemu, ekonomičnijem izrazu. Na kratkim esejima u njegovim zbirkama možemo primijetiti redukciju na jednu ili dvije rečenice u onima iz 2015. godine, okružene s mnogo bijeloga papira, odnosno prazninama, koje su sugestivan znak u Koromanovu stvaralaštvu.

Kada čitatelj ispred sebe ima sve Koromanove tekstove, omogućeno mu je, osim toga, i lakše praćenje veza između književnoga opusa i vremena u kojemu je nastajao. Poveznice su vidljive u intervjuima, polemikama, člancima o jeziku i drugim tekstovima kojima je primaran kritički angažman. Osobito, pak, prepiska sa suvremenima dopunjava mozaik novim uvidima o vremenu u kojemu nastaje Koromanovo djelo, o društveno-političkoj situaciji, književnim strujanjima, situaciji u časopisima i književnim društvima, o recepciji Koromanovih knjiga, a dodatno osvjetljava i situaciju oko objavljivanja tekstova o jeziku i nacionalnoj strukturi in rukovodećim položajima u BiH.

Upravo se ovi Koromanovi javni istupi, vezani za jezično pitanje u socijalističkoj Bosni i Hercegovini, koje je reprezentiralo i širi spektar društveno-političkih problema, pokazuju važnima u kontekstu povezanosti njegova književnoga djela i društvenoga angažmana. Tekstovi *Uvlake gredu – a postole stoje* i *U cara Trajana kozje uši*, kao i potpisivanje čuvenoga *Pisma sedmorice*, odnosno članka *Kad ćemo odgovoriti Grgi Gamulinu?*, ni danas nisu izgubili na aktualnosti. Svjedoče o autorovoj uključenosti u izazove svoga vremena. Govore mnogo o kontekstu u kojemu nastaje Koromanova književnost, a ponajprije govore o njegovu zalaganju za jezično – a time i individualnu i kolektivnu – slobodu, odnosno za prostor u kojemu se može izražavati vlastitost. Taj je prostor, iščitava se iz Koromanovih istupa, preduvjet za kreativnost – za jezično, a onda i svako drugo stvaralaštvo.

Koromanov se književni rad pokazuje, dakle, i kao potraga za umjetničkom artikulacijom jednoga konkretnoga povijesnog

iskustva, odnosno za dubinskim uzrocima pojava koje autor zamjećuje na površini, u neposrednome iskustvu društvene i političke zbilje. Pokazuje se pritom i kao potraga za vlastitim izrazom kroz iskustva drugih – svojih suvremenika i prethodnika. U kontekstu te potrage važna je Koromanova uloga književnoga kritičara, a osobito uloga povjesničara književnosti. U toj ulozi on također pokazuje težnju prema stvaranju cjelina, a rezultat su tri vrijedne antologije hrvatske književnosti u Bosni i Hercegovini, na više od 1500 stranica: *Hrvatska proza Bosne i Hercegovine od Matije Divkovića do danas* (1995.), *Hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine od Lovre Šitovića do danas* (1996.) i *Hrvatska drama Bosne i Hercegovine od Matije Divkovića do danas* (2008.). Treba im pridodati niz članaka napisanih za različite prigode, u kojima Koroman upozorava na zanemarenost i neistraženost ove književnosti.

U želji da ostvari ovaj projekt, Koroman je desetljećima mukotrpno tragao za (i danas) teško dostupnim rukopisima, osobito starije književnosti, kao i za bibliografskim podatcima o piscima, te je čitateljima omogućio uvid u jednu, dobrim dijelom neproučenu književnost. Antologije i književnopovijesni radovi predstavljaju ga kao nezaobilazno ime među povjesničarima hrvatske književnosti u Bosni i Hercegovini. U tome radu on teži sintezama (što zbog činjenice da ih nema dovoljno, što zbog vlastite sklonosti). Zbog toga se susreće i s brojnim problemima povijesti književnosti: problemima izbora pisaca, izbora tekstova, periodizacije, književnopovijesnoga opisa i vrednovanja odabranih djela. Koroman nudi vlastita rješenja tih pitanja i svoj nacrt povijesti hrvatske književnosti u BiH (kako cjelokupne, tako i povijesti pojedinih žanrova).

Sabrana djela nude nam pogled u jednu „potragu za cjelinom“, kako je sam autor naslovio jedan svoj autopoeitički esej. Koromanova se poetika formira u vremenu „službenoga“ optimizma i uvjerenja da se poznaje narav stvarnosti. Ta se slika stvarnosti u njegovim djelima propituje kao odveć reducirana ili kao tek jedna „polovica svijeta“. Pritom joj se suprotstavlja jedinstvo analitičke, racionalne spoznaje i simboličke, umjetničke, koje se u Koroma-

novim tekstovima na različitim razinama prožimaju. Tako na jednoj razini nalazimo pomno isplaniran ustroj, pročišćenu formu, pažljivo strukturiranu cjelinu zbirke poezije ili eseja. Na sljedećoj, pak, razini nalazimo slike, snove, složenu simboliku.

Swijet koji doživljavamo u racionalnome stanju pokazuje se kao jedna polovica, a književno stvaranje kao nastojanje da se uprisutni neprisutno i da mu se da glas. U tome procesu važnu ulogu igra propitivanje samoga jezika i njegovih (ne)mogućnosti te potraga za vlastitim izrazom koji proširuje mogućnosti jezika uobičajene uporabe. Stvaranje se pokazuje i kao proces komunikacije s različitim dijelovima zbilje/univerzuma, kao i s različitim dijelovima sebe, nepoznatim dnevnoj pragmatičnoj svijesti.

Uvjerenju da znamo Koroman suprot-

stavlja sumnju i pitanja, ali i slutnju – odnosno obuhvatniju vrstu spoznaje. Ta vrsta uključuje različite dimenzije svijesti te rezultira u poeziji, esejima, putopisima i drugim njegovim tekstovima osjećajem sinkroniciteta i jednodimenzionalnosti, odnosno povezanosti svega.

U Koromanovoj se stvaralačkoj potrazi, kao i u njegovu javnome angažmanu, dolazi do niza pitanja, praznina koje sugerira bijeli papir, ali i do široke percepcije stvarnosti. Upravo se ta širina i težnja za cjelovitosti čitatelju simbolično prezentira izdanjem *Sabranih djela*. Zbog toga, i zbog niza drugih kvaliteta, ona predstavljaju izniman događaj za hrvatsku i bosanskohercegovačku kulturu.

Iva BELJAN KOVAČIĆ

Sablasi, iluzije, osame i proplamsaji komunitarnosti

Neven Jurica, *Iluzije*, Mala knjižnica
DHK, Zagreb, 2016.

Omanja zbirka *Iluzije* nastavlja se na prethodne zbirke pjesama, od kojih je posljednja, *Jesenska gozba*, objavljena već davne 1994., prije, dakle, 23 godine. U objema zbirkama riječ je o poeziji koja ima prepoznatljiv i postojan stil, način gradnje stihova i dočaravanja unutarnjih raspoloženja. Juričina *ars poetica* većinom se oslanja na prepoznatljivu lirsku naraciju kojom izdvojeni lirski subjekt želi izraziti, dočarati i razumjeti iskustva i fenomene življenja i okolne zbilje u korespondenciji s unutarnjim titrajima i spoznajama. Ta poezija za osnovu ima ritmiziran i u stihove raspoređen prozni, dakle ritmički nevezani način izražavanja, ali jednako tako voli i donekle jukstaponirane stihove, koji prekidaju naraciju kako bi iznijeli, recimo, zasebne pjesničke slike, usporedbe ili metaforičke iskaze, a koji su nerijetko iznenađujući te iskaču izvan

racionalno-naracijskog okvira.

Sadržajno, Juričinu poeziju odlikuje poniranje u intimu, sjetna raspoloženja, melankolija, snažno doživljavanje vremena kojom je autor u svojoj studiji *Onkraj lirike* (Zagreb, 1988.) pridao dimenziju „vertikale“, tj. transcendencije, spram kategorije prostora kao „horizontale“. Vizura lirskoga subjekta svaku tu iskustvenu stvarnost pretvara ili u tlapnju ili u iluziju; svega što se subjektu može dogoditi, što može osjetilima iskusiti – toga ili nema *još* ili nema *više*. Utoliko, zbilja zbog prolaznosti nije „stvarnosna“ nego „stvarnosnost“ stječe posredovanjem egzistencije u svjetlu unutarnjega transponiranja u duhovnu zbiljnost dokučivu i osmislivu u duhu, i to u eshatološkoj perspektivi. U kombinaciji s time, stalno je prisutna i donekle filozofična pojmovnost; ljudska misao jest poput tipkala po kojemu svoje arije prebire misleći duh. No spoznaje o zbilji rjeđe se izriču diskurzivnim sudovima, a mnogo češće sredstvima lirike; po tome to i jest lirika, a ne nešto drugo.

Uvelike je i dalje riječ o poeziji egzistencije, za koju bi se moglo reći i da izvire iz tragičkoga osjećanja života, kako je stanovito doživljavanje svijeta i postojanja Miguela de Unamuna. No atribut „tragičko“ ili „tragično“ ipak je pretjeran, zato

što ovdje nema one teške napetosti koja bi vodila prema izboru biti ili ne biti, pa tako ni dramatskoga ili tragedijskoga raspleta kojega bi posljedica bila ili smrt ili pročišćenje ili oboje. Prije bi se reklo kako je ukupna poezija Nevena Jurice intimistička. U njoj nema buke ni bijesa, daleko je od ekspresivnosti. Kao da izvire iz stanovišta defetističkoga ili pesimističkoga doživljavanja tubitka/egzistencije/opstojanja. Koliko su na takvo raspoloženje utjecali filozof Schopenhauer, Heidegger ili koji drugi moderni mislilac, ostavimo sada po strani. Jurica je, naime, izobražen kao filozof i komparatist književnosti, a u modernoj poeziji prijanjanje uz određene idejne, duhovne ili estetičke koncepcije često je, uz ovaj ili onaj tip doživljavanja sebe i svijeta, ishodište ili čak preduvjet da bi onaj što piše stihove uopće mogao pretendirati na ozbiljnost.

A ozbiljna, odnosno doista poezija, pa tako ni ova, nije ono što se najčešće misli: puko iskazivanje intimnih, „privatnih“ raspoloženja. To bi bilo spomenarsko pisanje ili dnevničko bilježenje osjećaja, asocijacija... I svaki put kada se zahtjevan čitatelj ili književni kritičar susretne s novom pjesmom ili zbirkom pjesama, nužno se vraća, radi provjere i procjene, na temeljna pitanja što poetskim jest ili može biti, po čemu se poezija kao takva još jednom događa (ili se ne događa), što dublje i opće-vrijedno nudi, čime se potvrđuje, koji novi vidik otvara i čemu, grubo rečeno, uopće „služi“ (ne utilitarnim svrhama, ali ne i „ničemu“ – jer tada nikomu ne bi ni za što trebala, pa čak ni književnim kritičarima, povjesničarima i teoretičarima!).

U svakome slučaju, one kojima poezija nije područje trajnijega ili stručnijega bavljenja dobro je podsjetiti kako lirika nedvojbeno u sebi nosi, odnosno, sama sobom stanovite „poruke“, u smislu bilo koje od, na desosirovskoj podlozi, zasnovanih komunikacijskih teorija, no da ona zasigurno ne služi prenošenju takvih poruka, koje bi se moglo prereći na neki drugi, pogotovo ne na diskurzivan način, recimo kao sažetak, „osnovnu ideju“, pouku ili teorem. Kada bi se to moglo činiti, tada bi umjesto pjesama bilo svrhovitije pisati njihove sažetke, kao poslovice ili

mudre izreke, a ne „gnjaviti“ sebe i druge stihovima pojmljenima kao (odgonetljive!) zagonetke. Poezija nije prerativa ni iscrpiva, iako, dakako, ne može biti poezijom ako svaka pojedina pjesma, ciklus ili zbirka nije ni u čemu bitno-odredivome *razum*-ljiva.

Juričine pjesme nisu *ne-razum*-ljive, iako se i o njima može govoriti i može ih se, u manjoj i većoj mjeri, ne samo intuitivno-estetički doživljavati i vrata u njezin nutarnji svijet „srcem“ otvarati. No mogu se i otključavati razine njihova pojmovno izrečena, ili bar naznačena, odnosno naslućena zbiljnosnoga svijeta: socijetalnoga, kulturalnoga, političkoga, identitetskoga, moralnoga... Riječ je o naznakama duhovno-gnoseološkoga „okvira“ za lirske senzacije; „unutra“ je, pak, intima, ako bi se tako smjelo reći, nutarnje (fragmentarno) reflektiranje ili meditiranje onoga što život donosi i što, samo po sebi, ima intimno-egzistencijalno, egzistencijalno-spoznajno i liričnošću „omeđeno“ značenje. To je tako i kada se, u manjem broju pjesama, čine hvalevrijedni iskoraci te u stihovima koji sežu do percepcije ili doživljavanja drugih osoba (napose majke, npr.), prema zavičaju (Dubrovnik) ili vlastitu narodu (hrvatskomu), prema tradiciji ili božanskoj objavi ili prema onomu što seže onkraj „realističkoga“, u sferu duhovno-metaforičkoga (*sablasti*).

Nutarnji svijet i ove i prethodnih Juričinih zbirki ima za dominantno – iako ne isključivo i samo to – intenzivno i suptilno doživljavanje individualnoga postojanja u smislu egzistencije te osjetilnoga i intelektualnoga zrenja. No riječ je o egzistencijalizmu koji ne ide do krajnjih konzekvenci, u smislu resignacije ili nihilizma. Ne gubi se dokraja volja, ne očajava se, unatoč simptomatičnoj melankoliji i pesimizmu, svojevrsnoj (samo)sažalnosti nad svijetom i nad sobom. Bližnjega se ne doživljava kao pakao (radije ga se ignorira, osim najdražih osoba ili onih koje su prijatnija) i ne niječe se, bar ne izričito, objektivni ustroj svijeta. Naprotiv čak, svijet pred osjetilima i umom i dalje je tu, neupitan, iako prolazan i time „neuhvatljiv“, osim što se zadržava i prebire u svijesti (umu) kao posebnoj moći duše te se izražava sredstvima lirike kao posebnim instrumentima duše.

Pa ipak, dojam je kako vidljivi svijet vrijednost ima ili stječe samo po vrijednosti čega drugoga, što je nevidljivo, duhovno, spoznajno, što je u osobi, a ne izvan nje. Kao da bi bila riječ o svojevrsnome obliku personalističke slike svijeta.

Kada se usporede pretposljednja (iz davne 1994.) i ova Juričina zbirka, već u naslovu vidi se znatna promjena prevladavajuće slike svijeta, odnosno sentimenta, unatoč brojnim srodnostima i sličnostima. Prethodna je naslovljena *Jesenska gozba* i u njoj je donesen izbor iz prethodnih triju zbirki. *Gozba* je, dakle, zajedništvo s drugima, još uvijek tu: obuhvaćen je veći broj osoba, izražena je stanovita svijest o uzajamnosti i međuovisnosti, unatoč rasipanju hipotetskoga iskonskog jedinstva ljudskog roda, odnosno Božjih stvorenja, od Edena naovamo. Prisutnost prostora i dimenzija komunitarnosti, pa i povijesti kao zajedničkoga etimona, unatoč sjeti i samotnosti, posve je vidljiva. U prethodnoj zbirki očitavamo horizontalno-u-vremenu: *pa tako nježni mrtvi se njišemo (kao salamandri) / svjesni slatko jedni drugih / i kostiju otaca, te ljepiljive krvi ljeta / tek potpuni tu, u čistoj zjenici tišine (Stablo zajedništva)*; podsjećamo se na relaciju zemlja – nebo, osjetilno – nadosjetilno, egzistencijalno – spiritualno: *... i kad se međusobno gledamo, kad se najdublje vidimo / to anđeli gledaju anđele. / Bez naših anđela samoća je kao bedem / daleki smo braći i sebi. / Tek sa svojim anđelom kao sa svojom dušom / stupamo u ovaj lijepi i mistični angelus (Anđelima I)*; nailazimo na ispovijest o vjerovanju u biblijsku Objavu: *Zakon je biti zajedno [...] / Bog nam je kazao da nismo sami. / Zato nas zajedno pjeva prvobitni napjev, / zato izlazimo iz listina knjiga / otresajući prašinu (Anđeli III)*. No snažna je, pomalo zlokobna i osamljujuća tendencija, sklonost subjektivnoj inzularnosti, nagnuće prema zatvaranju egzistencije u sebe, ako ne dokraja, recimo, pred drugom osobom u smislu dimenzije sinovske ili erotske ljubavi, a ono u smislu doživljavanja redovnih životnih sadržaja kao „iluzija“. Već u *Jesenskoj gozbi* naslućujemo i mračnije, na samoga lirskog subjekta usredotočene iskaze, kao što su: *sad kad je toliko svjetova koliko je naših samoća / A / moje zrake*

se vraćaju u mene kao da sam sebi sunce... (Tužaljka na vjetru) ili: ... ostavljajući me sama i uzaludna / pod ogromnim nebom (Večer).

U tim trima citatima naznačeno je i nešto paradigmatičko za modernu hrvatsku poeziju i njezine raspone posljednjih šest desetljeća, ako se zanemare oni u kojima je označitelj eliminirao utvrdivost označenoga ili ludičnost serioznost, ili je konkretnost pojela apstraktnost, ili je stvarnost pojela duhovnost, ili je 'prozaičnost' (društvenost) pojela poetičnost, a 'tekstura' estetiku.

Iskustvo egzistencije u ovoj novoj Juričinoj zbirki preteže nad lirici nesukladnim pristupima; ono se daje u prizorima i slikama, refleksivno-impresionistički, deskriptivno ili zazivno, pri čemu naracija ili invokacija ili refleksija samo uzgred svjedoče o 'stvarnosnom' događanju, a neusporedivo više o nutarnjim refleksima, asocijacijama, domašajima – iz časova bolne osame ili intenzivne spoznaje prolaznosti, propuštenosti ili uzaludnosti, izaviru stihovi. Događa se paradoks da, u osami i lišenosti sigurnosti, pa i slobode ili smisla svega truda, naviru prizori, slike. Kazano stihom: *Pustoš je krcata oblika kao nakićen dućan (Zimska večer)*.

Prizorje koje izranja dočarava se ponekad i pomoću simbola, primjerice u pjesmi *Amfora*, koja je motiv iz kojega Jurica gledanjem, poput Prousta kušanjem kolačića, rekonstruira svoju ili, pak, doumljuje prošlost koja seže do roditelja i predaka, sve do antike, a zatim dvama zaključnim stihovima sve vraća u ovaj trenutak pod nebom koje se zatvorilo za one koji su se u sebi zatvorili orijentirima transsubjektivnosti i otisnuli u neizvjesno: *Sirenski nemir pučine / u kojoj nema sidra (Amfora)*.

Cijela je zbirka pretežno prožeta pejzažnim, ugodajnim te motivima erotske, kako li ju već nazvati, ne i erotizirane, ljubavi – i to kao, očito rijetkim, još mogućim oblikom uzajamnosti. To je kao neka posljednja crta obrane mogućnosti da se uopće istinski bude s nekim drugim koji bi subjektu išta značio. Posebno je to vidljivo u pjesmama *Povezanost, Ovisnost, Žudnja* i *Vrijeme, Odana duša...* No i u onima prožetima tom relacijom, motivikom i ugođajem stalno iznova izbija na površinu

prolaznost, iluzornost, pa i samosažaljivost udvoje. Zorno je to, nerijetko iskazano i gotovo denotativno, *expressis verbis*, podosta već u poeziji i izlizano, primjerice u pjesmi *Otpuhuje vjetar. Polegni tugu na moje rame, / zajedno ćemo zaboraviti jutro. [...]* / *Na razvalinama praga stoluje vjetar. / Od jučer nismo naslijedili ništa. // Daruješ mi prazne oči, prazan dlan. / Tuđinci se čude našoj golotinji.*

Na intimnome planu imamo, dakle, duševnu strast i slast sparenu s duhovnom malodušnosti, te jedva ponešto nadživljiva takvu ljubav, primjerice „tvoje ruke“ u pjesmi *Stvari kojih nema*. Stalno iznova vraća se, kao lajtmotiv, ideja o prolaznosti svega i, stoga, o iluzornosti svega, osim sama sebe. *Iluzije!* Prividi u koje povjerujemo kako su stvarni ili stvarnosti koje se, zbog neminovna protoka vremena, pokazuju kao tlapnje, dim i ništa. Gundulić, kontrastni barok, El Greco, estetički, no gnoseološki bi tu bila riječ o modernističkome, postreligioznom, postkršćanskom i antropocentričkom, točnije: ego-centričkom osjećanju života. U središtu svega nije Bog ni Krist Spasitelj, nije ni svijet, nije čak ni najbliža, najdraža osoba, nego pusto, ali još uvijek nekako živeće, čuteće i uporno misleće vlastito *Ja*.

U praznoj sobi jedan iščezli svijet, slikovito će se kazati u pjesmi znakovita naslova *Autoportret*. To da je svijest subjekta koji misli jedini pouzdan dokaz postojanja ičega baština je iskrivljeno pojmljenoga *kartezijanskoga mišljenja*, kojemu se i Jurica (skupa s tolikim drugima) nekritički predao, više sentimentalno negoli racionalno. Pa tako radikalni individualizam, subjektivizam, egzistencijalizam i pesimizam pronalaze izraza i u trima pjesmama u kojima se stihovi referiraju na književnu i kulturnu tradiciju: na Shakespearea (deprimirajuća *Ofelija*, koja se ubila), na Novi zavjet (okrutna *Saloma*, s glavom Ivana Krstitelja na pladnju) i na helenističku antiku (okamenjivačica *Meduza*, simbol silne, užasne i kobne privlačnosti). I tu se, kao i drugdje, susrećemo s dimenzijom sfingičnosti, tako drage poeziji. Kada bismo joj oduzeli tu dimenziju neprozirnosti i nepronicljivosti, kojom obogaćuje druge discipline duha, što bi od poezije uopće ostalo? Većinom plakati, parole, portparole...

No mora se istaknuti i zastupljenost, iako količinski skromna, referenci na prepoznatljive identitete, na ono što smo individualno ili skupno baštinili. Ona je, primjerice, vidljiva u *hommageu* majci i, ujedno, rodnome Dubrovniku u pjesmi *Memento*, isto tako u pjesmi posvećenoj zavičaju te pokojnoj majci i ocu naslovljenoj *Sunce*. Posebice je otvorenost za meditaciju zbilje, koja je kvalitativno i semantički izvan i iznad pjesničkoga subjekta, očita i snažna u pjesmi *Pieta*. Ta originalna marijanska, kristovsko-pasijska, eshatološka, vjerom u spasenje prožeta i konotativnošću bogata pjesma neobično je lijepa. Ona je vršni izraz onoga nevelikog, i nekako kao „slučajnoga“ broja Jurićinih iskoraka u sferu kršćansko-religioznoga. Tu najednom zaživi zajedništvo u svjetlu višnjega svjetla; makar na čas osjeti se plima ljubavi i dobrote pod okriljem, ne samo modernistički 'prazne' nego i tradicionalistički, naslutljivo 'pune' transcendencije. A transcendencijom, metafizičkim zbiljama vidljivima u književnoj umjetnosti i dosežnima putem filozofske spoznaje, Jurica se (na žalost: samo svojedobno!, dok ga nisu usisale politika i političke funkcije, a naposljetku ga „oborila s nogu“ odmazda s poganskoga Olimpa) intenzivno i doista kvalitetno bavio kao književni teoretičar, kritičar i antologičar.

Pjesmu *Pietà* raspoznajemo u čitavoj zbirci i čitavu opusu kao malen, majstorski obrađen dragulj među ostalim pjesama katoličko-religiozne impostacije. Ona dojmljivo dočarava spoznaju Božje milosti, inače tako rijetku zato što, općenito, u novome vijeku izostaje spoznaja krivnje i (vlastitoga, ne tuđega!) grijeha, pa i spoznaja o potrebi *pokajanja* ili *obraćenja*. Ta pjesma svojom gotovo božanskom toplinom i ljudskom vjerom (unatoč svim posustajanjima) posve odudara od okolne mlado-sartreovske praznoće i uzaludnosti angažmana. Prema takvom doživljaju mogu, makar samo na tren, otvoriti vrata sestra istinska patnja, siromaština, sućutnost (empatija) i okrenutost subjekta, ne prema sebi nego prema dobromu izvan sebe, kojega ipak u 'stvarnosti' ima ili ga bar može biti. U *Pieti*, koja je po sintezi estetičkoga i semiotičkoga možda savršena, naziremo – u stihovima *O blaga*

*zemljo Izraelova prožeta milosrđem. / [...] U tebi zvijezde strpljivo čekaju – i svojevrsnu aluziju na našu hrvatsku stvarnost, u dimenziji postojanosti, strpljivosti i pritajene nade. Spoznaja vjere i nade na nacionalnome planu izražena je i u pjesmi *Lijep je ovaj naraštaj*, gdje se slikovito, no i podosta zagonetno govori: *Tajnovito kao znak / štiti nas djedovska strepnja. [...] / Nad Hrvatskom odzvanjaju zvona, / razapeta zvučna jedra. / Kao lađa isplivavamo iz jutra. / Nakon zanosa stići će nas mir i tišina. / Put krvi i put svile.**

Pjesma *Sablasti*, s pet strofa, prva u čitavoj zbirci, slikovno je, semantički i simbolički ezoterična i puna tihe jeze. Pjesnički subjekt obraća se utješnomu, „prastarom“, „tajanstvenom mjesecu“, koji je bio *svjedok čuđenja / mog praoca Adama*, vapeći u posljednjem distihu: *spusti mi vjeđe / da mene vide sablasti*. O čemu je riječ? – ima se pravo pitati čitatelj, a s njime i kritičar. Mjesec je, dakako, metafora nekoga utješnoga ili čak spasonosnoga dobra. Pred mjesečevim očima događala su se povijesna zla i stradanja nevinih, a on je *ublažavao boje rata / stišavao krikove patnika / i bljedim svjetlom pokrivaio umiruće*. Osobno iskustvo iznosi se u trećoj i četvrtoj strofi, gdje se kaže: *Meni je dano da vidim sablasti [...] lica pod maskama [...] Dano mi je da uđem u kuću / kojoj ne pripadam, / u obred koji ne poznajem, / gdje ću biti presječen / pogledima kao sablastima*. Još se domće kako se u tome strašnome (Božjem?!) svijetu *uljez pretvara u lovinu, / a nedužnost u zločin*. Stvarnost se transponira u duhovnu zbiljnost, odnosno duhovno-moralna zbiljnost prepoznaje se u stvarnosti. Nelagoda i jeza pred „sablastima“ imaju izvor u nepripadanju njima, a one „uljeze“ progone. U izričitiye odgovnetanje semema i skrovitih semantema te pjesme književni se kritičar radije ne bi dalje upuštao, iako sve to, zacijelo, nudi stanoviti ključ za razumijevanje stanovitih ‘realiteta’. Na čitatelju je, uostalom, pojmiti književne uratke „dokraja“: svatko po svojoj mjeri, u svojoj vizuri, svojim ukusom, svojom skepsom i (svjeto)nazorskim instrumentarijem, pa i navlastitim afinitetima ili kapricima!

Zdravko GAVRAN

Prtenjačin kritički sentimentalizam

Ivica Prtenjača, *Tiho rušenje*,
V. B. Z., Zagreb, 2017.

Stvarnosna proza zadnjih četvrt stoljeća u našim je medijima često predstavljana kao jedina ozbiljna književnost koja progovara o sudbinskim pitanjima političke i socijalne zbilje (post)tranzicije. Naravno, pri tomu svi su poklonici takve proze (dobronamjerni i zlonamjerni) zaboravljali na činjenicu kako je riječ o fikciji, dakle o istome principu mašte na kojem počiva SF roman, roman o hobitima ili jeftin ljubić. Kao što SF kombinira različita tehnička i znanstvena otkrića s umjetničkom fantazijom, na isti način stvarnosna proza montira stvarne događaje, likove i lokacije, i gradi priču uz pomoć iste umjetničke uobrazilje. Simpatizeri stvarnosne proze posebnu kvalitetu vidjeli su u kritičkome diskursu kojim je taj žanr, tobože, izvršavao svoju društveno važnu odgojnu ulogu i ukazivao na problematična mjesta naše političke i socijalne zbilje. Hrvatska stvarnosna proza ima s hrvatskom stvarnosti isto onoliko veze koliko svemirska epopeja *Ratovi zvijezda* s kozmologijom.

Najnoviji roman Ivice Prtenjače *Tiho rušenje* nastavlja se na tu tradiciju novije hrvatske mimetičke proze, ali se pri tomu izdvaja u zaseban poetički rukavac. Naime, dok su po pravilu glavni antijunaci ranijih radova stvarnosne proze uglavnom dolazili iz redova supkulturne neinteligencije: ocvali rokeri i marginalci, redom alkoholičari, kurve, kriminalci i narkomani, psihički bolesnici i nogometni navijači, Prtenjačini glavni junaci dolaze iz akademskih krugova – jedan maler s diplomom profesora književnosti i jedan stari profesor u kolicima, s tajnom koja je generator fabule. I upravo u razradi ovih dvaju likova i njihovoj funkciji u organizaciji pripovjedne strukture očita je autorska strategija kojom Prtenjača lagano skreće s trase kritičkoga realizma prema kritičkomu sentimentalizmu. Umjesto razotkrivanja i ismijavanja

paradoksa i apsurdna naše stvarnosti kroz potentnu ideju lika profesora soboslikara, Prtenjači on služi tek kao glas pripovjedača kako bi ispričao zabašurenu priču o profesoru u kolicima i gubitku njegova sina. Umjesto da u liku soboslikara profesora pokaže svu bijedu projekta „zemlje znanja“ i satirički dekonstruira njezin osnovni paradoks da znanje zapravo nikomu nije potrebno i država sama ne zna što bi s fakultetski obrazovanim kadrovima (lako je s mesarima, limarima i stolarima!), Prtenjača se fokusira na autoritativan lik profesora Vuka i postepeno ljušti slojeve s njegove roditeljske tragedije. Naravno, Prtenjačin sentimentalizam tek je rukavac mimetičkoga kritičizma, pa je sasvim logično da od njega preuzima gotove proizvode, tj. elemente njegove obvezujuće topike: lik narkomana (Elvis, pomoćnik pripovjedača soboslikara), kvartovsku birtiju i konobaricu, narativne pauze s ispijanjem piva, opću atmosferu lagana beznađa, ulogu hrvatske vojske u ratu u BiH, razvod braka, ratne traume i sl. No sva ta stvarnosna prtljaga u Prtenjačinu slučaju ima funkciju dekoriranja i scenografije, kulise poststranzijuskoga kronotopa. Ona je u drugome planu i, hvala Bogu, ne zamara čitatelja radikalnim pesimizmom, suicidalnim očajem i pozerskim skepticizmom. Usprkos tragediji koja je u osnovi fabule, Prtenjača želi ispričati toplu priču koja vraća vjeru u ljude. Njegova narativna perspektiva ne ide u širinu i ne zahvaća totalitet društvenoga kaosa (s posebnom pornografskom strasti prema prikazivanju razgoličenih društvenih margina i dna), već se sužava na pojedinca i njegovu intimu, njegov duševni svijet i privatnost. U tome narativnome obratu prema ljudskoj nutрини Prtenjača se pokazuje pametniji, suptilniji i izvorniji autor od bulumente kritičkih mimetičara koji su uporno liječili korumpirano hrvatsko društvo svojim bezvrijednim realizmom i izazivali dosadu pri samomu spomenu naziva „domaći autor“ i „domaća književnost“.

Osim na narativnoj razini, Prtenjača se od mimetičkoga korpusa razlikuje i svojim pripovjedačkim stilom. Nasuprot telegrafskom stilu najvećega dijela stvarnosne proze, u kojemu dominiraju kratke i eliptične rečenice i razgovorni oblici s mnoštvom kolokvijalizama, vulgarizama,

psovki i žargonizama, Prtenjača je lirski pripovjedač dugih rečenica, bogate i guste metaforike. Naposlijetku, Prtenjača je prije svega pjesnik! Već po tome on se izdiže iznad mačistički reduciranoga jezika mimetičara, koji je svojom oporom golotinjom i zapuštenošću trebao, valjda, hiperrealistično odražavati sumornu hrvatsku stvarnost. Ipak, ne treba podleći šarmu dugih rečenica, jer se u trenutcima kreativnoga zanosa Prtenjači potkrao nemali broj poetskih iskliznuća u banalne trope i trivijalne figure.

Njegova suptilnost posebno je iritantna u sekvencama prijateljskoga ćaskanja španjolskoga prevoditelja i profesora Vuka, koji se igrom slučaja upoznaju u Dublinu. Kurtoazni tonalitet njihovih dijaloga više podsjeća na dispute koje vode dva teologa na renesansnome dvoru nego na supijano trućanje dvojice prevoditelja iz ere postmodernizma u neakvoj irskoj krčmetini. Njihovo je prijateljstvo narativna linija čija funkcija ostaje svojevrsna enigma (čemu to?). I dok je to dablinsko prijateljstvo zagonetka koju zbog fine uljudnosti prema dvama usamljenim pijancima ostavljam po strani, umetnuta romana Vukove kćeri (nakon njezina pobačaja) i pomoćnika soboslikara svojom je nemotiviranosti i jeftinom sladunjavosti najgori dio romana, i sadržava sve elemente kiča kakvoga se ne bi posramila ni najprodavanija autorica petparačkih ljubica. („Umoran je moj šegrt. Osjećaji su ga izudarali po cijelome tijelu, ali onaj konačni udarac, onaj tupi, oštri aperkat u pleksus zadao mu je zapravo taj nenadani val sreće koji ga pred jutro, pri rastanku sa Sibilom bio preplavio...“)

Ne treba previše cjepidlačiti i tražiti zamjerke najnovijemu Prtenjačinu romanu, no ipak bi se valjalo zamisliti je li pred nama uopće roman. Bez obzira na to što je nakladnik na koricama otisnuo *blurb* o tome kako je riječ o „novom romanu autora *Brdá*“, smatram da je *Tiho rušenje* svojim opsegom, razradom likova, brojem narativnih linija i događaja, prije malo dulja novela negoli kratki roman. Ali danas je postalo uobičajeno da se sva proza malo dulja od kratke priče naziva romanom. Zašto? Zato jer je prestižno napisati roman. Napisati novelu neatraktivno je i neizazovno. I, uostalom, komu ćeš prodati mekoukoričenu novelu? Koristim priliku podsjetiti kako

je, u nedostatku jasnih kriterija za određivanje romana, Edward Morgan Forster u kultnome teorijskom djelu *Aspects of the Novel* naveo da je roman prozna vrsta koja sadrži najmanje 50 tisuća riječi.

Sve u svemu, *Tiho rušenje* jest čedo stvarnosne proze, ali uglađeno lirskim zaliscima i zaslađeno tableticama narativnoga sentimentalizma. Kriička oštrica prema povijesnoj zbilji (post)tranzicije otupjela je kao noževi u piceriji, a na mjesto pisca-sociologa, koji poput komunalnoga inspektora popisuje simptome bolesnoga društva, dolazi pisac-psiholog koji se bavi ranjenom dušom pojedinca. Nasuprot hladnoći i nasilju brutalno-kriičkoga mimetizma, Prtenjača gradi pripovijest o toplini i dobroti. Njegova je knjižica

neka vrsta posttranzicijskoga apokrifa koji govori o čudesnim pretvorbama običnih ili posrnulih duša u dobre ljude. Prtenjača poput reiki-majstora vadi ono najbolje iz šačice svojih likova i polaganjem svojih ruku kanalizira njihovu pozitivnu energiju kojom liječi njihove napaćene duše. *Tiho rušenje* jest roman katarze koja u nekih čitatelja može izazvati placebo efekt, no s obzirom na njegove umjetničke sastojke, predviđam mu brzi zaborav. Ako se to dogodi, *Tiho rušenje* bit će uzoran primjerak paradoksa koji bih nazvao ozbiljnom instant-književnosti ili visokom književnosti za jednokratnu uporabu.

Tomislav ZAGODA

Sluškinja, a ne gospodarica

Korana Serdarević, *Eksperiment*
Irene Tot, Fraktura, Zaprešić, 2017.

Od svih napornih pojava u zadnjih desetak godina u javnome i medijski napučenome prostoru, najnapornije su žene i njihova prava. (I nogomet, ali o tome drug put). Ne želeći biti samo ukras prirode i getoizirana trpka krpa u kuhinjskome zapečku, žene nadiru u falangama: svjedoci smo probuđenoga ženstva u obliku udruuga, pokreta, inicijativa i zakonskih akata kojima se žene, navodno, žele barem izjednačiti s ružnijim spolom. I ne bi tu bilo ništa sporno da car nije dotjeran do duvara ili drukčije: krasni se spol pretvorio u karikaturu i paradoks svojih najiskrenijih želja, htijenja i stremljenja. Poznate kao vrle majke, pače samohrane, njezne roditeljice i uzorita bića nazbilj, one su se sve skupa, uz časne izuzetke, nekom čudnom igrom sudbine – ah, Božemipomozi, kao da su igračke vjetrova – pretvorile u protagonisticu neviđena terora i gnjavaže. Otprilike toliko da na spomen kojekakvih ženskih prava detronizirani muški divljak poseže za

svojom „dugom devetkom“ (tako se zove zbog kalibra pištolja, da se ne bi pomislilo na nešto drugo). Pa ipak, ironiju na stranu, stvari su ozbiljne. Žene doista imaju ili bi barem trebale imati ista prava kao i njihovi maskulini parnjaci, u to ne sumnja niti jedan normalan, pošten, pravično osviješten i pravdoljubivi stvor, bez obzira na *genus*. I treba se za to boriti, i politički, i institucionalno, i posve praktično, u svakodnevnici, jer ženama doista nije lako pomiriti posao i karijeru s pustom dječurlijom i njihovim pravima kojih je, *nota bene*, također sve više i više... Budući da se po djeci ne može zapucati, za odstrel su poslužili, dakako, muškarci – ta kosmata, alkoholna i nečudoredna bića iz plave lagune. Eto, i opet, ne mogu ja ozbiljno o prevažnoj temi koja tišti ženske grudi od stoljeća sedmog, a i ovo sve što pišem u najboljoj namjeri shvatit će se kao predložak loše verzije muškoga intelektualističkog izivljanja (znamo mi muškarci dobro gdje te bojovnice za svoja prava misle da nam je smješten intelekt..., ali ja im poručujem da se varaju, uglavnom). Pa ipak, riskirajući mnogi prijekor i gađenje s onu stranu barikade, ni od koga prisiljavan i slobodne muške volje, zatravljen jutarnjim tuširanjem i mirisnim *Kourosom*, svježe obrijan i lijep kao grijeh, na sliku i priliku rasnoga muškarca u pedesetima, s osjećanjem jutar-

njega fluida svibanjskog, zaključujem prije podastrta analitičkoga pogleda u samu stvar iliti predmet ljepote: pred nama je, dame i gospodo, slab roman (slab = loš, dođe na isto). Nego, *ad rem, ad rem*, da mi tekst posve ne izgubi kontrolu:

1. pamfletska narav romana – potraga za harmonijom izraza i sadržaja, gdje jedno neće smetati drugomu nego će jedno drugo isticati i davati mu nužno potreban i primjeren rezonator, ono je čemu bi trebao težiti svaki autor umjetničke književnosti... i doista, svi se oni trude pomiriti te dvije osnovne razine dobrog pisanja, ali u tome – gle nevolje i pljuske pretencioznomu piscu – uspiju samo najbolji. Ovdje je to, dakako, iznevjereno, jer se autorica nije niti trudila sakriti svoje angažirane poruke, robujući kojekakvim stereotipima: muškarci su uglavnom agresivni i ružni (a takva su im i spolovila) i misle samo na one stvari, dok su žene jadne i bespomoćne i od njih se očekuje biti tek kućanicama i rađati slatku dječicu; homoseksualizam se smatra nakaradnom osobinom unutar hrvatske, mentalno skućene perspektive, pa je u traženju same sebe protagonistica Irena postala i privremenom lezbijkom koja ne želi rađati djecu, jer je njezina odluka samo njezina i ne želi da u njoj netko drugi zauzima prostor; bivši branitelji su primitivna masa kojima je rat dobro došao kako bi očitovali svoje najniže nagone, a sada ubiru materijalnu korist od državnih institucija; Crkva je licemjerna i kontrolira lakovjeran narod svojim ritualima i nerazumljivim biblijskim formulama; mladi ljudi iz Hrvatske odlaze zato što su gladni, budući da nemaju posao; eksperiment protagonistice nije ništa drugo nego zaoštreno i odlučno ispoljavanje slobodne volje pojedinca, promjene svijesti o sebi i svijetu te zagovaranje neodređena, pitomoga otpora društvenim normama u stilu pseudohipijske kulture i newageovskoga koncepta traženja sebe – mijenjam se, dakle, jesam, a pritom me nije briga što tko misli i kako se ponašam. Uglavnom, hrvatska je zbilja kaotična, a eksperiment protagonistice u kojemu ona odlučuje promijeniti se, postati drukčija, zato i neprilagođenija i udaljenija od mučne realnosti, razotkriva i ukupnost društvenih anomalija. Nažalost, autorica to razotkrivanje ne zna provesti na način da je

ono dio unutarnje Irenine promjene, njezina psihološkoga i intelektualnoga prevrata i razvoja, u kojemu bi kritičnost spram društvenih pitanja bila motiviranija i uvjerljivija. Ovakvo, ostaju poruke kao pouke, imperativni zazivi promjene stanja bez umjetničke rafiniranosti, bez suptilna, nijansiranoga disputa „za“ i „protiv“. Kategoričko zauzimanje stava, bez podloge u razvoju Irenine osobnosti i razvijenoga stanja njezine svijesti, postaje podloga za maltretiranje čitatelja i samo produbljuje nepovjerenje prema autorici. Pišete li vi, gospodo Serdarević, umjetničku prozu ili Vam je na pameti tek dociranje i jurcanje nabrijanih politikantskih formula?! E, pa dobro, onda se zaposlite kao glasnogovornica feminističke i liberalne Vlade u sjeni i pišite im programatske članke, a nemojte nas, krotke i uglađene konzumente umjetničke proze, vući za nos i hladno nam servirati, kao da nas častite najfinijom stvaralačkom delicijom, ovo:

2. monotonost fabularne izgradnje – jer nemamo ni uzbudljivu vanjsku akciju ni razvedenu unutarnju razgradnju osobnosti koja bi nas odvela u zakućasti svijet junakinjine psihe, u dubinu njezine duše i u privlačnost njezina bića. Imamo samo nerazrađene tragove promjene, ali nismo dovršeni sustav promjene, od čega se ta promjena sastoji, kako je doživljava Irenina okolina, kako je to promijenilo njezin život... To što nam sama Irena govori o promjeni na način slike Doriana Graya, jer da se – eto – Irena mijenja i fizički (boja kose, duljina nosa, pojava madeža), zapravo ne znači ama baš ništa ako ta promjena nije osigurana i ovjerena unutarnjim razvojem apostrofranoga ženskog subjekta. Irenin je eksperiment promjene možda tek dosegnuo status buntovnice protiv određenih društvenih normi kroz ponudenu vizuru žene u suvremenome kapitalističkom društvu, ali ne i više od toga. To za roman, kao veliku epsku formu, nije dovoljno... bilo bi dovoljno da je „podebljan“ opis razvika njezine psihe i njezina intelektualnoga karaktera. Tu se zahtijeva čitanje kanonskih pisaca, tu se hoće osjetiti prijelaz realizma u modernističku, psihogramsku literaturu pa učiti od njih... Jednoj komparatistici i kroatistici, čime nas napada bilješka o autorici s omota knjige, to bi ipak moralo biti malo jasnije! Ili se barem podsjetiti kako

je to pisao, recimo, Cihlar Nehajev u *Bijegu*... Fabula se, dakle, muči s time kako da svoju protagonisticu pretvori u uvjerljivu junakinju koja bi, da je sreće i umijeća, od mehaničkih odlazaka i dolazaka u vlastiti stan uspjela napraviti fabularni događaj. Budući da nam Irenica snatri o feminističkim i liberalnim porukicama, a da ju zapravo ne zanima ona sama u sebi i po sebi, to su onda i njezini postupci, razmišljanja i zgotovljene misli u fabuli koja se prisiljeno rola kao po kaldrmi – upravo monotone. Nema u njima ništa novo, nema u njima ništa što već nismo stoput čuli u televizijskim emisijama, kod poslovično „želim-vam-se-svidjeti-pod-svaku-cijenu“ Šprajca ili u blentavome *Petom danu* gdje su Kakaofonija i Entropija jedini suvisli glasovi... Tako se upravo doima i fabula priče o Ireni, kao neuređen svijet koji sve više stenje i grca kako se navodna priča razmotava – ne razmotava se to priča nego naše strpljenje da knjigu, koja uporno pokušava naći svoju priču, dočitamo do kraja. Predvidljivo i tupo fabuliranje obično prati i:

3. nedorađen stil, a on se ovdje očituje u mnoštvu nekritički propuštenih izraza i sklopova riječi. Stilistički filter očito nije jača autoričina strana, jer kako drukčije nazvati sljedeće retnke nego istim onim točnim i jednostavnim izrazom kojim su ih opisivali i kritičari u vrijeme realizma (Ibler, Šrepel, Čedomil...), a to je – loš stil: nastaje kao posljedica neoriginalnosti, otrcanosti i korištenja svakodnevnih frazema, sve do pomanjkanja onoga što se u starim poetikama nazivalo „ukus“. Mnoštvo je primjera „lošega stila“ i nedostatka „ukusa“: „*Tijelo, taj mesnati pokrov oko moje svijesti, odbija suglasnost, i često mislim da bi me jednoga dana moglo razboljeti.*“ (str. 43); „*Tako to mama voli. Ona uvijek ide dalje, nema balavo, nema kenjkavo.* Kad bih plakala, nije me nikad grčila, nije me tješila. *Izrecitala bi mi nekoliko rečenica, ogolila svijet do kosti i otišla*“ (str. 47); „*Bilo je gotovo nemoguće podnijeti toliko svježeg ljudstva u suludom žamoru.* Oči su im zvjerkale na sve strane, povlačili su se za ruke i torbe, gurali i cerekali, pokazujući jedni drugima

da su dovoljno samosvjesni i važni. *Njihov strah bio je nevjerojatno strastven, početnički neuhvatljiv, sav užaren od mladosti.*“ (str. 68); „*Riječi su ostajale visjeti kao primjereni dezeni u čistim dvoranama s oblim stolovima i plastičnim sjedalima...*“ (str. 112); „*Trljala sam palcem sve jače vrh klitoris, panično i zaneseno, a dok sam svršavala, mlaz tople mokraće slio mi se niz preponu*“ (str. 195); „*Nedostajanje je stalna svijest o nemanju, koja boli puno poštenije od ostalih nemanja*“ (str. 217, kurzivi moji). I tako bismo mogli još, jer primjeri se samo redaju, a s njima reda se i završno razmišljanje o besmislenosti ovakve proze.

Pamfletska narav cjeline gdje su kojekakve poruke i pouke tzv. „samosvjesne protagonistice“ posve prekrile estetičku mjeru u pričanju priče i gdje je slab, a mjestimice i posve trajlav stilski kompleks iznevjerio očekivanja čitatelja, pokazuje kako autorica (još) nije spremna za veće prozne cjeline. Određenu vještinu u sažimanju i ograničenju pripovjednoga materijala, uz efektanu poantu, autorica je pokazala u stvaranju kratkih proznih oblika. Za to je bila i opetovano nagrađivana. Roman nije samo slaganje manjih cjelina priče, nije tek puko formalističko nizanje po načelu da mnoštvo manjih priča čini jednu veliku priču... I na kraju: da bi se moglo nešto novo reći o svijetu u kojemu živimo, prije toga treba znati što se uopće želi reći, a da se istodobno ne postane *ancilla* didaktike, ove ili one doktrine i pragme. Za uvjerljivu misao pronaći uvjerljivu formu, ugoditi rezonatore, uspostaviti balans. Ne postoji nešto što bi se moglo nazvati „izlet u lakoću romanesknoga stvaranja“, a to se upravo ovdje dogodilo. Romanesknii „eksperiment“ Korane Šerdarević nije uspio: sluškinja koncepta pokorila je gospodaricu priče. Lakomislenost je nadvladala inovativnost. O ženama, ženskim društvenim i emotivnim tegobama i njihovim mijenama u suvremenom društvu još uvijek najuvjerljivije svjedoči proza Julijane Matanović. (Mislio sam da prethodnu rečenicu neću nikada izgovoriti i napisati).

Ivica MATIČEVIĆ

KRONIKA DHK – Travanj, svibanj 2018.

– 4. travnja

Na Tribini DHK održan je književni susret RAZGOVOR S IVANOM ARA-LICOM o varijacijama na temu *Hrvatska književnost i hrvatski komunizam*, a u povodu izlaska autorove pripovijesti *Farrell* (Školska knjiga, Zagreb, 2017.). Sudjelovali su Đuro Vidmarović i Lada Žigo Španić, voditeljica Tribine DHK. Dramska umjetnica Dunja Sepčić čitala je izabrane prozne isječke.

– 9. travnja

Održana je 8. sjednica UO DHK.

– 10. travnja

U Grohotama na otoku Šolti održan je prigodni program u čast rođenja Vesne Parun: *Vesni, pjesnikinji od ovoga svijeta* u organizaciji Ogranka DHK Split i Gradске knjižnice Marko Marulić Grohote. O stvaralaštvu Vesne Parun govorili su Mladen Vuković i Siniša Vuković.

– 11. travnja

Na Tribini DHK održano je predstavljanje knjige suvremenih kajkavskih igrokaza Dubravka Torjanca i Vesne Kosec-Torjanac: *Norci* (KAJKAVSKO SPRAVIŠĆE, Zagreb, 2017.). Uz autore, sudjelovali su akademik Boris Senker i Lada Žigo Španić, te dramski umjetnici: Filip Eldan, Nikša Eldan i Tena-Antonija Torjanac.

– 18. travnja

Na Tribini DHK održano je predstavljanje knjige Vinka Buja *Svjetionik na kraju svijeta* (Aurum i autorska naklada, 2017.). Uz autora, sudjelovali su Nada Rapp, Marija Buj Hartli, Lada Žigo Španić i Andro Bojanić, član zbora HRT-a.

– 19. travnja

U Splitu je održana svečana dodjela nagrada *DANA HRVATSKE KNJIGE* za 2017. godinu. Nagrada JUDITA dodijeljena je Dragi ŠIMUNDŽI za knjigu *Marko Marulić pjesnik i didaktičar* (Književni krug Split, 2017.) Nagrada SLAVIĆ dodijeljena je Luki VUKUŠIĆU za knjigu kratkih priča *VATRA U SNIJEGU* (EX LIBRIS, Zagreb, 2017.) Nagrade je uručio predsjednik DHK Đuro Vidmarović, a obrazloženja je dala tajnica Prosudbenog povjerenstva dr. sc. Katica Čorkao Jemrić.

U Zagrebu je u 83. godini preminuo STJEPAN VLADIMIR LETINIĆ.

– 19. travnja – 21. travnja

U Rovinju je održan književno-znanstveni kolokvij Dani Antuna Šoljana na temu *Život i djelo Antuna Šoljana*, kojega je vodio Ilica Matičević. Sudjelovali su Maciej Czerwinski, Božidar Cvenček, Antun Pavešković, Tomislav Brlek, Božidar Petrač, Borben Vladović, Magdalena Dyras, Ana Batinić i Daniel Mikulaco. Nakon kolokvija predstavljena je nedavno objavljena knjiga u Maloj knjižnici DHK: Antun Šoljan, *Lično i literarno. Eseji* koju je priredio Tomislav Brlek te uredio Ilica Matičević.

U Širokom Brijegu i Opuzenu održan je II. međunarodni susret hrvatske književnosti.

– 20. travnja

U zadarskoj školi Petra Preradovića Ogranak DHK u Zadru obilježio je 200. godina rođenja Petra Preradovića. Sudjelovali su Stanka Pera-Martinac, prof. i prof.

dr. Robert Bacalja. U glazbenom dijelu programa sudjelovala je dječja klapa *Preradović*, vokalni sastav *Petrovke* i Ema Lakić, violončelo. Igor Černigoj predstavio je i prigodnu marku, žig i omotnicu o 200. obljetnici rođenja Petra Preradovića.

– 23. travnja

U prostorijama DHK održano je obilježavanje Dana hrvatske knjige i 200. godina rođenja Petra Preradovića. Predsjednik Đuro Vidmarović održao je pozdravnu riječ. O književnom opusu Petra Preradovića govorio je Božidar Petrač. Dramski umjetnik Joško Ševo interpretirao je izabrane stihove.

– 24. travanj

Na Tribini DHK održano je predstavljanje povijesnoga romana Hrvoja Hitreca: *Špilberk* (Zagreb, Školska knjiga, 2018.). Uz autora, sudjelovali su Lada Žigo Španić, voditeljica Tribine DHK i dramska umjetnica Dunja Sepčić koja je čitala oda-brane ulomke iz romana.

– 27. travnja

U Rijeci je održana Izborna skupština Ogranka Rijeka. Izabran je novi predsjednik Igor Žic.

– 2. svibnja

Na Tribini DHK predstavljene su dvije knjige Deana Ganze: *Sanjajući boje* i *Kapi svjetla* (Split, Naklada Bošković, 2018.). Uz autora, sudjelovali su predsjednik DHK Đuro Vidmarović, Mirko Kovačević i Lada Žigo Španić, voditeljica Tribina DHK.

– 3. – 5. svibnja

U Drenovcima su održani 29. *Pjesnički susreti Drenovci 2018.* Susreti su započeli programom „Poezija ravnice“. U petak je 16 književnika posjetilo učenike osnovnih škola Cvelferije u Drenovcima, Posavskim Podgajcima i Račinovcima, a navečer su nastupili u Gradskim knjižnicama Vukovara i Vinkovaca.

U subotu su književnici gostovali u Račinovcima s programom „Pjesnici na Savi“. Predstavljena je nagrađena rukopisna zbirke pjesama sa prošlogodišnjih Susreta *Polarioid.* a Povelja *Visoka žuta*

žita ove godine dodijeljena je književnici Andriani Škunca za sveukupan književni opus i trajni doprinos hrvatskoj književnosti. Priznanje *Duhovno brašće* dodijeljeno je književnici Maji Urban, pjesnikinji Osječanki iz Slavonije za najbolju objavljenu zbirku između dvaju Susreta. U kategoriji najbolji rukopisni prvijenac nagradu su jednakopravno podijelile autorice zbirke *Forma teksta* Ana Delimar, Viktorija Grgić i Denis Čosić s rukopisnom zbirkom *Burroughsova djeca*.

– 7. svibnja

Odlukom Upravnoga odbora IO DHK, sjedište Istarskoga ogranka, dosad Klub hrvatskih književnika, od 15. svibnja naziva se Klub hrvatskih književnika *Dr. Ljubica Ivezić*.

– 8. svibnja

Podravsko-prigorski ogranak DHK osmu godinu za redom organizirao je *Dane Ivana viteza Trnskog*. U osnovnoj školi *Prof Blaž Mader* održan je književni susret s Božidarom Glavinom. Književnica Željka Lovrenčić predstavila je knjigu kritika *Književnosti predana* u kojoj su zastupljeni prikazi brojnih podravskih autora. Predstavljena je i knjiga prošlogodišnje dobitnice nagrade Ivan vitez Trnski za mlade pisce – *Nikol Bali* za zbirku pjesama *Tetovirana stvarnost*. Ovogodišnja dobitnica, 8. nagrade Ivan vitez Trnski je Maša Virag za zbirku pjesama (*za*)*cjelivanja*.

U Đakovu je u organizaciji Ogranka DHK slavonsko-baranjsko-srijemskog, Đakovačkog kulturnog kruga, Spomen muzeja biskupa Strossmayera i Naklade Pavičić održano predstavljanje memoarske proze Nevenke Nekić: *Moja dva stoljeća* (Zagreb, Naklada P. I. P. Pavičić, 2018.). Uz autoricu, sudjelovali su Josip Pavičić, mr. sc. Tadija Crnjak i Mirko Čurić.

– 9. svibnja

U Zagrebu je u 64. godini preminula NADA GRUBIŠIĆ.

– 15. svibnja

U Budimpešti je pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Republike Hrvatske, a u organizaciji DHK Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski, Društvo

hrvatskih književnika i Croatica nonproft kft., Budimpešta održan HRVATSKA KNJIŽEVNA PANONIJA I. Program je započeo razgovorom književnika Dubravka Jelačića Bužimskog (Zagreb) s učenicima Hrvatske gimnazije u Budimpešti. Održan je Okrugli stol na temu *Hrvatska književna Panonija – hrvatska književnost i hrvatski književnici u Mađarskoj, Vojvodini, Austriji, bosanskoj Posavini i istočnoj Hrvatskoj*. Uvodno izlaganje – Panonizam hrvatske književnosti održali su dr. Goran Rem i dr. Sanja Jukić. Sudjelovali su Đuro Vidmarović, predsjednik Društva hrvatskih književnika, dr. Stjepan Blažetin, ravnatelj Znanstvenog zavoda Hrvata u Mađarskoj, Pečuh, Tomislav Žigmanov, ravnatelj Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica, Srbija, dr. Robert Hajszan, predsjednik Panonskog instituta, Pinkovac, Austrija, Joso Živković, književnik, Orašje, BiH, Mirko Čurić, predsjednik DHK, Ogranak slavonskobaranjsko-srijemskoga, Đakovo. U književnim čitanjima hrvatskih književnika iz Hrvatske, Mađarske, Austrije, Srbije, Bosne i Hercegovine sudjelovali su Katarina Gubinski Takač (Budimpešta), Vlasta Markasović (Vinkovci), Franjo Nagulov (Vinkovci), Stjepan Blažetin (Pečuh), Joso Živković (Orašje), Zvonimir Stjepanović (Županja), Mirko Čurić (Đakovo), Đuro Vidmarović (Zagreb), Dubravko Jelačić Bužimski (Zagreb), Mirko Kopunović (Subotica), Goran Rem (Osijek), Tomislav Žigmanov (Subotica). Glazbeni program na gitari izveo je Josip Molnar iz Đakova.

– 15. svibnja

Na Tribini DHK održano je predstavljanje knjige Borbena Vladovića: *Žiroskop* (Zagreb, Alfa, 2018.). Uz autora, sudjelovali su mr. sc. Božidar Petrač, prof. dr. sc. Cvjetko Milanja, prof. dr. sc. Ivan Rogić Nehajev i Lada Žigo Španić.

Održana je sjednica Nadzornog odbora DHK.

– 16. svibnja

Na Tribini DHK održano je predstavljanje knjige Tina Lemca: *Poetičke simetrije u pjesništvu Josipa Pupačića* (Zagreb, Biakova, 2017.). Uz autora, sudjelovali su dr.

sc. Kornelija Kuyač-Levačić, Livija Reškovac i Lada Žigo Španić.

– 17. svibnja

U Preku u organizaciji Ogranka DHK u Zadru i Općine Preko održani su 2. Dani Petra Preradovića u Preku. Sudjelovali su prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, Ivica Matešić Jeremija, Igor Černigoj i prof. dr. sc. Robert Bacalja, predsjednik Ogranka DHK u Zadru.

– 18. svibnja

Održana je 9. sjednica Upravnog odbora DHK. U Članstvo DHK primljeni su Arijana Čulina, Miljenko Galić, Anita Martinac, Sanijela Matković i Mirna Weber.

– 22. svibnja

U Osijeku je dodijeljena 12. književna nagrada ANTO GARDAS Meliti Rundek za knjigu *Letači srebrnih krila* (Zagreb, Naklada Semafora, 2017.).

Na Tribini DHK održano je predstavljanje pjesničke knjige Drage Štambuka: *Theurgia* (Zagreb, Školska knjiga, 2017.). Uz autora, sudjelovali su Marito Mihovil Letica, Sead Muhamedagić i Lada Žigo Španić.

– 23. svibnja

Održane su dvije Tribine u gostima, prva u Klinici za tumore na kojoj se s malim pacijentima, roditeljima, medicinskim osobljem družio književnik Tito Bilopavlović. Druga, u Dječjoj bolnici Srebrnjak u kojoj je gostovao književnik Zlatko Krilić. Obje Tribine vodio je Hrvoje Kovačević.

U prostorijama DHK održana je književna večer: Učenici u čast A. B. Šimića (uz 120. obljetnicu rođenja velikoga hrvatskog pjesnika) na kojoj su učenici zagrebačke Osnovne škole Antuna Branka Šimića izveli bogat i raznovrstan književno-glazbeni (i zabavni) program, uz nastup Šimićeve daleke srodnice! Moderatori: Lada Žigo Španić.

– 24. – 25. svibnja

U Puli u organizaciji Istarskog ogranka DHK održan je 7. susret za mlade pisce

KOD MARULA. Ove godine gosti su bili mladi zadarski autori: Hrvoje Bazina, Marta Džaja, Lara Mandli i Vladimir Tomaš.

– 27. svibnja

U organizaciji Istarskog ogranka DHK na izvoru Badavca održan je 23. književni susret na otvorenome Badavca 2018. *Srh labora i vatra zapretana.* Sudjelovali su književnici: Enerika Bijač, Mate Ćurić, Avelina Damijanjević, Biserka Goleš Glasnović, Vjekoslava Jurdana, Tomislav Milohanić, Evelina Rudan, Marija Sošić i Đuro Vidmarović.

– 29. svibnja

U prostorijama DHK u okviru međunarodne kulturne suradnje održan je književni susret s bugarskim književnicama Svetlom Georgievom i Valentinom Radinskom. Sudjelovali su predsjednik DHK Đuro Vidmarović, Diana Glasnova, tajnica zajednice Bugara u RH, dr. sc. Marijana Bijelić i dr. sc. Ana Vasung s Katedre za bugarski jezik i književnost FF u Zagrebu, te Doris Šarić-Kukuljica, dramska umjetnica.

MAJA KOLMAN MAKSIMILJANOVIĆ